T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ LİSE TARİH DERS KİTAPLARINDA SOSYAL DARWİNİZM (1923-1938)

Enes KONCA
2501220390

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Eylem ÖZDEMİR

İSTANBUL - 2025

ÖZ

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ LİSE DERS TARİH KİTAPLARINDA SOSYAL DARWİNİZM (1923-1938)

ENES KONCA

Bu çalışma, Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1938) lise tarih ders kitaplarında sosyal Darwinizm etkisini incelemektedir. Sosyal Darwinizm, biyolojik evrim teorisinin sosyal bilimlere uyarlanmasıyla ortaya çıkan bir kavram olup, toplumlar arasındaki rekabetin ve gücün hayatta kalmadaki rolünü vurgulamaktadır. Bu tez, dönemin resmi tarih anlatısının, sosyal Darwinist düşüncelerle ne ölçüye kadar ilişkili olduğunu anlamak amacıyla hazırlanmıştır.

Araştırmada tarihsel doküman incelemesi yöntemi kullanılmış olup, 1923-1938 yılları arasında basılan lise tarih ders kitapları içerik analizine tabi tutulmuştur. Dönemin eğitim politikaları, ders kitaplarının yazım süreçleri ve sosyal Darwinist düşüncenin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e mirası ele alınarak çözümlenmiştir. Aynı zamanda dönemin siyasal ve ideolojik atmosferi de analiz edilerek, ders kitaplarındaki tarihsel anlatının toplumsal öğretiye etkisi değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, antropoloji disiplininin Cumhuriyet dönemi eğitim sisteminde nasıl konumlandırıldığı ve insan topluluklarının evrimsel süreçler bağlamında nasıl ele alındığı da incelenmiştir.

Araştırma sonuçları, Erken Cumhuriyet Dönemi lise tarih ders kitaplarında sosyal Darwinist öğelerin belirgin bir şekilde yer aldığını göstermektedir. Tarih anlatısında, Osmanlı'dan miras kalan toplumsal yapının eleştirildiği, modernleşme sürecine vurgu yapıldığı ve batılılaşmanın önemli bir hedef olarak belirlendiği tespit edilmiştir. Ders kitaplarında, ulus inşa sürecinde "en uygunun hayatta kalması" fikrinin, ilerlemeci bir tarih anlayışıyla bağdaştırılarak ele alındığı görülmüştür. Aynı zamanda, dönemin siyasal liderliğinin modernleşme ve ulus inşa sürecinde sosyal Darwinist görüşleri dolaylı olarak desteklediği sonucuna varılmıştır.

Sonuç olarak, bu tez, erken Cumhuriyet'in eğitim ve tarih anlatısına sosyal Darwinizm perspektifinden bir bakış sunarak, dönemin ideolojik temellerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Darwinizm, Evrim, Erken Cumhuriyet Dönemi, Lise Tarih Ders Kitapları, Antropoloji, Ulus-Devlet, Modernleşme, Tarih Anlatısı.

ABSTRACT

SOCIAL DARWINISM IN HIGH SCHOOL HISTORY TEXTBOOKS DURING THE EARLY REPUBLICAN PERIOD (1923-1938)

ENES KONCA

This study examines the influence of Social Darwinism in high school history textbooks during the Early Republican Period (1923-1938). Social Darwinism is a concept that emerged from the adaptation of the theory of biological evolution to social sciences, emphasizing competition among societies and the role of power in survival. This thesis aims to understand the extent to which the official historical narrative of the period was related to Social Darwinist ideas.

The research employs a historical document analysis method, subjecting high school history textbooks published between 1923 and 1938 to content analysis. The study evaluates the education policies of the period, the writing processes of textbooks, and the legacy of Social Darwinist thought from the Ottoman era to the Republic. Additionally, the political and ideological atmosphere of the period is analyzed to assess the impact of historical narratives on social education. In this context, the positioning of the discipline of anthropology within the education system of the Republican period and how human communities were interpreted in the context of evolutionary processes were also examined.

The research findings indicate that Social Darwinist elements were distinctly present in high school history textbooks during the Early Republican Period. The historical narrative criticizes the inherited social structure from the Ottoman era, emphasizes the modernization process, and identifies Westernization as a significant goal. The textbooks integrate the idea of "survival of the fittest" into a progressive historical understanding, linking it to nation-building efforts. Moreover, the study concludes that the political leadership of the period indirectly supported Social Darwinist perspectives in the modernization and nation-building processes.

In conclusion, this thesis provides a Social Darwinist perspective on the education and historical narrative of the Early Republican Period, contributing to a better understanding of the ideological foundations of the era.

Keywords: Social Darwinism, Evolution, Early Republican Period, High School History Textbooks, Anthropology, Nation-State, Modernization, Historical Narrative.

ÖNSÖZ

Bu tez, çeşitli kişilerden çok değerli destekler aldığım uzun bir araştırma sürecinin sonucudur. Her şeyden önce, bu çalışmayı şekillendirirken yol göstericiliği ve anlayışlı geribildirimleri ile bana destek olan Dr. Öğr. Üyesi Eylem Özdemir'e çok teşekkür ediyorum.

Sadece akademik süreçlerde değil hayatımın pek çok alanında bana desteklerini esirgemeyen aileme ve kıymetli eşime teşekkürü borç bilirim. Ayrıca bugünlere gelmemde emeği tartışılmaz olan anneme teşekkürlerimi sunuyorum.

Enes KONCA
İstanbul, 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **ii**
ABSTRACT ..... **iv**
ÖNSÖZ ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
RESİM LİSTESİ ..... **ix**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
EVRİM TEORİSİ VE
SOSYAL DARWİNİZMİN TARİHÇESİ

1.1. Evrim Teorisi ve Sosyal Darwinizm 4
1.2. Darwin'in İçinde Bulunduğu Dönemin Fikirlerine Etkisi 11
1.3. Darwin'de Sosyal Darwinizm 15
1.4. Sosyal Darwinizm'e Katkı Sağlayanlar 20
1.4.1. Jean-Baptiste Lamarck (1744-1829) 22
1.4.2. Herbert Spencer (1820-1903) 24
1.4.3. Thomas Robert Malthus: Nüfus Teorisi 27
1.4.4. Pozitivizm ve Materyalizm 30

İKİNCİ BÖLÜM
CUMHURİYETE GİDEN YOLDA
SOSYAL DARWİNİZM ETKİLERİ

2.1. II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Aydınlarında Sosyal Darwinizm Düşüncesi ..34
2.1.1. Beşir Fuad (1852-1887) 37
2.1.2. Ahmet Mithat Efendi (1844-1912) 39
2.1.3. Abdullah Cevdet (1869-1932) 42
2.2. II. Meşrutiyet Sonrası Osmanlı Aydınlarında Sosyal Darwinizm Düşüncesi..47
2.2.1. Baha Tevfik (1881-1914) 50
2.2.2. Memduh Süleyman (1889?- 1920?) 51
2.2.3. Subhi Edhem (1880?-1923?) 52
2.2.4. Doktor Edhem Nejdet (1878-1945) 54
2.2.5. Rıza Tevfik (1869-1949) 55
2.2.6. Asaf Nef'i 58

2.3. Almanya ve Fransa'nın Etkileri 60
2.3.1. Almanya'nın Etkileri 61
2.3.2. Fransa'nın Etkileri 68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ

SOSYAL DARWİNİZM ETKİLERİ

3.1. Eğitim Politikalarında Modernleşme 74
3.2. Dönemin Aydınlarında ve Devlet Adamlarında Sosyal Darwinizm 80
3.2.1. Atatürk ve Sosyal Darwinizm 81
3.2.2. Kadro Mecmuası'nda Sosyal Darwinizm 86
3.3. Antropolojinin Sosyal Darwinizm'e Katkısı 92
3.3.1. Türkiye'de Antropolojinin Gelişimi 92
3.3.2. Pittard, Afet İnan'ın Tezi ve Antropoloji 95
3.3.3. Türk Tarih Kongreleri ve Antropoloji 98

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ERKEN DÖNEM CUMHURİYET MÜFRADATINDA

EVRİM VE SOSYAL DARWİNİZM

4.1. Sosyal Darwinizm'in Müfredata Girişi 103
4.2. Lise Müfredatında Sosyal Darwinizm 106
SONUÇ 124
KAYNAKÇA 127

RESİMLER LİSTESİ

Resim 4.1 :……...……..118

Resim 4.2 :……..118

Resim 4.3 :……..124

GİRİŞ

Sosyal Darwinizm kavramı, ortaya çıktığı günden bu yana hem bilimsel hem de siyasal alanlarda yoğun tartışmalara konu olmuştur. Charles Darwin'in biyolojik evrim teorisinin sosyal bilimlere uyarlanmasıyla gelişen bu kavram, toplumlar arasındaki rekabet, doğal ayıklanma ve "en uygun olanın hayatta kalması" gibi unsurları vurgulamaktadır. Aynı zamanda sosyal Darwinizm kavramının işbirliği ve dayanışmayı da işaret ettiğine dair yorumlar mevcuttur. Tarihsel süreç içinde bu düşünce yapısı, ideolojik, politik ve eğitimle ilgili söylemleri şekillendirmiştir.

Bu doğrultuda, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan fikrî miras da ele alınmıştır. II. Meşrutiyet dönemi, sosyal Darwinizm'in Osmanlı aydınları arasında yayılmasına zemin hazırlamış; bu fikirler, Cumhuriyet'in ilk yıllarında özellikle eğitim politikalarında belirgin bir yer edinmiştir. Pozitivist yaklaşım ve bilimsel rasyonalite, erken Cumhuriyet'in eğitim sisteminin temelini oluşturmuş; antropoloji ve evrim gibi kavramlar tarih anlatısında öne çıkmıştır. Ders kitaplarında, sosyal Darwinizm'in ulusal kimlik oluşturmada ve tarih bilincini şekillendirmede bir araç olarak kullanıldığı görülmüştür.

Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1938), modern ulus-devlet inşası sürecinde eğitimin önemli bir aygıt olarak kullanıldığı kritik bir dönemdir. Bu bağlamda, sosyal Darwinist fikirlerin eğitim politikaları ve tarih anlatısı üzerindeki etkisini incelemek, dönemin entelektüel ve ideolojik yapısını anlamak açısından önemlidir. Bu çalışma, 1923-1938 yılları arasında yayınlanan lise tarih ders kitaplarında sosyal Darwinizm'in nasıl yer aldığını, tarih anlatısına bilinçli bir şekilde dahil edilip edilmediğini ve modernleşme hareketleri üzerindeki etkileri değerlendirmektedir.

Bu tez, tarihsel sosyoloji, politik ideoloji ve eğitim çalışmaları arasındaki kesişme noktasında konumlanmıştır. Araştırma yöntemi olarak tarihsel doküman analizi benimsenmiş; 1923-1938 yılları arasında basılan lise tarih ders kitapları ışığında dönemin eğitim politikaları ve bazı söylemleri çözümlemeye tabi tutulmuştur.

Bu çalışma dört ana bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölüm, sosyal Darwinizm kavramının tarihsel gelişimini ele alarak, bu düşüncenin ortaya çıkışı, temel savları ve 19. yüzyıldan itibaren sosyal bilimlere etkisini incelenmiştir. Ayrıca sosyal Darwinzm'e önemli katkıları bulunan Lamarck, Spencer ve Malthus gibi bilim adamları ele alınmıştır. İkinci bölümde, sosyal Darwinist düşüncenin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecindeki yansımaları tartışılmış, özellikle Türk modernleşmesi bağlamında bu düşüncenin nasıl benimsendiği ele alınmıştır. II. Meşrutiyeti önemli bir dönüm notkası olarak kabul edilen bu bölümde dönemin düşünürlerinin görüşlerine yer verilmekle birlikte bazı ülkelerin Osmanlı'nın son devrine olan etkisi irdelenmiştir. Üçüncü bölüm, Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim politikaları ve tarih öğretimiyle sosyal Darwinist yaklaşım arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur. Ayrıca dönemin önemli biliminden olan antropolojinin sosyal Darwinizm ile ilişkisi ifade edilmiştir. Dördüncü bölümde ise sosyal Darwinizm kavramının müfredata girişinden başlayarak 1923–1938 yılları arasında yayımlanan lise tarih ders kitapları detaylı olarak incelenmiştir. Müfredatta yer alan sosyal Darwinist izler, içerik ve söylem analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Ne var ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında okullarda okutulmasına onay verilen ders kitaplarının tam listesine dair bugüne dek kapsamlı bir kaynak bulunamamıştır. Bu döneme ait ders kitapları hakkındaki bilgiler genellikle, günümüze ulaşabilen sınırlı sayıdaki kitapların iç kapaklarından ya da o yıllarda öğrenci veya öğretmen olarak eğitim hayatına tanıklık eden kişilerin anılarına dayanmaktadır. Ayrıca, her öğretim yılında okutulan kitap listelerinin güncellenmiş olabileceği ihtimali göz önüne alındığında, o yıllara ait eksiksiz bir müfredatın izini sürmek oldukça zordur. Ancak ulaştığım kaynaklar bu tezi yazmamda yeterli materyal sağlamıştır. Ayrıca erken Cumhuriyet dönemi müfredat eserlerine ve diğer kitaplara ulaşmamda dijital kütüphaneler kadar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Ferit Ragıp Tuncor Arşiv ve Dökümantasyon Kütüphanesi de katkıda bulunmuştur. Geniş arşiv ağı ile birincil kaynaklara ulaşmamı sağlamıştır.

Bu kapsamda incelenen ders kitapları, 1923–1938 yılları arasında Cumhuriyet'in ilk dönemindeki lise öğrencilerine tarih öğretmek amacıyla hazırlanmış ve Millî Eğitim

Bakanlığı tarafından müfredata eklenmiştir. Ali Reşat'ın *Umumi Tarih* isimli eseri *Tarih I, II, III* ve *IV* adlı ders kitapları, dönemin düşünce dünyasındaki yönelimlerini yansıtmakta; özellikle *Tarih I* ve *Ortamektep İçin Tarih I–II–III* kitaplarında sosyal Darwinist düşüncenin izleri dikkat çekmektedir. Ayrıca, 1931 yılında yayımlanan *Darvin* adlı eser**,** Charles Darwin'in biyografisi üzerinden evrim kuramını tanıtırken, sosyal Darwinizmle ilgili söylemleri öğrencilere aktaran ilk ders kitabı niteliğindedir. *Türk Tarihinin Ana Hatları* ise dönemin resmi tarih anlayışını şekillendiren temel kaynak olarak, diğer kitaplara kuramsal zemin meydana getirmiştir.

Döneme ait resmi eğitim politikaları ve entelektüel tartışmalar da incelenerek sosyal Darwinizm'in tarih yazımındaki yeri değerlendirilmiştir. Araştırmada, birincil kaynaklardan yararlanılarak ders kitaplarının orijinal metinleri, dönemin resmi eğitim belgeleri ve eğitim politikaları analiz edilmiştir. Böylece sosyal Darwinizm'in erken Cumhuriyet eğitim sistemine nasıl entegre edildiği daha kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Bu bağlamda, tez şu sorulara yanıt aramaktadır:

1. Erken Cumhuriyet Dönemi lise tarih ders kitaplarında sosyal Darwinist düşünceler hangi düzeyde ve nasıl yansıtılmıştır?
2. Sosyal Darwinizm, modernleşme ve ulus-devlet inşa süreciyle nasıl ilişkilendirilmiştir?
3. Osmanlı'dan devralınan sosyal Darwinizm birikimi, Cumhuriyet'e geçerken nasıl aktarılmıştır?

Sonuç olarak, bu tez, Erken Cumhuriyet Dönemi'nin ideolojik temellerine dair daha derin bir anlayış sunmayı amaçlamaktadır. Lise tarih ders kitaplarındaki sosyal Darwinist anlatıları inceleyerek, teorilerin müfredatın içerisinde nasıl kullanıldığına dair yeni bir bakış açısı getirmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EVRİM TEORİSİ VE SOSYAL DARWİNİZMİN TARİHÇESİ

1.1 Evrim Teorisi ve Sosyal Darwinizm

Her düşünce sistemi gibi Charles Darwin'in teorilerini anlayabilmek için Darwinizm'in üzerine bina edildiği kavramları ortaya koymak gereklidir. Bu araştırmanın merkezinde olan sosyal Darwinizm kavramını anlayabilmek için ise öncelikle evrim kavramını tanımlamamız gerekmektedir.

Genel itibariyle düşünce temellerini 19. yüzyılın ortalarında atan sosyal Darwinizm hakkında ortak bir tanımlama yapmak zordur. Çünkü adı geçen teori, yıllar boyu farklı noktalara çekilmiş, kimi zaman liberallere referans olmuş kimi zaman komünistlere referans olmuş, kimi zaman devletçilere kimi zaman ise devlete karşı olanlar tarafından kullanılmıştır. Dolayısıyla teoriye, farklı ellerde farklı anlamlar verilmeye çalışılmıştır (Hawkins, 1997: 3-13).

Evrim teorisi, geniş kabul gören tanımına göre tüm canlıların yaklaşık dört milyar yıl önce meydana gelen tek hücreli bir canlıdan türediğini iddia eden bir teoridir. Bu ortak atadan gelen tüm canlı türlerinde görülen değişimler, genetik mutasyonlar yoluyla ortaya çıkan ve doğal seçilim mekanizmasıyla şekillenen özelliklerle açıklanmaktadır. Dolayısıyla evrim teorisi, canlıların kökenine dair temel bir açıklama sunmaktadır (Taslaman, 2017: 12).

Ateş'e göre biyolojik evrim kuramı, yeryüzündeki canlı türlerinin ortak bir atadan evrimleştiğini ve bu süreçte oluşan yeni genetik özelliklerin kuşaktan kuşağa geçtiğini, özelliklerin geçerken de bazı değişikliklere uğradığını açıklamaya çalışan bilimsel kuramdır. Bu değişikliklerin zaman içinde uzun süreçler boyunca, günümüzde gördüğümüz geniş canlı çeşitliliğine yol açtığı kabul edilmektedir (Ateş, 2009: 16).

Duralı ise evrimi varlık felsefesi açısından sebebi de amacı da gaip, raslantısal ve mekanik tarzda devam eden değişim dizileri olarak tanımlamıştır (Duralı, 2020: 125)

Sosyal Darwinizm ise en geniş tanımıyla biyoloji temelli olarak ortaya çıkan evrim düşüncesinin sosyal bilimlere dair branşlara uyarlanmasıdır. Ekonomiden sosyolojiye, tarihten siyaset bilimlerine kadar evrim teorisinin uyarlanmasını öngören bu görüş, dünya tarihinin kırılma dönemlerinden birisi olan 19. ve 20. yüzyılları arasında kendisini ifade etme imkânı bulmuştur. Hofstadter, sosyal Darwinizm'i genellikle 19. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan bir düşünce akımı olarak ele almıştır. Ona göre sosyal Darwinizm, Darwin'in biyolojik evrim teorisini insan toplumlarına ve sosyal ilişkilere uygulayan bir ideolojidir. Bu teori, doğal seleksiyon ve rekabetin insan toplumları için de geçerli olduğunu savunmaktadır. Hofstadter'a göre sosyal Darwinizm, özellikle ekonomik rekabet ve sosyal hiyerarşi gibi konularda, güçlü olanın hayatta kalacağı ve üstün geleceği fikrini desteklemektedir (Hofstadter, 1955: 7-11). Sosyal Darwinizm kavramı, terim anlamıyla ilk olarak 1879 yılında Oscar Scmidth tarafından hayat mücadelesini kaybedecek bireyleri sistemin dışına atmak olarak kullanılmıştır (Gökhan, 2013: 196). Ancak sosyal Darwinizm kavramının sıkça kullanılmaya başlanması, Richard Hofstadter'in 1944 yılında yazdığı 'Amerikan Düşüncesinde Sosyal Darwinizm' isimli eseri ile olmuştur (Ergün, 2022: 19).

Claey'e göre sosyal Darwinizm'i oluşturan dört ana varsayım vardır. Birincisi biyolojik yasalardır. Biyolojik yasalar, insanlar dahil tüm organik doğayı yönetir. İkincisi, nüfus baskısıdır. Bu ise kaynaklar üzerinde bir hayatta kalma mücadelesi yaratır. Üçüncüsü fiziksel ve zihinsel özelliklerdir. Bunlar, mücadele veya cinsel rekabet içinde avantaj sağlar ve bu avantajlar genetik yolla aktarılmaktadır. Son varsayım ise seçilim ve kalıtımın zaman içindeki birikimli etkileridir. Bu ise yeni türlerin ortaya çıkmasını ve diğerlerinin yok olmasını açıklamaktadır. Bu doktrinler, sosyal evrim, genetik, sınıfsal bölünmeler, yoksulluk, ırksal ve ulusal gelişim aşamaları gibi birçok entelektüel alanı kapsamaktadır. Diğer taraftan sosyal Darwinizm'i yardımlaşma, dayanışma ve işbirliği olarak yorumlayan düşünürler de vardır. Dolayısıyla sosyal Darwinizm'e tek bir pencere açmak hem zor hem de anlamsızdır (Claey, 2000: 228).

Büyük Felsefe Sözlüğü'ne göre sosyal Darwinizm, insanlık tarihinde en iyinin hayatta kalabildiğini, güçsüz ve yeteneksiz olanların aynı doğa bilimlerinde olduğu gibi

elendiğini, kalan iyilerin ise toplumun gelişmesine katkıda bulunduğunu ifade eden bir teoridir. Bu anlayışa göre sözü edilen mücadeleden galip çıkanlar; güçlü, üretken, yenilikçi, modern, değişime açık gibi kavramlarla tanımlanırken mücadeleden galip çıkamayanlar; korkak, bencil, pısırık, tutkusuz, çekingen gibi kavramlarla tanımlanmaktadır. Bu anlayışa göre var olma mücadelesi dediğimiz doğal seçilim günümüz şartlarında da devam etmektedir. Bahsi geçen mücadelenin derecesi geçtiğimiz yüzyıla göre azalmıştır. Bu durumun en belirgin sebebi ise bilim ve teknolojideki gelişmelerdir. Dolayısıyla var olma mücadelesini tam manasıyla yerine getiremeyen bireyler de dahi var olabilmektedir (Cevizci, 2017: 1733).

Sosyal Darwinizm anlayışına göre nasıl doğada bir evrim, başkalaşım, doğal seleksiyon, yaşam için mücadele, güçlünün zayıfı yenmesi gibi süreçler varsa hem bireyler hem de toplumlar nezdinde de bitmeyen bir çekişme ve mücadele vardır. Bu çekişmede yenik düşmek ise ölmekle eşdeğerdir (Duralı, 2020: 126). Zira bu yaklaşım, bireyler veya topluluklar arasındaki ekonomik, kültürel ya da siyasal farklılıkların mücadele sürecinin sonucu olduğunu ileri sürerek, mevcut hiyerarşilerin meşrulaştırılmasına zemin hazırlamıştır. Böylece eşitsizlik, tarihsel ya da yapısal nedenlerden ziyade, "doğal düzenin" bir gereği olarak sunulmuştur.

Eserlerinde biyolojik ve sosyal evrimi anlatan Darwin, iki kavram arasına keskin çizgiler çizmemiştir. Bu doğrultuda biyolojik evrim ile sosyal evrimi bir arada anlamaya ve yazmaya çalışmıştır. Ancak bazı düşünürler tarafından sosyal Darwinizm'in biyolojik evrimden ayrılmaması Birinci Dünya Savaşı'nın nedeni olarak gösterilmiştir (Doğan, 2023: 14). Dolayısıyla biyolojik evrimin üç temel kavramı, sosyal Darwinizm'in de temelini oluşturmuştur:

- Hayat bir mücadeledir (Struggle for existence): Canlıların varlığı için rekabetin kaçınılmaz olduğu fikridir. Bu kavram, her organizmanın sınırlı kaynaklar için bir mücadele içinde olduğunu ve en uygun olanların hayatta kalma şansının yüksek olduğunu öne sürmektedir.

- Doğal ayıklanma (Natural selection): Çevreye uyum sağlayabilen bireylerin, uyumsuz olanlardan daha fazla üreme ve hayatta kalma şansına sahip olduğu süreci

ifade etmektedir. Bu sayede türlerin özellikleri zamanla çevreye uyum sağlayan özelliklere doğru evrilebilmektedirler.

- En iyiler hayatta kalır (Survival of the fittest): Güçlü ve çevreye en iyi uyum sağlayabilen bireylerin hayatta kalarak genlerini gelecek nesillere aktarma olasılığının daha yüksek olduğunu ifade edilmektedir. Bu süreç, türlerin zaman içinde daha uyumlu ve uygun hale gelmesini sağlamaktadır.

Bu kavramlar, biyolojik evrim teorisinin temel prensipleridir. Aynı zamanda bunlar, sosyal Darwinizm gibi çeşitli sosyal ve kültürel alanlarda da etkili olmuş düşünsel ve ideolojik yapıların temelini oluşturmaktadırlar (Yücel ve Taşar 2016, 309).

Evrim düşüncesi her ne kadar Darwin'in çalışmaları ile tanınırlık kazansa da insanın kökenine dair çalışmaları Çin, Hint, Yunan geleneklerinin bazı metinlerinde bulmak mümkündür (Teber, 1995: 11). Dolayısıyla hem evrim teorisi hem de sosyal Darwinizm anlayışı Darwin'den önce de vardır. Darwin ise daha önceleri kopuk ve ilintisiz olan yaşamın kökeni ile ilgili bilgileri sistematik bir hale getirmiştir. Eskiden yaratılış ile açıklanan yaşamın kökeni meselesi Darwin ile beraber bilimsel ve seküler bir zemine taşınmıştır. Bu zemin değişikliği ise pek çok tartışmayı beraberinde getirmiştir (Ateş, 2009: 8).

Evrim düşüncesi ve sosyal Darwinizm, hem dayandığı fikirler hem de yarattığı tartışmalar nedeniyle yalnızca Avrupa ile sınırlı kalmamış, tüm dünyada popülerlik kazanmıştır. Bu tartışmaların kökeni, Darwin'in yaşadığı 19. yüzyıldan çok daha öncelere, özellikle Eski Yunan ve İslam dünyasına kadar uzanmaktadır. Dünya düşünce tarihinde ayrı bir yere sahip olan Eski Yunan, pek çok kavramsallaştırmanın temelini oluşturmasıyla adeta bir 'ilk mektep' niteliğindedir. Aynı zamanda Batı dünyasının felsefi temellerini atmasıyla da özel bir öneme sahiptir. Bu bağlamda sosyal Darwinizm'in ilk izlerini Eski Yunan'daki eserlerde ve o dönemde yaşamış düşünürlerde aramak kaçınılmazdır (Ergün, 2023: 25).

Eski Yunan'da bilime ve bilimsel düşünmeye verilen önem, evrene ilişkin kökensel görüşlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. M.Ö 625-545 yılları arasında yaşayan ünlü düşünür Thales'e göre, canlılığı meydana getiren ilk öğe 'su' dur. Ayrıca su, diğer

elementlerin oluşmasına da sağlamıştır. Su, yoğunlaşarak katı cisimlere dönüşebilirken, buharlaşarak havaya geçebilmektedir. Hava ise ateşi oluşturmaktadır. Dolayısıyla dünyanın kaynağı sudur ve aynı zamanda onun dayanağıdır. Yani su, yaşadığımız evreni tamamen kuşatır. Thales'e göre su maddesinin asli bir madde oluşunun en önemli kanıtı, suyun olmadığı yerde hayatın olmayışıdır (Kurtulan ve Kartoğlu, 1988: 106).

Milet Okulu'nun önemli temsilcilerinden birisi olan Anaksimandros, hocası Thales'e muhalefet ederek her şeyin özünün su olmadığını tam tersine sınırı ve sonu olmayan ve gözlemlenemeyen bir ilke olan 'aperion'dan oluştuğunu iddia etmiştir. O'na göre aperion dediğimiz ilk ve zorunlu madde yaratma kudretine sahiptir. Yine Anaksimandros'a göre insanlık çok önceleri balıkların arasından neşet etmiş, daha sonra ise kendi kendine yeterli hale gelince karaya çıkmıştır. Devamında ise evrim süreci merhale merhale devam etmiş ve türler meydana gelmiştir (Topdemir ve Unat, 2009: 20).

Anaksimandros'dan sonra karşımıza çıkan isim Anaksimenes'tir. Anaksimenes canlıların en başta ıslak bir yerde gelişmeye başladığını ifade etmiştir. Dönemine göre çok farklı bir fikir olan, bitkilerin de hayvanlar gibi canlı olduklarını iddia eden filozof, bitkilere 'yerde yaşayan sabit hayvanlar' adını takmıştır. Anaksimenes zorunlu madde olarak havayı görmüş ve havanın yoğunluğuna göre diğer elementlerin oluşacağını söylemiştir (Teber, 1995: 13).

Her şeyin ilk maddeden neşet ettiğini ve tekrar yine ona döneceğini söyleyen Herakleitos, ''kavga her şeyin başıdır ve her şeye hükmeder'' ifadesiyle farklılıkların sürekli bir mücadele halinde olduğunu söylemiştir. Bu konu, ilerde Darwin tarafından çokça kullanılacak olan 'mücadele (struggle)' kavramını doğuracaktır (Şahin, 2007: 86).

Platon'un öğrencisi olan Aristo ise pek çok doğa bilimi ile ilgilenmiş, yaşadığımız dünyanın matematiksel formülünü üretmeye çalışmıştır. Biyoloji ile özel olarak ilgilenen Aristo, canlıları basitten karmaşığa doğru sıralamıştır. Bu sıralamada en aşağıda bitkileri ve sürüngenleri; en üstte ise insanları ve memelileri koymuştur

(Ronan, 2005: 106-111). Evrim düşüncesi ile örtüşen bu görüş bilim tarihinde yapılan ilk canlı hiyerarşik sıralaması niteliğindedir (Ergün, 2023: 29).

Kilisenin ortaçağ Avrupa'sında bilgi üretme ameliyesini tekelinde bulundurmasıyla, bilimsel faaliyetler uzun bir süre sekteye uğramıştır. Bu sekteyi kaldırıp bilimsel faaliyetlere hak ettiği değeri verenler İslam düşünürleri olmuştur (Ateş, 2009: 18). Batıda karanlık çağ olarak adlandırılan yüzyıllarda İslam dünyası, bilimsel çalışmalara ön ayak olmuştur (Sarton, 1931: 778). Ancak 'karanlık çağ', rönesans ve reform gibi dünya tarihinde kırılmaya neden olacak olan bir hareketi doğurmuştur. Dolayısıyla aydınlanmaya giden yol, o dönemlerde açılmaya başlamıştır (Yıldırım, 2020: 208).

İslam düşünürleri evrim düşüncesi hakkında çeşitli ilmi faaliyetlerde bulunmuşlardır. İslam geleneğinde türlerin kökeni hakkındaki genel kanı, yaratılış temelli ve evrimin tersi istikamette konumlanmasına rağmen bazı İslam düşünürleri evrim teorisinin paralelinde görüşler ortaya koymuşlardır.

Örneğin ilk İslam felsefecilerinden el-Cahiz'in evrim düşüncesinde üç temel ayak vardır. Bunlar yaşam mücadelesi, türlerin dönüşümü ve çevresel faktörlerdir. Cahiz'a göre doğada doğal seleksiyon vardır ve güçsüz canlılar nihayetinde ortadan kaybolacaklardır. Ama bu mücadele Tanrısal bir kural dahilinde meydana gelmektedir. Türlerin değişkenliğinin çevresel faktörler ve tesadüf neticesinde oluştuğunu söyleyen Cahiz, yeni türlerin ortaya çıkmasında çevresel faktörlerin hayati roller oynadığını savunmaktadır. Tesadüfi değişime önem veren filozof, Tanrı'nın istediği taktirde bir türü başka bir türe dönüştürebileceğini de eklemiştir (Bayraktar, 2012: 119).

Evrim görüşünü ilk defa sistemli bir şekilde ele alanların başında İhvan-ı Safa grubu gelmektedir. Onlar hava, su, ateş ve toprak arasında bir irtibat kurmuşlardır. Madenlerden başlayarak bitkiler hayvanlar ve insanlar arasında aşama aşama ilerleyen ve kesintisiz bir evrim kuramını savunmuşlardır. Dolayısıyla her tür bir önceki tür ile zihinsel ve fiziksel manada benzemektedir. İhvan-ı Safa'ya göre maymun, insana anatomik olarak çok yakındır (İzmirli, 1952: 37)

İslam âleminde 'muallim-i sani (ikinci üstad)' olarak bilinen Farabi de evrim hakkında metinler kaleme almıştır. Yazdığı 'İdeal Devlet' isimli kitabında görüşlerini yazan

Farabi, varlıkların en alttan başlayarak yükseldiğini ve kompleksleştiğini yazmıştır. O'na göre ilk maddeden sonra madenler sonra bitkiler sonra hayvanlar sonrasında konuşamayan hayvan en son merhalede de konuşan hayvan gelmektedir. Konuşan hayvan dışında daha üstün bir varlık olmadığını savunur (İzmirli, 1952: 14).

Ünlü Türk düşünürü ve mutasavvıfı Mevlâna, 'Mesnevi' adlı eseri evrim teorisi ile paralellik gösteren şiirler mevcuttur. Bu şiirlere göre canlılar; madde, bitki, hayvan merhalelerinde geçerek en üstün olan insan formuna ulaşacaklardır (İzmirli, 1952: 39)

Tarih felsefesinin kurucusu olarak kabul edilen İbn-i Haldun, 'Mukaddime' adlı eserinde toplumların evrimleşmesi hakkındaki görüşlerini ifade etmiştir. O'na göre insanlar gibi toplumlar da doğar, kemale erer, yaşlanır ve ölür. Bahsedilen bu evrim hayatın doğal kanununda vardır. İbn-i Haldun'a göre evrim, madenlerden başlayarak maymundan devam ederek insanda kemale eren bir süreçtir. Bu süreçte iklim, töreler ve geçim ile ilgili dönemler çok etkilidir (İzmirli, 1952: 115).

'Ahlak-ı Ala' isimli eserinde evrim teorisinden ilk defa Türkçe olarak bahseden düşünür Kınalızade Ali Efendi'dir. Kınalızade'ye göre insana en yakın olan hayvanlar papağan, fil ve at'tır. İhvan-ı Safa ile benzer görüşleri paylaşan düşünür, insan ile hayvan arasına 'nasnas' adını verdiği vahşi insanı yerleştirmiştir (İzmirli, 1952: 116).

Ebu Ali Miskeveyh'e göre hayvan mertebelerinin son hali, insana benzeyen hayvanlardır. İnsan mertebelerinin ilk hali ise hayvana benzeyen insanlardır. O'na göre Türkler ve Siyahiler ile hayvanların son merhalesindeki canlılar arasında pek fark yoktur. Dolayısıyla bu tür topluluklar temyiz kudretinden mahrumdurlar (Yakıt, 2012: 109).

Bayraktar'a göre Muhammed İkbal, Elmalılı Hamdi Yazır, Ömer Nasuhi Bilmen gibi hocalar da evrim teorisini akla uygun bulmuşlar ve kâinatta biyolojik evrimin toplumda ise sosyal evrimin olduğunu inkâr edilemez bir gerçek olarak vurgulamışlardır (Bayrakdar, 2018; 27)

Darwin'den önceki İslam alimleri sosyal Darwinizm ile ilgili fikirleri, kısmen dağınık, parçalı, tutarsız görünmektedir. Bu durumun sebebi çağlarında bulunan teknik

imkanların yetersizliğinden dolayı doğanın ve varlıkların çok yönlü gözlemlenememesinden ileri gelmektedir. Mevcut pek çok olumsuz şartlara rağmen bu alimler, türlerin dönüşümü ve doğal seleksiyon fikrinden bizleri haberdar etmişlerdir (Yakıt, 2012: 120)

1.2 Darwin'in İçinde Bulunduğu Dönemin Fikirlerine Etkisi

Darwin, 1809 yılında İngiltere'de doğmuş ve teorisinin ana hatlarını 1840'larda belirlemiştir. Bu yıllar İngiltere ekonomik ve sosyal hayatında büyük değişimlerin olduğu yıllar olarak tarihe geçmiştir. Sanayi devrimi sebebiyle binlerce yıldır süregelen tarımsal üretim, iktisadi ve sosyal yaşam kökünden etkilenmiştir. Değişen ekonomik koşullar sebebiyle işlerinden olan kırsal kesimdeki insanlar, fabrikaların yolunu tutmak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle kırsaldaki araziler yavaş yavaş boşalmaya başlamıştır. Buharlı makinelerin keşfedilmesiyle endüstriyel kapitalizim yavaş yavaş kendine yer bulmaya başlamıştır. Üretimin devamını sağlayan yeterli işgücünün olmaması mevcut insanların daha uzun süreler çalışmasına sebep olmuştur. 15-16 saat boyunca penceresiz ve küçük koğuşlarda çalışmak zorunda olan insanlar, ekonomik ve sosyal anlamda çok zor zamanlar geçirmişlerdir. Bir yandan işçiler hayatta kalmaya çalışırken diğer yandan İngiltere burjuvazisi karını maksimize etmeye çalışmıştır. Dönemin İngiltere burjuvazisinin zamanla zenginleşmesi, işçiler için zor zamanların habercisi olmuştur (İnce, 2005: 8).

Fabrikaların kurulması ve üretimin artması, yeni demiryollarının yapılmasını ve nakliye sektörünün önem kazanmasını sağlamıştır. Bunları köprülerin yapılması, paralı geçişler, daha iyi nakliye araçları gibi gelişmeler izlemiştir. Yeni demiryolları ise geçtiği yerlerdeki yatırımları artırmıştır. Mal ve hizmetlerin taşınması ve insanların yer değiştirme hızı şehirlerin görüntüsü değiştirmiş, refah düzeyini artırmıştır (Black, 2020: 139).

Öte yandan o dönemde yaşanan toplumsal bunalımlar edebiyat alanında da kendini göstermiştir. Charles Dickens'in 'Zor Zamanlar' ve Elizabeth Gaskell'in 'Barton' ile 'Kuzey ve Güney' isimli eserleri, özellikle işçi sınıfının sorunlarını ve hayatın zorluklarını ele almıştır (Black, 2020: 136).

Tarihçi Altick'e göre o dönemde zengin ile yoksul arasındaki refah farkı gittikçe büyüyor ve bu duruma çözüm bulabilme dönemin en popüler çabalarından biri haline geliyordu (Altick, 1973; 11). Bu yaşananlara bir tepki vermek isteyen işçi sınıfına zengin olma şansı sunularak muhalefet bastırılmıştır. Sermayeyi elinde bulunduranlar ise aristokratlarla anlaşarak kendilerinden taviz veriyor gibi görünse de nihayetinde kendi meşruiyetlerini sağlamışlardır. İlerde bu zihin dönüşümünün adı kapitalizm olarak anlandırılmıştır (İnce, 2005: 10).

Diğer yandan Victorya Dönemi olarak bilinen bu dönemde, insanların bilime olan ilgisi de hızla artmıştır. Farklı sınıflardan insanlar bilim hakkında konuşmaya başlamıştır. Bilimsel kitapların alım satımları hızlanmış, İngiliz halkı bazı bilimsel deneyleri evlerinde yapmayı denemişlerdir. Bazı insanlar, nadir türde olan bitkileri ve hayvan türlerinin koleksiyonunu yapmaya çalışmışlardır. Bu sayede entelektüel görünüyorlardı. Yani bilimle uğraşmak insanları saygıdeğer bir konuma çıkarıyordu. (Atkinson, 2010: 86).

Yücel ve Taşar'a göre Sanayi Devrimi'nin etkisiyle ortaya çıkan ilerleme düşüncesi ve aydınlanma pozitivizmi, özellikle fen bilimleri olmak üzere sosyal bilimleri de büyük ölçüde etkilemiştir. Bu durum bilimsel bulguların vahiy gibi kabul edildiği ve değişmez yasalar olarak görüldüğü bir dönemi işaret etmiştir. Keşfedilen tabiat kanunları bu dönemin belirleyicisi olmuştur. Genel görüş, doğadaki her olayın sabit bir yasaya bağlı olduğu ve bu yasanın insanlık için bir model olduğudur. Antropoloji, arkeoloji gibi yeni bilim dalları da o dönemde popüler olmaya başlayan branşlardır. Zira adı geçen bilim dalları aracılığıyla Victorya Dönemi'nde Avrupalıların üstünlüğü vurgulanmaya çalışılmıştır (Yücel ve Taşar 2016, 317).

Amerikalı sosyologlardan Richard Hofstadter 'Amerikan Düşüncesinde Sosyal Darwinizm' isimli çalışmasında sanayi devrimi neticesinde meydana gelen kapitalist anlayış ile sosyal Darwinizm arasında organik bir ilişki olduğunu söylemiştir. O'na göre, 18 ve 19. Yüzyıllardaki işverenler, en yüksek kara ulaşmak güdüsüyle Darwin'in ortaya koyduğu 'en iyinin hayatta kalması' fikrine sıkı sıkıya bağlanmışlardır. Dolayısıyla sanayicilerin işlerini daha da büyütmek adına Darwin'in ifade ettiği toplumsal evrim aşamalarını benimsemeleri şaşılacak bir durum değildir. Bu sayede

patronlar karlarını artırırken sosyal Darwinist düşünceler gittikçe popüler hale gelmiştir. Hofstadter'e göre sosyal Darwinist düşünceler, bir yandan toplumsal ve ekonomik sorunlara çözüm anahtarı olarak uygulanılmaya çalışılmış diğer yandan ise emperyalizm, ırkçılık, kölelik, öjenizm gibi insanlığa zararı dokunmuş düşüncelere de zemin hazırlamıştır (Hofstadter, 1955;7).

Aydınlanma ve Sanayi Devrimi ile birlikte deneysel bilgi ve doğa kanunları rehber edinilirken, vahiy, metafizik ve felsefe itibar kaybına uğramıştır. Kilise, toplumsal ve ekonomik manada tesirini kaybetmeye başlamıştır. Bilme eyleminin merkezine deneysel bilgi konulmuştur. Din adamlarının yerini bilim insanları almaya başlamıştır. Bu doğrultuda insanlar, hayatlarını yönlendirirken tanrısal bilgiye ihtiyaç duymamaya başlamışlardır. Darwin de dünyanın ve insanın varoluşunu biyolojik nedenlerle açıklama yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda Darwin 'İnsanın Türeyişi' isimli kitabında Tanrı'ya inanmak için hiçbir neden bulamadığını ifade etmiştir (Darwin, 2016: 135).

Darwin'in fikirleri ile kapitalizmi ve sekülerizmin ilişkisinden bahseden Sandow: ''Darwin'in görüşleri kapitalizmin en güçlü olduğu zamanda ve yerde türemiştir'' demiştir (Sandow, 1938: 315-326).

Darwin, yaşadığı coğrafyanın sosyal ve ekonomik koşullarının doğa bilimlerde meydana gelen olaylarla benzerlik taşıdığını düşünmüştür. Kendisi, kapitalizmin emekleme dönemlerindeki sosyal mücadeleye ve mücadele edenlerin ayakta kaldığına şahitlik etmiştir. Tıpkı İngiltere'deki ekonomi politikalarında uygulandığı gibi güçsüzlerin ayıklanması gerektiği fikrini benimsemiştir. İngiltere'de sanayileşmenin ilk basamaklarının çıkıldığı dönemde insanların hayatta kalmak için penceresiz odalarda yaşamak için mücadele vermeleri Darwin'i, doğal seçmeye yani yaşamak için mücadele etmek gerektiği fikrine götürmüştür (Darwin, 2016: 72-92).

Sadece İngiltere özelinde analizler yapmakla kalmayan Darwin, araştırma yapmak için pek çok bölgeye gitmiştir. Güney Amerika ve Galapagos Adaları gittiği bölgelerden bazılarıdır. Bu bölgeleri de detaylı bir şekilde gezen Darwin, bu bölgelerden etkilenmiştir. Galapagos Adası'nın çetin iklim koşullarından, ilkel ve vahşi yaşam alanlarından yola çıkarak 'yaşamak için mücadele' kavramını zihninde kurgulamıştır

(İnce, 2005: 10). Worster'e göre Darwin'in İngiltere'de yaşadığı hayat, Galapagos ve Güney Amerika'da yaşadıklarını ve gördüklerini tasdik etmiştir (Worster'den aktaran İnce, 2005: 11).

Darwin hakkında araştırmalar yapan Gale'a göre, Darwin'in teorisinin özünü oluşturan mücadele, rekabet, savaş, hayatta kalma gibi fikirler aslında Victorya dönemini yansıtmaktadır (Gale, 1972: 343).

Sadece yaşadığı coğrafya değil ailesinden gelen entelektüel gelenek de Darwin'in görüşlerinin oluşmasında etkili olmuştur. Bu doğrultuda doktor ve doğa bilimci olan dedesi Erasmus Darwin'i zikretmemiz gerekmektedir. Dönemin tanınmış isimlerinden olan Erasmus Darwin, Charles Darwin'den yıllar önce canlıların ortak bir atadan geldiğini belirtmiş ve canlıların milyonlarca yıl devam eden bir evrim süreci için içinde olduğunu ifade etmiştir (Taslaman, 2017, 22-23). Ayrıca Erasmus canlıların gelişim sürecinde Tanrı'nın da payının olduğunu söyleyerek dini bir referans da vermiştir (Bowler, 1989: 81-82). Evrim hakkındaki görüşlerini genel itibariyle 'Zoonomia' isimli eserinde ifade eden Erasmus Darwin, biyolojik evrim kavramından bizleri haberdar etmiştir.

Etrafındaki olayları başarılı bir şekilde gözlemleyen Charles Darwin, değişen dünyanın farkına varmış ve teorisini, sosyal gerçekliğe uygun olarak kurgulamıştır. Yaptığı araştırma gezilerinde ve yaşadığı coğrafya vasıtasıyla oluşturduğu teorisinin merkezine 'yaşamak için mücadele' ve 'doğal seleksiyon' kavramlarını oturtmuştur.

West'e göre Darwin, endüstri çağında organik yaşamın mekanik bir görüntüsünü tanımlamıştır. Doğadaki rekabeti, insan mücadelesine benzetmiştir. Kazanca dayalı kalıtımın egemen olduğu bir toplumda kazanç ve kalıtımı, hayatta kalmanın temel vasıtaları olarak belirlemiştir (West'ten aktaran İnce, 2005: 12).

Yaşanan olaylar göz önüne alındığında Darwin, doğaya doğduğu ve yaşadığı toplumun penceresinden bakmaya çalışmıştır. İktisadi alanda ise İngiltere'nin pazar alanını ve yönetim anlayışını yansıtmaya çalıştığı düşünülebilir. Neticede o dönemlerde Darwinizm'in fikir dünyası olarak son halini almasında doğduğu yerin dünya görüşünün ciddi katkılarının olduğu ifade edilmiştir. (İnce, 2005: 12).

1.3 Darwin'de Sosyal Darwinizm

Bilim tarihinin etkili isimlerinden olan Charles Darwin'in canlıların kökeni hakkındaki görüşleri yıllar boyu tartışılagelmiştir. Evrim teorisi; doğal seleksiyon, türler arası geçiş, ortak ata ve en iyinin hayatta kalması gibi kavramlar üzerine bina edilmiştir. Bu bölümde Darwin'in düşüncelerinde ve eserlerinde sosyal Darwinizm kavramının ifade ediliş biçimlerini ele almaya çalışılacaktır.

Hem fen bilimleri hem de sosyal bilimler alanında eseri bulunan Darwin'in, görüşlerinin yapıtaşlarını oluşturan birkaç eser vardır. İlki 22 Kasım 1859 tarihinde yayınladığı 'Türlerin Kökeni' (The Origins of the Species) isimli eseridir. Yazar, bu eserinde insanın evriminden hiç bahsetmemiştir. Eser, türlerin çeşitliliği konusuna odaklanmış dolayısıyla canlılığın kökeni ile ilgilenmemiştir. Esere göre evrim, biyolojik bir konudur. Konu tartışılırken biyolojinin dışına pek çıkılmamıştır. O'na göre hem gezegenin kökeni hem de canlıların kökeni evrim teorisinin kapsama alanı dışında kalır (Keith'den aktaran Özgökman 2013: 52).

Darwin'in tartışmalara konu olan asıl eseri, ilk önemli eserinden yaklaşık on iki yıl sonra yazdığı 'İnsanın Türeyişi' orginal adıyla 'The Descent of Man and Selection in Relation to Sex' dir. İnsanın Türeyişi, İngiliz doğa bilimci Charles Darwin'in 1871 yılında yayımlanan ikinci önemli eseridir. Eser, insanın evrimi, doğal seçme, tanrı ve cinsel seçilim gibi kavramları ele almaktadır. O yıllar Darwin'in popülerliği noktasında önemli yıllar olmuştur. Öyle ki Lange, materyalizm ile ilgili eserinde bütün gazetelerin Darwin hakkında konuştuğunu, neredeyse her gün doğal seleksiyon, evrim ve insanın kökeni hakkında bir kitabın yayınlandığını aktarmıştır (Lange, 2016; 615).

Darwin'in düşünceleri ve eserleri ile sosyal Darwinizm arasındaki bağlantıyı anlayabilmemiz yegâne yolu, yazarın meşhur eserlerini okumak ve incelemektir. Darwin'in görüşlerinin sosyal bilimlere uyarlanması olarak tanımladığımız sosyal Darwinizm kavramı, kimi yazarlarca Darwin'e ithaf edilmemektedir. Kimi düşünürlere göre sosyal Darwinizm, Darwin'in düşüncelerinin yanlış anlaşılmasından ileri gelmektedir. Onlara göre iyi niyetli Darwin'in görüşleri kötü niyetli yazarlar ve politikacılar tarafından suistimal edilmiştir. Her ne olursa olsun sosyal Darwinizm

kavramı, pejoratif bir anlam ihtiva etmektedir. Son yüzyılımızda bu kavram ırkçılık, emperyalizm, serbest piyasa, öjenizm gibi kavramlara bilimsel dayanak olarak kullanılma eğilimine girmiştir (Ergün 2022: 3).

Sosyal Darwinizm teorileri pek çok olumlu ve olumsuz kavramla ilişkilendirilmesi çok fazla çıktının var olmasını sağlamıştır. Zira sosyal Darwinizm, dilbilimden astronomiye, dini düşünceden antropolojiye, hukuktan yer bilimlerine kadar pek çok alana uygulanmıştır (Milton, 2003; 284). Meseleyi daha da ileri götüren Dobzhansky, biyolojide evrimin rehberliğinde ifade edilmeyen hiçbir şeyin anlamının olmayacağını söylemiştir (Dobzhansky, 1973; 125-129).

Darwin'in sosyal Darwinizm kuramı anlatmaya çalışırken doğal seleksiyon kavramına özel bir önem atfetmek gerekmektedir. Zira kendisi doğal seleksiyon kavramını teorisinin yapı taşlarından birisi olarak görmüş ve 'doğal seleksiyon' ile 'en iyinin hayattta kalması' kavramlarını benzer anlamlarda kullanmıştır (Darwin, 1976: 105).

Darwin, İnsanın Türeyişi'nde ise doğal seleksiyonun önemi ile ilgili benzer ifadeler kullanmıştır. İki amacı olduğunu ifade eden Darwin, birinci olarak türlerin tek bir canlıdan neşet ettiğini ortaya koymak, ikincisi olarak ise doğal seleksiyonun önemini kanıtlamak olduğunu ifade etmiştir. (Darwin, 2016: 90-91)

Milton'a göre Darwin'in evrim teorisinin temelinde doğal seleksiyon kavramı vardır (Milton, 2003: 155). Waddington ise evrimin en büyük katkısının bazı açıklanamayan değişimlerin doğal seleksiyon yoluyla açıklanması olduğunu söylemiştir. O'na göre bu kavram, bir canlılar grubu içerisinde en uyumlu ve en iyi bireylerin en fazla yavru bırakanlar olması gerektiği ifade etmiştir. Waddington bu önermenin açıkça formüle edilmesinden sonra biyologlar için adeta bir açıklama silahı olarak kullanılabileceğinden söz etmiştir (Waddington'dan aktaran Milton, 2003; 157).

Bu doğrultuda Darwin, eğer canlıların karakterleri belli uyarıcılar aracılığıyla değiştirilebiliyorsa, doğa binlerce yıl boyunca neleri başarır diye düşünmüştür. O'na göre tecrübesini ve aklını kullanarak hayvanları bir değişime uğratan çiftçinin ellerinin yerine, milyonlarca yıldır hüküm süren doğanın ellerinin devreye girmesi 'en uygunun hayatta kalması' görüşüdür (Milton, 2003; 157).

Darwin, canlıların fiziksel olarak gelişmesinden ve çevreye uyum sağlamasının yanında ahlaki olarak da gelişeceğinden bahsetmiştir. Bir mücadele sonucunda hayatta kalan insanlar hem çevreye uyum sağlamış hem de mevcut yüksek ahlaki yeterliliklerini gelecek kuşaklara aktarmışlardır. Bu noktadan bakıldığında Darwin, bazı ırkları yenildikleri için zihinsel ve fiziksel olarak daha aşağı olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla her ne kadar istemese bile ırkçılığı teşvik etmiştir (Weikart, 1993: 480).

Darwin'e göre bir toplumun medeniyeti, o toplumdaki zihinsel ve ahlaki özelliklere sahip insanların sayısıyla doğru orantılıdır. İngilizlerin diğer Avrupalı uluslara göre elde ettikleri önemli başarılar, onların cesur ve bitmek bilmeyen enerjileriyle ilişkilendirilmektedir. Benzer şekilde, Amerika Birleşik Devletleri'nin dünyada önemli bir ülke olmasında, doğal seçilimin sonucu olan halkın karakterinin önemli bir rol oynadığına inanılmaktadır. Son on veya yirmi kuşak boyunca, Avrupa'nın dört bir yanından gelen daha enerjik, cesur ve değişikliğe açık insanlar, bu büyük ülkeye göç etmiş ve orada büyük başarılar elde etmişlerdir. Darwin, bir uygarlığın ilerlemesi, en fazla sayıda çalışkan, enerjik, akıllı ve vatansever insanı yetiştiren bir millete bağlı olacağını ifade etmiştir. Dolayısıyla bu milletin geri kalmış, kendi tabiriyle yabanıl, toplumlara hâkim olacağını söylemiştir. O'na göre gelecekte 'uygar' insan ırkları, dünya genelindeki yabani insan ırklarını yok edip yerlerini alacaklardır (Yücel ve Taşar 2016, 316).

Hayatın bütün yönlerini sosyal Darwinist bir bakışa açısıyla düzenlemeye çalışan bu görüş ekonomi alanında da kendini 'laissez faire' anlayışı ile göstermektedir. Liberallerin temel mottosu olan bu görüş doğa kanunlarını ekonomik meselelere uyarlamaya çalışmaktadır. Bu yaklaşım bağlamında sosyal Darwinizm, devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkmaktadır (Halliday, 1971; 390). Bu doğrultuda Halliday, modern liberal ekonomistlerin hepsini mücadeleyi ve hayatta kalmayı ön plana çıkardıkları için sosyal Darwinist olarak nitelendirmiştir. (Halliday, 1971; 402).

Meşhur ekonomist Alfred Marshall 'Ekonominin Prensipleri' isimli eserinde biyolojiden öğrenecekleri çok şey olduğunu ifade etmiştir. Darwin'in düşüncelerinin önlerine adeta bir ışık olduğunu söyleyen Marshall, insanların ekonomik tercihlerinin de evrimsel süreçlerden geçtiğini iddia etmiştir (Marshall, 1920: 37). Dahası sosyal

Darwinizm'den etkilenen bazı iktisatçılara göre piyasa ekonomisinde en iyi malı en uygun fiyatla satın almanın yegâne yolu rekabettir. Rekabet kavramı ile Darwin'in doğal seleksiyon kavramı arasında organik bir bağın olduğu aşikârdır (Milton, 2003; 288).

Yukarıda da ifade edildiği gibi Darwin, doğal seleksiyon kavramına ayrı bir önem atfetmiştir. 'Türlerin Kökeni' adlı eserinde konu ile ilgili olarak şunları yazmıştır: (Darwin 1976: 87-88).

> Hiçbir şey, evrensel yaşama savaşının gerçekliğini tartışmalarda doğrulamaktan daha kolay ve –hiç değilse benim için– yaşama savaşının varlığını hep göz önünde bulundurmaktan daha güç değildir. Oysa bunu iyi kavramadıkça, bütün doğa ekonomisi, yaratıkların dağılımları ile ilgili her türlü olgular, kıtlık, bolluk, tükenme ve değişim belli belirsiz anlaşılır ya da tümüyle yanlış anlaşılır. Biz, doğanın sevinçle parıldayan yüzünü görürüz; çoğu zaman yiyeceklerin gerektiğinden çok olduğunu görürüz; pek çoğu böceklerle ya da tohumlarla beslenen ve çevremizde hiç kaygısız ötüşen kuşların yaşamı durmadan yok etmekte olduğunu görmeyiz, ya da unuturuz; ya da o şakıyan kuşları, ya da onların yumurtalarını, ya da yavrularını başka kuşların ve yırtıcı yaratıkların yok ettiğini unuturuz; besinin o anda pek bol olmayabileceğini, durumun her yıl ve her mevsim böyle olmadığını düşünmeyiz... Var olma savaşı, bütün organik varlıkların büyük oranda çoğalma eğiliminde olmasının kaçınılmaz sonucudur.

Görüldüğü gibi Darwin, doğa koşullarının her zamana istenildiği gibi olmayacağını, kıtlık bilincine varmamız gerektiğini ve doğal seleksiyon kavramı tam manasıyla anlaşılmadıkça diğer meselelerinin anlaşılmasının zor olacağını ifade etmiştir. Yine Darwin iyilerin ve zekilerin yani hayat mücadelesini kazananların ortaya çıkması için doğal seleksiyonu 'tabiatın dayattığı bir zorunluluk' olarak ifade etmiştir (Darwin 1976: 136). Bu doğrultuda yazar, insanın sadece kendi çıkarına uygun olanı tercih edeceğini iddia etmiştir (Darwin 1976: 108). Öyle ki insanlığın bugüne kadar gelebilmesini doğal seleksiyonun varlığına başlamıştır (Darwin, 2016: 202). Yukarıda da ifade edildiği gibi Darwin'in bu söylediklerinin liberal ekonomideki karşılığı şüphesiz, her yerde ve zamanda rasyonel davranan, ekonomik insan anlamına gelen 'homo economicus' kavramıdır.

Darwin 'İnsanın Türeyişi' isimli eserinde insanları, uygar-yabanıl ayrımına tabi tutmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre doğal seleksiyondan galip çıkanlar uygar, medeni, güçlü, zeki olarak adlandırılırken, mücadeleden mağlup ayrılanlar barbar,

akılsız, güçsüz olarak nitelendirilmektedirler. Darwin eserinin pek çok bölümde Batı dışı toplumları ve Batı toplumlarını karşılaştırmıştır. Batılı toplumlar gibi gelişen toplumların veya kabilelerin daha çok üremeleri gerektiğini belirtmiş ve bu sayede doğal seleksiyonda elenen toplumların artacağını iddia etmiştir. Dolayısıyla da bu durum toplumların gelişmesini sağlayacaktır. (Darwin, 2016: 182). Bu doğrultuda Malthus'a atıf yapan Darwin, gelişmiş, uygar ırkların üreme kabiliyetlerinin yabanıl, geri kalmış ırklara göre daha iyi olduğundan bahsetmiştir (Darwin, 2016: 68).

Darwin, evrimini tamamlayamayan insan ırklarının bazı hayvanlardan bile geri olduğunu ifade etmiştir (Darwin, 2016: 134). Bazı bölgelerde karşılaştığı Afrikalı insanlara 'ateş ülkeliler' olarak isimlendirmiştir. Bu insanlarla alakalı şaşkınlıklarını sosyal Darwinist bir bakış açısıyla şöyle ifade etmiştir: (Darwin, 2016: 97).

> Ateş Ülkesi sakinleri en alt barbarlar arasında sayılır ama ben, HMS (Majestelerin Gemisi) Beagle'de İngiltere'de birkaç yıl yaşamış ve biraz İngilizce konuşabilen üç yerlinin karakter bakımından ve zihinsel yetilerimizin birçoğunda bize ne kadar benzediklerini görmekten sürekli şaşkınlık içindeydim.

Yabanıl ve uygar ayrımını sıkça vurgulayan Darwin, 'vahşi' toplumların evlenmesi ile ilgili fikirlerini beyan etmiştir. O'na göre uygar toplumlardaki insanlar daha geç evlenmektedirler. Çünkü uygar insan, kendi gereksinimlerini ve çocukların gereksinimlerini daha rahat bir şekilde karşılamak amacıyla daha ileriki bir yaşta evlenmeyi tercih etmektedir. Diğer yandan 'yabanıl', diğer bir ifadeyle doğal seleksiyon sürecinde elenen toplumların daha erken yaşta evlendiklerini ifade etmiştir. Bu sayede erken evlenen geri toplumlar hem daha çok nesil yetiştirmekte hem de erken yaşta çocuk doğuran annelerin çocukları daha diri ve daha ağır olmaktadır. Dolayısıyla bundan sonra doğacak nesil de daha sağlıklı olacaktır. 'Yabanıl' toplumların daha erken evlenerek daha sağlıklı nesiller meydana getirmesini bir tehdit olarak gören Darwin, gelişmemiş insan olarak nitelendirdiği insanları adeta yaşama hakkı tanımak istememektedir (Darwin, 2016: 196).

Darwin günümüzde sosyal devlet anlayışı gereği yapılan transfer harcaması olarak ifade edilen dul, yetim, engelli, kadın vb. gibi toplumun dezavantajlı gruplarına yapılan masrafları, toplumun evrimleşmesine, gelişmesine ket vurduğu için zararlı

uygulamalar olarak görmüştür. Bu doğrultuda 'İnsanın Türeyişi' adlı eserinde şunları söylemiştir: (Darwin, 2016: 190).

> Yabanıl insanlarda bedence veya zekaca zayıf olanlar elenir; sağ kalanların sağlık durumu genellikle daha sağlamdır. Biz uygarlaşmış insanlar, tersine, bu elenme sürecini frenlemek için elimizden gelen her şeyi yaparız; zekaca zayıflar, sakatlar ve hastalar için bakımevleri kurarız, yoksullar üzerine yasalar düzenleriz ve hekimlerimiz bunların her birinin yaşamını son dakikasına kadar korumak için bütün hünerlerini gösterirler. Aşılamanın, eskiden olsa zayıf yapısı nedeniyle çiçek hastalığına yenik düşecek olan binlerce kişinin yaşamını koruduğuna inanmak için binlerce nedenimiz vardır. Böylece, uygarlaşmış toplumları zayıf üyeleri kendi zayıf türlerini çoğaltmaktadırlar.

Devamında ise en genç ve en güzel kişilerin silah altına alındığından yakınan Darwin, zayıf ve güçsüz olanların cepheye gitmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Güzel genç insanlar öldükleri zaman soylarını devam ettirememektedirler. Bu durumda doğal seleksiyona aykırı olan bir vaziyettir. Dolayısıyla Darwin, zayıf ve çirkin insanların silah altına alınması gerektiğini, olası bir durumda da ölmesi gerektiğini ifade etmiştir (Darwin, 2016: 191).

Darwin, ahlaki manada kötü olan insanların ya uzun süre hapsedileceğini ya da idam edileceğini ifade eder. Bu durumun kötü insanların kötü nitelikli döllerini doğması muhtemel çocuklarına geçirememesini sağladığını ifade etmektedir. Böylelikle doğal seleksiyon işleyecektir (Darwin, 2016: 191).

Darwin, dinlerde de evrimsel süreçlere dahil olduğunu ifade etmiştir. İnsanlığı çok önceleri ruhsal etkenlere taptığını, sonrasında fetişlere inandıklarını ifade etmiştir. İnsanların düşünme yetenekleri zamanla geliştikten sonra çoklu tanrılara inanmışlardır. Darwin'e göre yeteneklerini daha da geliştiren insanlık, tek tanrılı dinlere inanmaya kadar gelmişlerdir. (Darwin, 2016: 138).

1.4 Sosyal Darwinizm'e Katkı Sağlayanlar

Evrim teorisi, Charles Darwin'in kendi şahsının ötesinde anlamlar ifade etmektedir. Çünkü mezkûr kavramlarla ilgili Darwin'den önce de Darwin'den sonra da pek çok düşünür teoriye katkıda bulunmuşlarıdır. Dolayısıyla Darwinizm'den bahsettiğimizde birkaç yüzyılı içine alacak bir bilgi birikiminden söz etmekteyiz. Bu doğrultuda İslam geleneğindeki düşünürlerden Antik Yunan'a, Buffon'dan Marx'a, Lamarck 'tan

Spencer'a pek çok düşünürün katkılarıyla meydana gelen Darwinizm'i, bu düşünürlerin görüşlerini de göz önünde bulundurarak açıklamak önemlidir. Zira Darwin'in eserlerinde Lamarck, Spencer ve Malthus'a bizzat atıf yaptığını bilmekteyiz.

Yukarıda zikredilen isimlerin yanı sıra evrim konusunda katkısı bulunan birkaç isim daha söyleyebiliriz. Bunlardan birisi ünlü biyolog Carl von Linnaeus(1707-1788)'tur. Linnaeus'un önemli katkılarından biri taksonomi kavramıdır. Taksonomi, biyoloji biliminde canlıları sınıflandırırken uyulması gereken kurallardır. Linnaeus, bu çalışmaları sayesinde insanları 'homo sapiens', köpekleri 'canis familiaris' olarak sınıflandırmıştır. Canlılara tür ismi vererek sınıflandıran ilk isim olan Linnaeus, taksonominin babası olarak bilinmektedir. Evrim görüşü için önemli bir dönüm noktası olan bu sınıflandırma Darwin'in işini kolaylaştırmıştır. Ancak Linnaeus türler arasında geçişin mümkün olmadığını ve türlerin varlığının değişmeyeceğini ifade etmektedir. Bu ifadeler evrim teorisinin zıddına gibi söylemiş görünmektedir. Ancak Mayr'a göre Linnaeus, Darwin'in görüşlerinin baş düşmanı gibi görünse de onun doğadaki dengenin sağlanması bakımından yaşam mücadelesinin önemini vurgulaması, Darwin'in doğal seleksiyon düşüncesine kaynaklık etmiştir. Ayrıca hiyerarşik sınıflandırmasıyla ortak köken kavramının temellerini atmıştır (Mayr, 2000: 340-341).

Darwin'e modern zamanlarda katkı sağlayan isimlerden bir diğeri de Fransız doğa bilimci ve matematikçi Georges-Louis Leclerc Comte de Buffon (1707-1788)'dur. Buffon, evrim düşüncesini ciddi manada ilk olarak dillendirmiş, belli şartlar meydana gelirse evrimin meydana geleceğini savunmuştur (Mayr, 2000: 340-341). İnsan ile bazı maymun türleri arasında bir bağlantı kuran Buffon, bu iki canlının büyük olasılıkla ortak atadan geldiğinden söz etmektedir. Ateş ise Buffon'un bu görüşlerinin Lamarck ve Darwin'i derinden etkilediğini ifade etmiştir (Ateş, 2009: 26).

Darwin'in fikirlerini yukarıdaki bilim adamlarından daha çok etkileyen bilim insanları vardır. Bu isimler Malthus, Lamarck ve Spencer'dır. Araştırmaya bu isimlerin Darwin'in fikirlerine nasıl bir etki yaptığını açıklamaya çalışarak devam edeceğiz.

1.4.1 Jean-Baptiste Lamarck (1744-1829)

1733 yılında Fransa'da doğan Lamarck, yoksul bir ailenin son çocuğudur. Kısa bir süre tıp eğitimi aldıktan sonra bitkibilimine geçiş yapmıştır. Bitkilere eskilerden beri merakı olan Lamarck, 1778'de ilk akademik çalışması 'Fransa Bitkiörtüsü'nü yayınlamıştır. Hayvanlar üzerine de çalışmalar yapan düşünür, o sıralarda evrim konusuna merak salmıştır. Fransa Bitkiörtüsü, Temel Fizik Olgularının Sebepleri Üzerine Araştırmalar, Hidrojeoloji, Felsefi Jeoloji gibi disiplinlerarası çalışmaları da mevcuttur. 1829'da Paris'te hayatını kaybetmiştir (Bayraktar, 2017: 15).

İnsanlarla diğer canlıları hem biyolojik bakımdan hem de beşerî hayat içerisindeki duruşları bakımından benzeştiren fikirler, Darwin'den sonra çok daha popüler olsa da, bu teorilerin gelişmesinde önemli katkılarda bulunan isim Fransız biyolog Lamarck'tır. Öyle ki pek çok kişi Lamarckizm denilince evrim teorisini anımsamaktadır. Ancak Lamarck'ın düşünceleri Darwin'in teorisine göre biraz farklılık göstermektedir. Biyoloji başta olmak üzere pek çok bilim dalına katkılarından ötürü Lamarck, evrim düşüncesinde Darwin'den sonra en çok atıf yapılan düşünür olmuştur. Ayrıca kendisi Yunanca 'logos've 'bios' kelimeleri birleştirerek 'biyoloji' adını ilk defa kullanmıştır. Bu sayede biyolojinin bir bilim olarak devam etmesi için önemli uğraşlarda bulunmuştur (Bayraktar, 2017: 17).

Lamarck'ın görüşleri 'kendiliğinden türeme, doğasal ihtiyaç, adaptasyon, kalıtım aktarımı' olmak üzere dört başlıkta toplanabilir. Lamarck'a göre canlıların en basit formları doğada kendiliğinden meydana gelmiştir. Dolayısıyla kendisine göre, canlılık tek bir atadan değil pek çok birbirinden farklı atalardan türemiştir. Bu durum Lamarck ile Darwin arasındaki temel farklardan biridir. O'na göre canlılar, değişen çevre şartlarına uyum sağlamak için belli ihtiyaçlar meydana getirmiştir. Bu ihtiyaçlar zamanla canlıların karakter özelliği haline gelmiştir. Zamanla karakteri değişen canlı, bu değişimi kendinden devam eden sonraki nesillere aktarmıştır (Bayraktar, 2017: 18).

Lamarck, Darwin'den önce canlıları basitten karmaşığa doğru sıralayarak bu alandaki büyük bir boşluğu doldurmuştur (Burkhardt, 2013: 793). Darwin ile arasında bazı

farklar olmasına rağmen türlerin birbirinin devamı olma özelliğini ilk dile getirerek bu sayede evrim teorisine çok önemli bir tuğla koyan kişi Lamarck'tır. 1809'da yazdığı ünlü 'Hayvanbilimsel Felsefe' isimli eserinde evrimin aşama aşama ilerlediğini ve birkaç nesil sonra tamamen farklı bir türün ortaya çıkacağı görüşünü ilk olarak kendisi ifade etmiştir (Taslaman, 2017: 20).

Lamarck, zikredilen meşhur eserinde canlılara doğuştan içkin olan ve canlıları mükemmelliğe doğru devam eden bir düzeneğin olduğunu söylemiştir. Ayrıca bu düzenek, Tanrı tarafından bahşedilen bir nimettir. Lamarck, insanların bildiği ismiyle evrimi kendi ifadesiyle ise dönüşümcülüğü, Tanrı'nın bir işi olarak görür. Bir türün Darwin'in ifade ettiği gibi doğal seleksiyon sebebiyle ortadan kalkması Tanrı'nın kudretine aykırıdır. Dolayısıyla Lamarck'a göre Tanrı'nın gücü doğanın gücünden üstündür (Bayraktar, 2017: 21).

O'na göre en basit canlılar 'kendiliğinden türeme' ile meydana gelmiştir. Canlılığın en ilkel hali olan bu canlı, giderek mükemmelleşmiştir ve en son halka olan insana ulaşmıştır. Dolayısıyla insan, Lamarck'a göre canlılığın evrimleşerek gideceği son noktaydı ve maymundan türemiştir (Lamarck, 1914: 130-132). İnsan ile diğer canlılar arasına büyük boşluklar koyan pek çok düşünürün aksine Lamarck, insanların maymunlardan evrimleştiğini açıkça söylemiş ve evrimin önemli yapıtaşlarından birini inşa etmiştir (Taslaman, 2017: 21).

Canlıların çevre şartları değiştikçe evrimleşmelerinde önemli değişiklikler olduğunu ifade eden Lamarck, canlıların bedenlerinde meydana gelen değişikliklerin bir sonraki nesillere aktarıldığını ifade etmiştir. Bu noktada canlı vücudu, bazı organların daha sık bazı organlarınsa daha seyrek kullanıldığına dair bir hafıza geliştiriyordu. Genleri bir sonraki nesle aktarırken bu hafızaya bakarak aktarım yapıyordu. Dolayısıyla canlıların vücutlarındaki çok kullanılan organlar daha çok gelişiyor, kullanılmayan organları ise güdükleşip, bir sonraki nesillere aktarılmıyordu (Lamarck, 1914: 113).

Dolayısıyla Darwinci evrim görüşünde uyum sağlayamayanlar yok olup giderken, Lamarck'a göre türler değişen zorlu koşullara uyum sağlamakta ve sürekli

gelişmektedir (Ergün, 2023: 61). Dolayısıyla Lamarck'a göre evrime sebebiyet veren şey, şartların dönüştürücü gücüdür (Blackledge, 2002: 9).

Lamarck'ın doğa bilimlerinde sürece yapılan dış müdahalelerin dengeleri bozacağı görüşü sosyal alanda da kendini göstermiştir. O'na göre sosyal hayattaki aksaklıklar zamanla sistemin uyum sağlamasını sağlayacaktır. Yeni şartlar yeni siyasi, sosyal, ekonomik bir düzen getirecektir. Bu durum ise sosyal evrimi sağlayacaktır. Aksi takdirde dış müdahaleler toplumsal yapıya zarar verecektir. Bu yüzden bazı liberal iktisatçılar, Lamarck'a dayanarak ekonomideki devlet müdahalesine karşı çıkmışlardır (Ergün, 2023: 62).

Lamarck'ın görüşleri Mendel'in kalıtım ile ilgili çalışmalarından sonra önemini yitirmeye başlamışsa da başta Darwin olmak üzere H. Spencer, H. Bergson, Carl von Nageli gibi düşünürler Larmarck'tan derin bir şekilde etkilenmişlerdir. Özellikle Darwin; ortak ata, uyum, doğal seleksiyon gibi kavramlar nezdinde Lamarck'tan çokça etkilenmiştir (Bayraktar, 2017: 24).

1.4.2 Herbert Spencer (1820-1903)

Önceki bölümde Lamarck'ın sosyal Darwinizm hakkındaki görüşlerini açıklamaya çalışırken, sosyal Darwinizm'den daha çok biyolojik evrim hakkındaki bilgiler sunduk. Bunun sebeplerinden birisi Lamarck'ın doğa bilimleri hakkından sosyal bilimlerden daha çok yazmasıdır. Ancak bu bölümde açıklamaya çalıştığımız düşünür olan Spencer, daha çok evriminin toplumsal yönü olan sosyal Darwinizm hakkında çalışmalar yapmıştır. Hatta Bayrakdar'a göre Spencer sosyal Darwinizm'in babasıdır (Bayraktar, 2017: 38). Zira Darwin, 'İnsanın Türeyişi' isimli eserinde Spencer'den 'büyük felsefecimiz' diye bahsetmiştir (Darwin, 2016: 175).

Spencer, 1820 yılında Derby'de öğretmen bir baba ve ev hanımı bir annenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Spencer'in hayatındaki en büyük etkiyi şüphesiz babası George Spencer yapmıştır. Tahsilli biri olan baba Spencer, oğlunun eğitim hayatını bizzat tanzim etmiştir. Bu sayede dönemin şartlarına göre iyi eğitimler alan Spencer, bilimsel araştırmalara yönelmiştir. Ancak kendisi sosyal bilimci olarak anılmasına rağmen eğitimi teknik konular üzerinedir. (Sarton, 1921: 377).

İlk eseri 1850'de yayınladığı 'Social Statics'tir. Devamında ise 'A System of Synthetic Philosophy' olarak söylediği sentetik felsefesi hakkında eserler vermiştir. Planladığı ve düşünce sisteminin temelini oluşturarak 'sentetik felsefe' çerçevesinde sosyoloji, din, ahlak, biyoloji alanları ile ilgili eserler vermeye devam etmiştir. 'İlk Prensipler' ve 'Sosyolojinin Prensipleri' isimli kitapları da Spencer'in düşünce dünyasını anlamamız için önemli kaynaklardır (Gökberk, 1999: 426).

Herbert Spencer, Darwin'den önce biyolojik evrim teorisini sistemli bir zemine oturtan ve canlılar arasında türlerin takibi şeklinde bir devamlılık olduğunu söyleyen ve aynı zamanda bu devamlılığın toplum bilimlerinde de mümkün olduğunu ifade eden diğer bir isimdir. En uygunun hayatta kalması görüşünü Darwin'in 'Türlerin Kökeni' eserinden birkaç yıl önce açıklamıştır. Devamında ise evrim için doğal seleksiyon kavramı yerine 'en uygun olanın hayatta kalması' görüşünün daha uygun olacağını ifade etmiştir (Howert, 1916: 462).

Spencer; kültür, sanat, siyaset, biyoloji, sosyoloji gibi hem sosyal bilimler hem de doğa bilimleri hakkındaki görüşlerini 'Sentetik Felsefe' olarak isimlendirmiştir. Bu felsefenin temelinde hareket ve ilerleme vardır. Spencer 'The Principles of Psychology (1855)' ve 'Progress: Its Law and Cause (1857)' isimli makalelerinde ahlak, din ve sosyolojiye hareket ve ilerleme perspektifinden bakmaktadır. O'na göre ilerleme kanunu hem evrimin hem de diğer felsefi görüşlerin temel kanunudur. İlerleme kavramının mevcut tanımlarının gerçeği yansıtmadığını söyleyen Spencer, kavramı maddi manada gelişip refaha erişmekten ziyade toplumsal yapının, bu sonuçları istediği zaman elde edebilecek noktaya gelmesi olarak ifade etmektedir (Spencer, 1881: 233-234). Yukarıda ifade edildiği gibi 'ilerleme' kavramı Spencer için çok önemli bir kavramdır. Öyle ki modern düşünceler tarihinde Spencer'in ortaya koyduğu sosyal Darwinist düşüncelerin en önemli katkısı 17-18. yüzyıllarda laik Batı felsefe düşüncesinin merkez teorilerinden olan 'ilerleme' fikri ile evrim teorisi arasında bağlantı oluşturmasıdır. Oluşturulan bu bağlantı ile Spencer, düşünürlerin bilimsel devrimlerin başladığı günlerden itibaren uğraştıkları bilim ve ahlak arasındaki ayrışmaya çözüm için kapı aralamıştır. Bilimin gerçekte ahlakın temelini

oluşturduğunu söyleyen Spencer, bilimsel düşüncenin laikleşmesi noktasında önemli adımlar atmıştır (Gordon, 2020: 479).

Kurduğu sentetik felsefe ile biyolojiye dayalı bir sosyoloji inşa eden Spencer, din, ahlak, kültür gibi kavramların da aynen biyolojide olduğu gibi tedricen gelişeceğini ve ilerleyeceğini iddia etmiştir (Torun, 2017: 52).

Spencer, evrim teorisinin özellikle dinin üzerinde etkili olduğunu söylemiştir. Spencer'a göre çok eskilerde insanlar hükümdarlarına tanrısal bir yön atfetmişlerdir. Sonrasında medeniyetin ilerlemesi ile bu alışkanlıklar geride kalmış, önceden tanrı gibi bir görevi olan hükümdarlar artık sadece tanrının yardımcısı olarak görülmüştür. Bu sayede yöneten ve yönetilen ilişkisi biraz daha normalleşmiş yani eskiye nazaran ilerlemiştir. Devamında ise anayasaya dayalı geçmişe göre daha 'ileri' yönetimler gelmiş ve tapınaklara hükmetmeye başlamışlardır. En son olarak ilerleme, günümüzde zirve noktasına ulaşmıştır. Bu zirve ise modern devlettir (Spencer, 2010; 5-6). Spencer'a göre bu noktadan bakıldığında modern devlet, dini rasyonelleştirmiş, ilahi buyrukları göklerden alarak sekülerleştirmiştir. Eski çağlardan beri gelişe gelişe gelen dinin konumu mevcut modern devletle şimdilik kemale ermiştir (Ergün, 2023: 64).

Ahlak kavramını da sosyal Darwinist bir bakış açısıyla ele alan Spencer, ahlakı 'mutlak ahlak' ve 'henüz olmakta olan ahlak' olarak ikiye ayırır. Gelişmesi son bulan ahlak türü olan mutlak ahlak, ilerdeki gelişmiş insan topluluğunun ahlakıdır. Henüz olmakta olan ahlak ise gelişme sürecinde olan ahlaktır. Ayrıca bu ahlak savaşan toplumların ahlakıdır (İnce, 2005: 56).

Spencer, bireyci düşünme metodunun ve serbest piyasayı temsil eden 'laissez faire' düşüncesinin savunucularındandır. Freeman'a göre ise Spencer bu yönüyle bakıldığında sanayi kapitalizminin fikir babalarından biri kabul edilmektedir (Freeman, 1974: 211). Spencer'ın serbest piyasayı savunmasının sebebi, 'laissez faire' düşüncesinin mücadeleye imkân tanımasıdır. Mücadele ise Spencer'ın idealize ettiği en iyi olanın hayatta kalmasını sağlayacaktır. Spencer'a göre mücadele aracılığıyla insanlar yeteneklerine göre işler bulacaklar ve bu sayede kendilerini de geliştireceklerdir. Tüm bu olanlar ise sosyal yasaları işletecektir (Bozkurt, 2017: 329).

İktisat alanında da kendisini ağır bir şekilde gösteren Spencer'in sosyal Darwinist görüşleri, o dönemde piyasada dönen paranın belli tekellerde toplanmasına sebep olmuştur. İş adamlarınca 'en iyinin hayatta kalması' görüşü benimsendiği takdirde işçi ücretleri düşerek, üretim hızla artacaktır. Bu durum sermayeyi elinde bulunduranların zaman içerisinde daha da zenginleşmesini sağlıyordu. Hatta insanlara, hak ettiği özlük haklarının verilmesi evrimi sekteye uğratacak kerih bir uygulamaydı (Tanar, 2011; 24).

Kısacası Spencer'a göre biyolojik evrim, dünyanın içerisinde meydana genel evrimsel süreçlerin sadece bir alt başlığıdır. O, hayatın bütün yönlerinde gerçekleşen basitten gelişmişe doğru tedricen ilerleyen bir evrim görüşünü savunmuştur (Spencer, 2010: 141-142).

1.4.3 Thomas Robert Malthus: Nüfus Teorisi

Thomas Robert Malthus, 1766 yılında sekiz çocuklu bir ailenin son çocuğu olarak İngiltere'de doğmuştur. J.J. Rousseau ve David Hume'un yakın arkadaşı olan babası, genç Malhtus'un özel eğitimler almasını sağlamıştır. Politika, toplum, kültür alanlarında çeşitli eğitimler ve eserler veren Malthus'un en popüler eseri 1789'da yayınladığı 'An Essay on the Principle of Population' isimli 'Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme' dir. Bu deneme vasıtasıyla Malthus, nüfusbilimi açısından çok önemli yeniliklere ve gelişmelere imza atmıştır (Dunn, 1998: F76-F77).

Malthus'un mezkûr denemesinin ana fikri şöyle ifade edilebilir: Dünya tarihi boyunca insan nüfusu geometrik olarak artma eğilimdedir. Diğer taraftan mevcut beslenme kaynakları yani topraktan alınan verim ise aritmetik olarak artmıştır. Hesaplamalar yapıldığında insan nüfusu yirmi beş yılda bir iki katına çıkacaktır. Ortaya çıkan bu dengesizlik hali nüfusun aşırı bir şekilde artmasına neden olacaktır. Diğer taraftan da nüfusla aynı ölçüde artmayan besin kaynakları, bazı insanların yeteri kadar beslenememeleri sonucunu doğuracaktır. Dolayısıyla bu durum savaş, kıtlık ve salgın hastalıkların meydana gelmesini kaçınılmaz hale getirmektedir. Bu nedenle üremenin kontrol altına alınması bu tarz sorunların ortaya çıkmasına engel olacaktır. Eğer nüfus

artışı kontrol altına alınmazsa gıda ve kaynak yetersizliği engellilerin, yaşlıların, yeteneksizlerin, fakirlerin elenmesini sağlayacaktır (Malthus, 1798: 8-14).

Malthus, bu denemesinde mevcut kaynaklar ve nüfus arasında sıkı bir bağlantı olduğunu ifade etmiştir. O'na göre büyük bir nüfus büyük bir mutsuzluğa yol açmaktadır. Nüfusun artışı sorunun çözülmesinin çok zor olduğunu ifade eden Malthus, insanlığın kaçabileceği hiçbir yol olmadığını söylemiştir (Malthus, 1798: 5).

Malthus'un nüfus ile alakalı tedirginliği İngiltere'deki bazı politikalara yansımıştır. Malthus, bir papaz olmasına rağmen İngiltere'de pek çok tepki alan Yoksulluk Yasası'nın çıkmasına neden olmuştur. Yasa, yoksulların, dulların devletten yardım almalarını, çok kötü şartları olan çalışma evlerinde çalışmalarına bağlamıştır. Malthus'a göre yoksullara iyi bir yaşam sunmak onların üremelerini sağlayacağı için bu uygulama uzun vadede yoksulluğu artıracaktır. Bu yüzden toplumsal mücadelenin esas kılınması ve en iyinin hayatta kalması mekanizmasının işletilmesini savunmuştur (Gamlin, 2001: 34).

Malthus'tan önce ütopyacı pek çok düşünür, fetihler ve doğumlar vesilesiyle artan nüfusun bolluğun ve bereketin işareti olduğuna inanıyorlardı. Malthus'la beraber bu düşüncenin etkisi önemli ölçüde kırılmıştır (Swami, 2009: 196).

Aynı zamanda bir din adamı olan Malthus, açlık, savaşlar ve kıtlık gibi felaketlerin, Tanrı'nın toplumsal nüfus düzenini sağlamak için ortaya koyduğu uygulamalar olarak görmüştür. Kendi tabiriyle, meydana gelen bu 'olumlu nüfus kontrolleri' olmasaydı dünya mevcut nüfus artışından daha da hızlı kalabalıklaşırdı. Yaşamın içerisinde olan bu yaşam mücadelesini insanları daha çok çalışmaya teşvik eden ilahi bir vasıta olarak görmektedir. Bu yönüyle bakıldığında Malthus, toplumsal sorunların 'sosyal mühendislik' yardımıyla çözüleceğini düşünen dönemin iyimser düşünürlerinin çoğuyla aynı fikirde değildir (Komisyon, 2021: 1)

Darwin'in düşüncelerinin oluşmasında Malthus'un fikirlerinin katkısı mevcuttur. Lewontin ve Levins'e göre Darwin'in evrim teorisinin merkezinde bulunan doğal seleksiyon kavramı, Malthus'un mezkûr denemesini okuması vasıtasıyla

kurgulanmıştır. Malthus'a göre nüfus geometrik artarken, kaynaklar aritmetik atmaktadır. Dolayısıyla karşılaşılan bu durum insanlar arasında bir mücadelenin varlığını sağlamaktadır. Kendi kitaplarında da Malthus'tan alıntı yapan Darwin için Malthus'un nüfus teorisi, önemli bir kilometre taşı olmuştur (Lewontin ve Levins, 2009: 97).

Darwin'in biyografisinin anlatıldığı 'Charles Darwin Yaşamı ve Mektupları' isimli eserde Malthus ile ilgili şunları ifade ediyor: (Darwin, 1996: 96).

> Ekim 1838'de, yani sistematik araştırmama başladıktan on beş ay sonra, eğlence olsun diye Malthus'un 'Nüfus Üzerine' adlı eserini okudum ve hayvanların ve bitkilerin alışkanlıklarının uzun süreli gözlemlenmesinden kaynaklanan her yerdeki varoluş mücadelesini takdir etmeye oldukça hazır olduğumdan, bu koşullar altında elverişli varyasyonların korunma eğiliminde olacağı ve elverişsiz olanların yok olma eğiliminde olacağı hemen aklıma geldi. Bunun sonucu olarak yeni bir türün oluşumu olacaktı. İşte, sonunda üzerinde çalışabileceğim bir teori edinmiştim.

Yukarıda da ifade edildiği üzere Darwin, Malthus'un eserindeki mücadele ve doğal seleksiyon konularını takdirle karşılamıştır. Hatta bu eser için 'üzerinde çalışabileceğim bir teori' demiştir. Darwin ayrıca 'İnsanın Türeyişi' eserinde ise Malthus'un toplumları 'uygar-barbar' ayrımına tabi tutmasını desteklediğini ifade etmiştir (Darwin, 2016: 68).

Yine Darwin 'Türlerin Kökeni' isimli eserinde, mevcut türlerin hepsinin dünyada aynı anda yaşamayacağından bahsetmiştir. O'na göre çok fazla üreyen bireyler hayatının herhangi bir döneminde yok olmalıdır. Zira geometrik kıstaslarla çoğalmadan dolayı bu nesilleri hiçbir ülke besleyemez. Var olma savaşı olarak ifade ettiği doğal seleksiyon kavramının vazgeçilmez bir çözüm yolu olduğunu ifade etmiştir. Darwin tüm bu söylediklerinin Malthus'un bütün bitkilere ve hayvanlara uyguladığı bir öğreti olduğunu iddia etmiştir (Darwin, 1976: 128).

Russell'a göre, Darwin'in evrim teorisi Malthus'un nüfus teorisinin canlılar âlemine uygulanmış halidir (Russell, 1999: 49).

Taslaman'a göre ise, güçsüzlerin elenmesi ve güçlü olanların hayatta kalması olarak ifade ettiğimiz doğal seleksiyon, evrim teorisinin kalbini oluşturmaktadır. Doğal seleksiyon kavramı ise Malthus'dan önce pek çok düşünürde mevcuttu. Ancak

Malthus'un ayırt edici noktası, türlerin bugün ortaya çıkmasını mümkün kılan ve bugünkü gibi görünmesini sağlayan ana etkenin doğal seleksiyon kavramı olduğunu ifade etmesidir (Taslaman, 2017: 126-127).

Vorzimmer ise, Darwin'in Malthus'un nüfus teorisi ile ilgili yazılarını okuması, evrim teorisinin dönüm noktası olmuştur. Bu okuma ile Darwin, aklındaki hayati önem taşıyan pek çok meseleye açıklığa kavuşturma yolunda önemli araçlar elde etmiştir (Vorzimmer, 1969: 542).

1.4.4 Pozitivizm ve Materyalizm

Sosyal Darwinizm'e katkı sağlayan bilim insanlarının yanında bu sürecin olgunlaşmasında katkısı bulunan felsefi görüşler de mevcuttur. Bunların başında pozitivizm ve materyalizm gelmektedir.

Pozitivizm, toplumsal ve sosyal bilimleri ele alınırken ve yorumlanırken doğa bilimlerindeki yöntemlerin mihmandarlık etmesi gerektiği ifade eden bir görüştür. Olguların ve değerlerin birbirinden kesin çizgilerle ayrılması gerektiğini savunmuştur. Bu doğrultuda değer olarak ifade edilen metafizik ve Tanrısal bilgi; tartışmalı ve meçhulken deneyimler sonucu elde ettiğimiz bilgi; kesin ve doğrudur. Bilimsel pozitivist bilgiyi toplumu dizayn etmek için kullanma amacında olan pozitivist düşünceye göre ilerleme kavramı insanlık tarihinin en belirleyici ve önemli kavramıdır (Cevizci 2000: 280).

Evrim teorisinin bilim dünyasında geçerlilik kazanmasında en büyük rolü olan düşünce sistemlerinin başında pozitivizm gelir. Bu doğrultuda pozitivizmi anlamlandırmanın yollarından biri de bu düşünce sisteminin kurucusu olan Comte'u anlamaktır (Taslaman 2017: 109).

Pozitivizmin merkezinde duran düşünce, metafiziğin herhangi bir kıymetinin olmadığı fikridir. Kant gibi belli düşünürler metafiziğe ahlak perspektifinden bakarak belli bir değer biçmişlerdir. Fakat Comte, metafiziğin hiçbir değerinin olmadığını savunur. Comte'un metafizik ile bu denli arasında çizgiler çizmesinin temelinde, onun 'üç hal yasası' ismini verdiği teorisi vardır. Bu teoriye göre toplumdaki insanların ve bilimin

tasarlanmış, geçmesi gereken üç dönemi mevcuttur. Bunlar teolojik, metafizik ve pozitif dönemlerdir. Teolojik dönemde insan, tam manasıyla çevresini ve kendini algılayamadığı için olayların arkasında tanrısal güçler aramıştır. Bu aşamada toplumlar çok tanrıcılıktan tek tanrıcılığa doğru bir gelişme ve evrim içerisine girmişlerdir. Metafizik dönemde ise toplumlar, fikri manada olgunlaşmadığı için metafizik meseleleri el üstünde tutmuşlardır. Son dönem olan pozitif dönem de ise toplumlar olayların arkasındaki meseleleri deney ve gözlemle açıklığa kavuşturmaktadırlar. İnsanlık artık yetişkin bir hale gelmiştir. Bu dönemde bilim dinin yerini almıştır. Dolayısıyla hiçbir soyut kavrama itibar edilmemektedir. Şimdiki zamanları pozitif dönem olarak ifade eden Comte'a göre insanlar gizli güçler aramayı bırakmışlar ve kemale ermişlerdir. Aynı zamanda Comte'un ifade ettiği pozitivist düşüncenin etki alanı sadece doğa bilimleri için değil dinler, gelenekler ve ahlak için de geçerlidir. Hatta pozitivist düşünceye göre pozitif bir dinin yaratılması mümkün ve gereklidir (Arslan, 2018: 61).

Yukarıda ifade edilen 'Üç Hal Yasası'nın evrimleşerek kemale ermesinden sonraki aşama ise 'insanlık dini' formülasyonudur. Comte'a göre 19. yüzyılda Hristiyanlık insanlığı birleştirecek bir tutkal görevi görememiştir. İnsanlık yukarıda çerçevesi çizilen teolojik, metafizik ve pozitif dönemleri geçerek insanlık dinine ulaşacak ve kardeşliği ve hoşgörüyü dünya çapında tesis edecektir. Dolayısıyla toplumlar, insanlık ile beraber hakiki mutluluğa erişeceklerdir (Kalelioğlu, 2019: 539-540).

Comte 'Pozitif Felsefe Kursları' isimli eserinde kendi ortaya koyduğu 'Üç Hal Yasası' nı pekiştirebileceğimiz bir örnek vermiştir. 'Her birimiz özgeçmişimize şöyle bir baktığımızda en önemli kavramlarımız sırasıyla, çocukluğumuzda Tanrı bilinci, gençliğimizde metafizikçi ve yetiştiğimizde fizikçi olduğumuzu hatırlamıyor muyuz? (Comte'den aktaran Nişancı, 2009: 3).

Görüldüğü gibi pozitivizmdeki 'üç hal yasası' önceki bölümlerde ifade edilen sosyal Darvinizm'in sosyal evrim kavramı ile benzeşmektedir. Her iki teoride de toplumların geçmesi gereken merhaleler mevcuttur. Toplumun bu merhaleleri geçerek mükemmelleştiği ve olgunlaştığı ifade edilmiştir. Bu evrime ayak uyduramayanların topluma uyum sağlayamayacağı iddia edililmiştir. Bu açıdan bakıldığında Tanrısal

bilgiyi reddeden, ilerlemeyi kutsayan, toplumsal evrimi mutlak gören pozitivizm ile sosyal Darwinizm arasında sıkı bir bağ mevcuttur.

Pozitivizm ve Comte'un asıl muradı, bu karmakarışık evrende nasıl ki mevcut doğa bilimleri dünyayı anlamlandırmada adeta bir çilingir görevi görüyorsa, sosyal bir yapı olan toplumları da açıklayabilecek bir sosyal bilim sistematiği inşa etmektir. Bu doğrultuda toplumları adeta bir laboratuvar olarak görüp üzerinde deneyler yapılabilmek amaçlanmıştır. Comte, doğa bilimlerindeki kesin yargıların sosyal bilimlerde de olabileceğini iddia etmiştir (Ülken, 1983: 185). Aynı şekilde sosyal Darwinizm fikri de pozitivist teoride olduğu gibi biyolojiye dair bir fikir olan evrim, başkalaşım, olgunlaşma gibi kavramları toplumlara uygulamaya çalışan bir dünya görüşüdür.

Crook'a göre pozitivizm, biyolojiyi sosyolojinin temeli haline getirmiştir. Bu sayede ise pozitivizm, yavaş yavaş doğa bilimlerine evrilmiştir. Dolayısıyla bu durum, sosyal Darwinizm'e kullanışlı bir zemin hazırlamıştır (Crook, 1994: 37-40).

Bu doğrultuda Dembski, pozitivizm ile Darwin'in ortaya koyduğu sosyal evrim teorisinin uyuştuğunu ifade ederek ''Eğer Darwin olmasaydı pozitivistler evrimi icat etmeliydi'' demiştir (Dembski, 1999: 84).

Sosyal Darwinizm ile ilişkilendirebileceğimiz diğer bir ideoloji ise materyalizmdir. Materyalizm latincede madde anlamına gelen 'materia' kelimesinden türeyen bir kelimedir. Materyalizm soyut ve manevi tözlerin varlığını reddederek, gerçekliğin madde üzerinden ifade edilebileceğine dayanan bir dünya görüşüdür. Ruhun var olmadığını iddia eden materyalizm, evrendeki asıl cevherin ve hareket ettirici gücün madde olduğunu iddia eder (Cevizci, 2010: 1074).

19. yüzyıl sonlarında Karl Marx ve Friedrich Engels ile materyalizm önemli bir değişim geçirerek diyalektik bir evreye geçmiştir. Hegel, mutlak ruhu varlığın kaynağı olarak görüp eşyanın ondan neşet ettiğini ifade etmişti. Marx, bu yaklaşımı zıddından yaklaşarak maddeyi temel alıp düşünce dahil her şeyin maddeden geldiğini iddia etmiştir. Böylece doğayı, sosyal hayatı ve düşünceyi diyalektik bir yöntemle açıklayan diyalektik materyalizmi ortaya koymuştur. Marx, evrenin sadece maddeden

oluştuğunu ve maddenin bilinçten önce geldiğini, tabiatta olan her şeyin bilinebilir olduğunu savunmuştur. Toplumun devamlı evrimleştiğini ve çeşitli safhalardan geçtiğini belirten Marx, felsefe, din, ideoloji, sanat, hukuk ve ahlak sistemlerinin üretim gücüne hâkim sınıfların çıkar çatışmaları sonucunda şekillendiğini ifade etmiştir. Ayrıca, proleter iktidarının sağlanabilmesi için burjuvaziye hizmet eden dinî değerlerin, metafiziğin ve Tanrı inancının ortadan kaldırılması gerektiğini savunmuştur. Marx'ın bu görüşleri hem Batı dünyasında hem de diğer toplumlarda etkili olmuştur (Topaloğlu, 2003: 138).

Darwin'in ortaya koyduğu doğal seleksiyon ve evrim teorileri, yayınlandığı günden itibaren Marx ve Engels için doğa bilimlerine ve sosyal bilimlere maddeci, materyalist bir gözle bakma konusunda rehberlik etmiştir (Akış, 2018: 295).

Darwin'in 'Türlerin Kökeni' isimli kitabı basıldıktan sonra ilk alanlardan birisi Engels olmuştur. Hatta Engels kitabı okuduktan sonra Marx'a kitap ile alakalı yorumlarını mektup yoluyla paylaşmıştır. Engels mektupta, bu kitabın doğadaki tarihsel evrimi en iyi ifade eden teori olduğunu söylemiştir (Engels, 2010: 550-551). Engels'in bu mektubuna cevap yazan Marx, kitabı okuduğunu belirtmiştir. Darwin'in yazdığı kitabın kendisinin doğa bilimleri ile ilgili fikirlerinin temelini atan eser olduğunu ifade etmiştir (Marx'tan aktaran Ball, 1979: 477).

Akarsu'ya göre Darwin'in mekanik dünya görüşü, doğal seleksiyon ve yaşama savaşı kavramları, materyalizm için önemli formüller sunmuştur. Bu görüşe göre Tanrı, insanı var etmemiştir. İnsan doğanın içinden çıkarak madden evrimleşmiş ve bugünlere kadar gelmiştir. İnsanlar başlangıçta cennetten gelmemişler, hayvan olmaları sebebiyle belli kendi habitatlardan gelmişlerdir. Darwin'in bu düşünceleri materyalizmin sistemleşmesinde önemli bir rol oynamıştır (Akarsu, 1979: 106-107).

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYETE GİDEN YOLDA SOSYAL DARWİNİZM ETKİLERİ

19. ve 20. yüzyıl dünyadaki çeşitli toplumların idari ve kültürel yapılarında değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Sosyal Darwinizm ise bu değişim sürecinde etkili olan akımlardan biri olmuştur. Cumhuriyete geçiş süreci, bu değişim sürecinin karmaşık ortamında şekillenmiştir. Sosyal Darwinizm, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, sosyal yapının ve devlet politikalarının yeniden yapılandırılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Bu bölümde, sosyal Darwinizm'in Cumhuriyet öncesi dönemdeki etkileri incelenecektir. Öncelikle, sosyal Darwinizm'in Osmanlı'daki siyasal iktidar üzerindeki etkisini anlatmakla kalmayıp, belli ülkelerin kuruluş dönemine olan etkilerini de inceleyeceğiz. Sosyal Darwinizm'in toplumsal, kültürel ve siyasi yapı üzerindeki etkilerini anlamak, cumhuriyete giden yolun daha iyi kavranabilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, sosyal Darwinizm'in getirdiği düşünsel pencerelerin nasıl bir etki meydana getirdiğini ve bu etkilerin Cumhuriyet döneminin kurucu aklını nasıl şekillendiğini ortaya koymak, araştırmanın bu bölümünün başlıca hedefidir.

2.1. II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Aydınlarında Sosyal Darwinizm Düşüncesi

II. Meşrutiyet, yakın dönem Türk tarihi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönem, önceki yenileşme ve modernleşme çabalarının bir devamı olarak değerlendirilmektedir. Lale Devri ile başlayıp Tanzimat, Islahat ve I. Meşrutiyet dönemleriyle devam eden bu süreç, uzunca bir süredir devam eden batılılaşma serüveninin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Birecikli, 2008: 212).

1860'lı yıllarda Paris ve Londra'da anayasa, parlamento gibi kavramları dile getiren 'Genç Osmanlılar' isimli bir grup mevcuttur. 1864'te Londra'da çıkan ilk Jön Türk dergisi Hürriyet, Jön Türk hareketinin hızla siyasi bir yön kazanmasını sağlamıştır. Batı etkisindeki bazı aydınlar, özgürlük talep edip anayasal bir hükümet için

mücadeleye başlamışlardır. Yusuf Akçura, devleti kurtarmak için Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük olmak üzere üç siyasi yol önermiştir. Ziya Gökalp ise Garplılaşmak, İslamlaşmak ve Türkleşmekten bahsederek devletin bu gidişine bir çözüm bulmak istemiştir. Böylece, düşünürler "devlet nasıl kurtarılabilir?" sorusuna cevap aramış ve çeşitli çözümler üretmeye çalışmışlardır. Aydınların fikirleri, yenilik hareketleri üzerinde büyük bir etki yaratmış ve batılılaşmanın ilerlemenin ana yolu olduğu vurgulanmıştır. Batı medeniyetinin bilim ve teknikle birlikte hukuk, ahlak ve geleneklerin tümüyle alınması gerektiğini savunanlar da olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı Devleti, 18. yüzyıldan itibaren sürekli değişim ve yenileşme hareketlerine sahne olmuştur. Batılılaşma hareketlerinin doğal bir sonucu olarak meşrutiyetler gündeme gelmiştir. Avrupa'da eğitim görerek Batı'daki anayasal hareketleri inceleyen ve ilerlemeyi parlamenter sistemde gören "Genç Osmanlılar" olarak adlandırılan aydınlar, Meşrutiyet'in ortaya çıkmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu dönemde gazete sayısının artması ve okur-yazar oranının yükselmesi, sorgulayan bireylerin tartışma ortamlarına katılmasına olanak sağlamıştır. Başta Ahmet Mithat olmak üzere bazı aydınlar, gerçeklerin halka ancak basın aracılığıyla ulaşabileceğini savunarak basının önemine dikkat çekmişlerdir (Özkara, 1994: 302).

Ülke içinde özgürlük ve değişiklik isteyenlerin sayısı gittikçe artmıştır. Dahası, yabancı ülkelerin Osmanlı üzerindeki baskısı da mevcuttur. Reyhan'a göre, Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinde büyük devletlerin dayattığı reform programları, aslında azınlıkların bağımsızlığına yol açmıştır. Dolayısıyla, çöküşü önlemek amacıyla yapılan her vilayet veya azınlık düzenlemesi, devletin çöküşünü daha da hızlandırmıştır. Büyük devletler tarafından hazırlanan bu plan ile, Balkanlar ve Doğu Anadolu bölgelerindeki azınlıklar vasıtasıyla Osmanlı Devleti, kendi hakimiyet alanlarına dönüştürülmeye çalışılmıştır (Reyhan, 2007: 131).

1876 tarihinde Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesiyle başlayan I. Meşrutiyet Dönemi'nde iki genel seçim gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde yapılan seçimler sonucunda oluşan Meclis-i Mebûsan, Osmanlı Devleti'nin tüm paydaşlarına temsil hakkı tanımıştı. Meclis'te pek çok etnik ve kültürel temsilcisinin bulunması, halkın kendi kendini yönetmesi bakımından önemli bir adım olarak görülmüştür. Ancak II.

Abdülhamit, meclisi belli zorunluluklardan dolayı tatil etmiştir. Osmanlı-Rus savaşı ile ilgili yapılması gerekilenlerin zamanında ve doğru bir şekilde alınamaması, meclisin tatil edilmesinde önemli bir zorunluluk oluşturmuştur. I. Meşrutiyet Dönemi'nin kısa sürmesinin nedenleri arasında Türk millî burjuvazisinin yeni oluşmaya başlaması, imparatorluk içindeki Türk unsuru ve Müslüman halk dışında meşrutiyetin destekçilerinin zayıf kalması ve köylerde yaşayan halkın meşruti rejimin mahiyetini anlamaması sayılmaktadır. (Petrosyan, 1974: 108-109). 1878'den 1908 yılına kadar devam eden bu süreç, içinde II. Abdülhamit yönetimine karşı oluşan bazı muhalif hareketler olmuştur. İlk muhalif hareketin 1889 tarihinde başladığı genel olarak kabul edilmektedir. Bunlardan biri de Ahmet Rıza Bey önderliğindeki İttihat ve Terakki grubudur (Akşin, 1980: 55-56).

İnalcık'a göre II. Abdulhamit'in meşruiyeti sorgulanırken gerçekleşen 31 Mart Vakası sıkıyönetimin başlamasına sebep olmuştur. Yeni padişah Sultan Reşat'ın yönetmeye hevesli bir padişah olmamasından dolayı tüm kontrol İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eline geçmiştir. Dolayısıyla İnalcık'a göre 31 Mart olayından sonra siyasi kontrol tamamen cemiyetin eline geçmiştir (İnalcık, 2020: 301)

Bu grubun amacı, II. Abdülhamit tarafından uygulanan politikaların kaldırılmasıdır. Bu görüşlerini protestolar ve taraftarları ile iyice olgunlaştıran İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticileri 23 Temmuz 1908'de Manastır'da meşrutiyeti ilan etmiştir. Bunun üzerine II. Abdülhamit de meşrutiyetin yürürlüğe girdiğini 23 Temmuz gecesi duyurmuştur. (Akşin, 1980: 77-78).

Berkes'e göre, II. Abdülhamit saltanatı boyunca ülkenin modernizasyonu sorunu farklı bir yol izlemiştir. II. Abdülhamit, bir taraftan İslam birliğine dair politikalar geliştirirken, bir yandan da bilim ve özgür düşünceyi rehber edinmiştir. Berkes'e göre padişahın yaratmaya çalıştığı aydın tipi, hem vatanına, milletine ve padişahına bağlı hem de bilimsel çalışmalar yürüten, münevver bir kişiliktir. Fakat işler padişahın istediği gibi gitmemiştir. Ortaya koyduğu, çağdaş pozitivizmi de içinde barındıran eğitim modeli muhalif kişilerin yetişmesine neden olmuştur. II. Abdülhamit'in ortaya koymaya çalıştığı İslam'a dair politikaları akılcı bulmayan aydın tipi vasıtasıyla muhalif bir okur-yazar grubu ihdas edilmiştir (Berkes, 1983: 251).

İnalcık'a göre, Osmanlı'daki meşrutiyet hareketlerinin temel felsefesi, Fransa başta olmak üzere Aydınlanma düşüncesine bağlı olmaktır. Avrupa'da eğitim alarak gelen genç aydınlara göre devlet, Tanrı'nın belli bir zümreye bağışladığı bir irade değildir. Dolayısıyla son dönem genç Osmanlı aydını toplumu, dinin 'doğma'larından arındırarak bu doğmalar yerine bilimsel düşünceyi ihdas etmek motivasyonu ile yoluna devam etmiştir (İnalcık, 2020: 304).

Hanioğlu'na göre ise o dönemin Osmanlı aydını, hakikati kavrama aracı olarak sadece duyuları ve aklı görmüştür. Dolayısıyla toplumu da bu doğrultuda pozitivist-materyalist bir dünya görüşü ile açıklamaya çalışmışlardır (Hanioğlu, 1985: 347).

II. Meşrutiyet'in ilanından önce yazın hayatı belli sorunlarla mücadele etse de tamamen durmuş değildir. Bazı yazarlar, o dönemde bile yazılması sorun teşkil edebilecek olan konularda eserler vermişlerdir. Dolayısıyla o dönemin kültür iklimine katkıda bulunan ve sosyal Darwinizm ile alakalı görüşlerini ifade eden düşünürleri bilmemiz dönemin zihniyetini anlamamız açısından önem teşkil etmektedir.

2.1.1 Beşir Fuad (1852-1887)

1852 yılında arasında İstanbul'da dünyaya gelen Beşir Fuad, dönemine göre iyi bir eğitim veren Fâtih Rüşdiyesi'nde beş yıl okuduktan sonra bir süre babasının görevinde dolayı geldikleri Suriye'de Halep Cizvit Mektebi'nde okumuştur. Askeri okullardan eğitim aldıktan sonra Sultan Abdülaziz'in yaverliğine tayin edilmiş ve yaverliği üç yıl sürdürmüştür. 1884 yılında askerlik görevinden istifa ettikten sonra kendisini tümüyle yazı ve yayın hayatına vermiştir. Pek çok dergilerde yazılar yazan Fuad, dil öğrenme ve öğretme konusunda da beceriklidir. Çok iyi derecede İngilizce, Almanca ve Fransızca bildiği için Batı'da gelişen fikir ve sanat akımlarını yakından izlemiştir. Dolayısıyla Batı edebiyatından tercümeler yapabilmiştir. Pek çok tercüme eser ortaya koyan Fuad'ın başlıca eserleri; Victor Hugo, Beşer, İntikad, Cinayetin Tesiri, Mektubat'tır. Çeşitli ekonomik ve ruhsal sebeplerden dolayı ailesinin geçimini teminde daha fazla zorluğa düşmemek için hayatına son verdiğini açıklayan bir mektup bırakarak 5 Şubat 1887'de vefat etmiştir. Mektupta cesedini teşrih malzemesi

olarak Tıbbiye'ye hediye ettiğini yazmışsa da cenazesi defnedilmiş (Okay, 1992: 5-6).

Son dönem Osmanlı aydınlarından olan Fuad, birkaç dil bilmesi hasebiyle Avrupa'daki neşriyatları yakından takip etmiştir. Aldığı eğitim ve okuduğu eserler vasıtasıyla pozitivist ve materyalist bir dünya görüşüne sahip olan Fuad'a göre din, metafizik ve felsefe kendi içerisinde pek çok çelişkiler barındırmaktadır. Bu sorunun çözümü ise bu gibi metafiziki meselelere bilimsel açıklamalar getirmektir (Fuad,1999: 454).

Beşir Fuad, kısa bir süre yaşamasına rağmen hem sosyal bilimlere hem de fen bilimler üzerine düşünmüş ve yazmıştır. Hatta Fuad, Batı'da sosyoloji ismini taşıyan yeni bir dalın ihdas edildiğini gören ve bu konuda neşriyat veren ilk düşünürdür (Berkes, 2012: 380).

Fuad düşüncelerinin oluşması noktasında, evrenin yasalarını pozitivist ve popüler bir dille ifade eden Alman felsefeci Ludvig Büchner (1824-1899) ve Büchner'in Madde ve Kuvvet isimli eseri önemli bir yere sahiptir. Özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı kültür hayatına giriş yapan materyalist felsefenin yapıtaşlarından biri olan bu eser, maddenin sonsuz niteliği ve evrende kendiliğinden doğa yasalarını vasıtasıyla var olduğu konusunu işlemektedir (Fildiş, 2017: 568-569). Ayrıca Fuad, bu eserin önemli bir kısmını Türkçe'ye tercüme etmiştir (Tanar, 2011: 77).

Büchner ile olan ilgisini ve madde ve kuvvetin önemini 'İntikad' isimli eserinde vurgulamıştır (Fuad'tan aktaran Fildiş, 2017: 569).

Poyraz'a göre Fuad, Osmanlı materyalizminin asıl kurucusudur. Kendisi sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemini etkilemekle kalmamış, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında bulunan düşünürlere de adeta yol göstermiştir. Dolayısıyla yeni kurulan Cumhuriyet'in ideolojisinde bulunan dine karşı mesafeyi anlamada bu etkiler göz önünde bulundurulmalıdır (Poyraz, 2014: 9).

Beşir Fuad'ın eserlerinde evrimden ve sosyal Darwinizm'den kalıntılar bulmak mümkündür. Fildiş'e göre sosyal Darwinizmin etkili savunucularında Herbert

Spencer, Fuad'ı besleyen ve etkileyen sosyal bilimcilerin başında gelir (Fildiş, 2017: 570). Beşir Fuad ise 1886 yılında yazdığı 'Beşer' isimli eserin başında, bu eseri Spencer'den etkilenerek yazdığını ifade etmiştir (Korelçi'den aktaran Doğan, 2023: 148).

Fuad, Beşer isimli eserinde, insanın vücut işleyişini kullanarak Spencer'in fikirlerini okuyucuları ile buluşturmayı amaçlamıştır (Hanioğlu, 1981: 25). Her ne kadar Beşir Fuad tam olarak sosyal Darwinist olarak nitelendirilmese de pozitivizm ve materyalizm ile arasındaki bağ ve Spencer gibi bir sosyal Darwinist'i Osmanlı'daki okuyucu ile buluşturması gibi durumlardan dolayı onun sosyal Darwinst eğilimler içerisinde olduğunu söylemek mümkündür.

2.1.2 Ahmet Mithat Efendi (1844-1912)

Ahmet Mithat Efendi, 1844 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Mithat Paşa, kendisi ile sıkı bir bağı olan Ahmet Mithat'a, zekiliği ve dil öğrenme konusundaki çalışkanlığından dolayı ödül olarak kendi ismini vermiştir. Ayrıca Mithat Paşa, kendisine eğitim noktasında çeşitli imkânlar sağlamıştır. Bu dönem Ahmet Mithat için adeta bir dönüm noktası olmuştur. Kendisine sağlanan imkânları iyi değerlendiren Ahmet Mithat, 'Tuna' gazetesi başmuharriri olmuştur. Hem memuriyete hem de yazı hayatına devam eden Ahmet Mithat, Bağdat mutasarrıfı olan ağabeyinin ölümü üzerine memuriyetinden ayrılarak İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'da kendi matbaasını kuran Ahmet Mithat, kendi kitaplarını basmanın yanında 'Bedir', 'Dağarcık' ve 'Devir' gibi çeşitli dergilerin çıkarılmasında başrolde bulunmuştur. Daha sonrasında gazetecilik tarihimizin en uzun ömürlü gazetelerinden olan 'Tercüman-ı Hakikat'ı çıkarmaya başlamıştır. Gençlik yıllarında yazdığı eserlerde, İslâm inanç sistemiyle çelişmeyeceği düşüncesiyle bazı materyalist ve pozitivist bilgileri kabul eden Ahmed Mithat, zamanla daha manevi yönelimleri desteklemeye başlamıştır. Bununla birlikte, İslâm ahlâkına giderek artan bir bağlılık göstermiştir. "Felsefe ve Filozoflar" başlıklı yazılarında, filozof kelimesinin dinsiz insan anlamına geldiği yaygın görüşü kabul etmeyerek, filozofların da dindar olabileceğini savunmuştur. Kanıt olarak ise Müslüman filozofların eserlerini göstermiştir. Ahmed Mithat, felsefenin önemini kabul etmekle birlikte, hakikati arama yolunda felsefeyle aynı amacı taşıyan dinin,

toplumu şekillendirme noktasında felsefeden daha etkili olduğunu düşünmüştür. ‘Yazı Makinesi’ olarak anılan ve ‘Felatun Bey ile Rakım Efendi’, ‘Hüseyin Fellah’ ve ‘Avrupa’da Bir Cevelan’ gibi önemli eserleri bulunan Ahmet Mithat, 1912 yılında İstanbul’da hayata gözlerini yummuştur (Okay, 1989: 100-103).

Ahmet Mithat, yaşamının ilk evrelerinde materyalizmin etkisinde kalsa da yaşamının son dönemlerinde İslam’ın telkin ettiği hayat tarzına yönelmiştir. Aynı zamanda Ahmet Mithat, Beşir Fuad’ın kendisine bıraktığı mektupları yayınlarken, Beşir Fuad vesilesiyle bazı Batı fikirlerini yüzeysel olarak eleştirmiştir: 'Materyalizm denen şey cihanda mevcut hakikati yalnız madde ve onun hassalarından ibaret sayar' demiştir. Devamında ise ‘Beşir Fuad gibi, birçok entelektüel biri böyle dar bir fikre nasıl saplanır’ demiştir. Özellikle ‘Dağarcık Dergisi’nde materyalizme ve evrime dair ifadelere yer vermiştir (Ülken, 1992: 115). Dağarcık Dergisi’nde yer alan ‘İntikam’, ‘Dıvardan Bir Sada’, ‘İnsan’, ‘Fikr-i Tahrip ve Fikr-i Tamir’, ‘İnsan Tenha Yaşasa Ne Olur’, ‘Adem ve Nisnas’ (Orangutan), 'Hayvanatın Hissi’ gibi yazılarında sosyal Darwinist söylemlerde bulunmuştur. Dolayısıyla Ahmet Mithat, sosyal Darwinizm’in Osmanlı düşünce hayatındaki ilk temsilcisi olarak kabul edilmektedir (Doğan, 2023: 137).

Ülken’e göre Ahmet Mithat, ‘Dağarcık’ isimli dergisinde Darwin ve Lamarck’ın fikirlerine bağlıdır (Ülken, 1992: 119). Gültekin’e göre kendisi, evrim düşüncesi özelinde Darwin’den ziyade Lamarck’tan etkilenmiştir. Bunun nedenini ise Osmanlı aydınlarının Fransız aydınlanmasından etkilenmesi veya Osmanlı aydınlarının evrimi, Fransızca kitaplardan öğrenmeleri olabileceğini ifade etmiştir (Güntekin, 2019: 54).

Ahmet Mithat’ın çıkardığı Dağarcık Dergisi’nin ‘İnsan’ başlıklı yazılarında insan, evrimci bir dille açıklanmıştır. Bu makalede Ahmet Mithat, antropoloji ile diğer sosyal bilimleri bir araya getirerek insan hakkındaki çeşitli tanımlamaları incelemiştir. Netice olarak, insanın tek başına yaşayamayacağı sonucuna varmıştır. Ahmet Mithat’a göre, insan yaratılışından itibaren oldukça acizdir. İnsan çoğu hayvandan bile zayıf olduğu halde, sonradan edindiği tecrübelerle ve birbirini aşmak için gösterdiği gayret, yani rekabet, onun gelişimini sağlamıştır. Dolayısıyla Ahmet Mithat’a göre insanın diğer canlılardakinden daha yüksek olan mücadele edebilme kapasitesi, insanı bugünkü

konumuna yükseltmiştir. İnsan bu becerisi sayesinde tüm doğayı ve canlıları kendi hizmetine sokmuştur. Dolayısıyla Ahmet Mithat, insanların sürekli olarak rekabet düşüncesi etrafında ilerlediğini ifade etmiştir. Hayvanlarda ise bu tür bir durumun rastlanamayacağını belirtmiştir. (Mithat, 1288a/1871a: 40-44).

'Dünyada İnsanın Zuhuru' adlı yazısında Lamarck'ın evrim teorisini delil olarak kullanarak, insanın uzun bir varlık serüveninin sonunda gelişimini tamamlayarak kemale erdiğini ifade etmiştir. Ayrıca, başlangıçta zayıf ve savunmasız olan insanın zamanla tüm becerilerini sonradan kazandığını belirtmiştir. Devamında, insanlar arasındaki mevcut olan farklılıkların iklim değişikliği sebebiyle olduğunu ifade eden Mithat, canlıların milyonlarca yıllık serüvenlerine bakıldığında insanların hayvanlardan hiçbir noktada farkı olmadığı görüşü üzerinde bilim dünyasında fikir ayrılığının olmadığını ifade etmiştir. Dolayısıyla insanın ilerleyebilen bir hayvan olduğu görüşüne varmıştır. Mithat'a göre orangutan, kendi ifadesiyle nisnas, isimli hayvan bunun en güzel örneğidir. Orangutan ile insan arasındaki benzerliklerden bahseden Mithat, orangutanın zamanla evrimleşerek son haline yani insana dönüştüğünü ifade etmiştir. Bazı insanların hayvandan geldiği gerçeğine karşı mesafeli olabilecekleri eleştirilerine karşı o, insanlara dünyanın çeşitli yerlerindeki orangutandan daha ilkel şartlarda yaşayan insanların gösterilmesi gerektiğini tavsiye etmiştir. Tüm bunları anlattıktan sonra, bu bilgilerin tamamını kabul etme zorunluluğumuzun olmadığından bahsetmiştir. Devamında ise insanın evrimleşmesinde kalıtımdan daha çok eğitimin önemli olduğunu ifade etmiştir (Mithat, 1288b/1871b: 109-112).

Ahmet Mithat evrimci ve sosyal Darwinist görüşlerinin daha belirgin olarak görüldüğü makalesi 'Fikr-i Tahrip ve Fikr-i Tamir'dir. Mithat bu makalesinde insanlığı ulaştığı bu seviyeye tahrip ederek ulaştığını iddia etmiştir. Dolayısıyla insan, fikr-i tahriptir. O'na göre tahrip tamirden önce gelir. Konu ile alakalı Kabil'in Habil'i öldürmesi örneğini vermektedir. Bu örnekte olduğu gibi ilk işlenen eylem öldürme yani tahriptir. Milyonlarca yıl önce öldürme fikrinin bir insanda nasıl belirdiği konusunda şaşkınlık içerisinde olanlara, şaşılacak bir şeyin olmadığını söylemiştir. O'na göre doğal seleksiyon bu tür olaylarla devam edecektir. Gelecekte tüm insanlar ve tüm oluşumlar

birbirini tahrip edecek, bu sayede güçsüzler toplumdan kendiliğinden silinecektir. Bu da bizi uzak gelecekte tek ve güçlü bir medeniyete götürecektir (Mithat, 1288c/1871c: 258-260). Dolayısıyla Mithat'a göre asıl olan savaştır, barış ise arızi bir durumdur. O'na göre insanlar, savaşarak barış yolunda önemli adımlar atmaktadırlar.

İnsanlık tarihi boyunca 'mücadele' kavramının merkezde olduğunu savunan Mithat, bu tezini bazı örneklerle kuvvetlendirmeye çalışmıştır. İnsanların beslenmek için hayvanları acı çektirerek öldürdüğünden bahsetmiştir. Aynı şekilde, dünyaya hâkim olmuş medeniyetlerin hâkimiyetleri boyuncu pek çok insanı öldürdüklerinden dem vurur. Dolayısıyla Mithat, tamirin tahripten neşet ettiğini ifade eder (Mithat, 1288d/1871d: 262). Bakıldığında Mithat, Darwin'in savunduğu doğal seleksiyon fikrine paralel olarak ilerleyebilmek için bazı kişilerin ve kurumların feda edilmesi gerektiği görüşüne uzak değildir.

Doğan'a göre Ahmet Mithat, Darwin'in doğal seleksiyon kavramının toplumsal hayat üzerinde de geçerli olduğunu kabul etmiştir. Ancak kendisi eleştirilerin odağı olmamak için doğal seleksiyon ile alakalı görüşlerinin delillerini dinden getirmiştir. Dönemin materyalist Osmanlı aydınlarının özelliklerinden olan İslam dinini direkt olarak karşılarına almama refleksi, Ahmet Mithat içinde geçerlidir (Doğan, 2023: 142).

Tanar'a göre ise Mithat, dört başı mamur bir evrim düşüncesi meydana getirememiştir. Batı medeniyetinin önemli bir sözcüsü olan Mithat, batıdaki evrime ile ilgili gelişmeleri aktarmaktan öteye geçememiştir. Ancak ortaya koyduğu fikirler ve eserler, sosyal Darwnizimin Osmanlı düşünce dünyasına adım atmasında önemli bir rol oynamıştır (Tanar, 2011: 71).

2.1.3 Abdullah Cevdet (1869-1932)

1869 yılında Malatya'da dünyaya gelen Cevdet, ilköğretimini Malatya'da tamamladıktan sonra Mekteb-i Tıbbiye'ye kaydolmuştur. O dönemlerde Mekteb-i Tıbbiye'de materyalist eğilimler mevcuttur. Cevdet, ailesinden kuvvetli bir İslam eğitimi aldığı için kendisini materyalizmin etkisinden kurtarabilmiştir. Ancak dönemin materyalist düşünce yapısının etkisinden daha fazla kaçamayan Cevdet, materyalist

fikirlere yönelmeye başlamıştır. Bu eğilimin sonucu olarak Ludwig Büchner'e ait olan ve materyalist fikirlerin Osmanlı'ya düşünce yapısına girmesine neden olan 'Madde ve Kuvvet' isimli kitabın bir kısmını 'Fizyolociya-i Tefekkür' ismiyle dilimize çevirmiştir. Cevdet'in düşünce yapısının değişmesinde Büchner'in 'Madde ve Kuvvet' eseri önemli rol oynamıştır. Abdullah Cevdet'in materyalist bir fikri zemine yönelmesinde etkili olan bir diğer eser ise Félix Isnard'ın 'Spiritualisme et Matérialisme' isimli eseridir. Bu kitaplar o güne kadar dindar bir genç olarak kendini tanımlayan Cevdet'te şüphelerin belirmesine neden olmuştur. Yavaş yavaş materyalist olmaya başlayan Cevdet, batı medeniyetini örnek almanın mevcut medeniyet krizini aşmada tek çözüm olacağı görüşüne inanmıştır. O dönemde yazdığı 'Dimağ', 'Melekat-ı Akliyye', 'Fizyolociya' isimli kitaplarında biyolojik materyalizm ve beynin fonksiyonları hakkında halkı bilgilendirmeye çalışmıştır. Diğer bir yandan siyaset ile de ilgilenen Cevdet, okuldan arkadaşları İbrahim Temo, İshak Sükûtî, Hikmet Emin ve Mehmed Reşid ile birlikte ilerde İttihat ve Terakki'ye dönüşecek olan İttihad-ı Osmani Cemiyeti'ni kurmuştur. Meslek hayatına ve yazılarına devam eden Cevdet, yazdıklarının sakıncalı bulunması neticesinde 1896'da Trablusgarp'a sürülmüştür. Bu tarz sorunlar sebebiyle padişah ile arası açılan Cevdet, İttihat ve Terakki'nin yayın organı 'Osmanlı' mecmuasında II. Abdülhamit'e yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Hayatı çalkantılar ile dolu olan Cevdet, 1904 yılında Türk yayın hayatında uzun yıllar etkisi sürecek olan 'İçtihad Dergisi'ni çıkarmıştır. Yaşamı boyunca pek çok tartışmaya sebep olan Cevdet, arkasında yaklaşık 46 eser, 30'a yakında tercüme eser bırakarak 1932'de hayata gözlerini yummuştur (Hanioğlu, 1988: 90-93).

Günay'a göre Cumhuriyet döneminde yapılan pek çok inkılabın ilk teorisyeni Abdullah Cevdet'tir. Fesin kaldırılıp serpuşun (şapka) getirilmesi, tekke ve zaviyelerin kapatılması, sarık ve cübbe giymenin sadece din adamına mahsus olması, mecelle ve şeri mahkemelerin ilga edilmesi, din ve devlet işlerinin ayrılması, fes gibi eskiye dair kıyafetlerin kaldırılması gibi inkılaplar Cevdet'in, kendi yayın organı İçtihat'ta yer verdiği konulardır (Günay, 1994: 219).

1904-1932 yılları arasında hem İçtihad Dergisi'ni yöneten hem de dergide yazılar yazan Cevdet, dergisinde Batı medeniyetinden çokça alıntı yapmıştır. Dönemin adeta

serbest bir platformu olan dergi, Batıcılık fikrini savunmak kaydıyla herkese açıktır. Öyle ki Cevdet, Batı medeniyetinin sadece tekniğini transfer etmemiz yoluyla Batılaşabileceğimizi savunan Celal Nuri ile yollarını ayırmıştır. İctihat'ta yazdığı yazılar nedeniyle bazen İslam düşmanı bazen Kürt milliyetçisi bazen de feminist damgaları yemiştir (Tansü, 2018: 118).

Abdullah Cevdet toplumsal ve sosyal konularla ilgili fikirlerinde, Batı'daki önemli düşünürlerden olan Gustave Le Bon'dan çokça etkilenmiştir. İçtihad Dergisi'nde çıkan pek çok makalesinde fikri olarak ona dayanmıştır. Zira hayatının ilk evrelerinden itibaren Gustave Le Bon'u eserlerini çevirmeye ve okuyucularına anlatmaya başlamıştır. Hatta Ülken'e göre o dönem Abdullah Cevdet deyince akıllara, Gustave Le Bon gelmektedir (Ülken, 1992: 250).

Cevdet, halkı güvenilir bulmamıştır. İktidardakilerin biyolojik ve zihinsel üstünlüklere sahip bir zümreden olmasını arzu etmiştir. Eğitim ise bu ayrıcalıklı zümrenin ortaya çıkmasında yeğane araçtır. Cevdet'in bu düşünceleri Gustave Le Bon'dan etkilenerek ifade ettiği düşünülmektedir. Kitle psikolojisinin babası olarak anılan Le Bon'un kitlelere duyduğu güvensizlik ve otoriter rejimlere duyduğu özlem, Cevdet'te de yankı bulmuştur (Kutlu, 2008: 4).

Le Bon'a göre, kitleler kendileri için neyin faydalı olduğunu bilmedikleri için bir lidere ihtiyaç duyarlar ve bu liderler, kitleye basit ve anlaşılır bir düşünce aşılayarak, aynı fikri sürekli tekrar ederek kitleyi harekete geçirmektedirler. Meşrutiyet dönemi yazarlarından Ahmet Rıza, Mizancı Murat ve Abdullah Cevdet de bu yöntemi uygulamışlardır. Ahmet Rıza, halkı eğitmek amacıyla 'Meşveret' gazetesinde daha anlaşılır bir dil kullanmıştır. Mizancı Murat, halkın anlayabileceği daha basit bir yayının eksik olduğunu belirterek 'Mizan' gazetesini yayımlamıştır. Abdullah Cevdet ise, halkın kültürel olarak eğitilmesiyle gleişme sağlanacağına inanarak 'İçtihad' dergisinde bu amacı gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Le Bon'un düşüncelerine dayanan seçkincilik anlayışı, zamanla siyasetin katılımdan uzaklaştırılıp "toplum mühendisliği" şeklini almasına neden olmuştur. İttihat ve Terakki'den erken Cumhuriyet dönemine kadar düşünürlerin ve siyasetçilerin fikirleri ve uygulamaları toplum mühendisliği düşüncesinden etkilenmiştir. Bu dönemde toplum mühendisliği

yapan elitlerin savunduğu temel görüş ise, halkın kendi çıkarlarını anlayamayacağı ve bu nedenle halkın geleceğini hazırlayacak reformları gerçekleştirecek mühendislerin gerekli olduğudur. Bu duruma karşı çıkmanın ise toplumun ilerlemesini durdurmak anlamına geleceği düşünülmüştür. (Hanioğlu, 2006: 75).

Hanioğlu'na göre, İttihat ve Terakki ile tek parti dönemi uygulanmaya çalışılan 'halk için halka rağmen' anlayışındaki uygulamaların fikir babası Le Bon'dur. Dolayısıyla bu cemiyetin yönetim tarzı 'seçkin ama halkçı' diyebileceğimiz bir noktaya doğru evrilmiştir (Hanioğlu, 2011).

Erdem'e göre Le Bon'un sosyal Darvinist eğilimlerinden olan, Türkler'in zayıf bir ırk olduğu ve Germen'lerle evlendikleri takdirde medenileşebilecekleri görüşü Abdullah Cevdet'i derinden etkilemiştir (Erdem, 2015: 14).

Abdullah Cevdet, ırk ile ilgili görüşlerini zamanla ileri götürmüştür. Türk ırkının üstün bir ırkla melezleşmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ülken'e göre Abdullah Cevdet, Le Bon'dan gelen bu melezleşme teorisini hiç üzerinde düşünmeden kabul etmiştir (Ülken, 1992: 255).

Sosyal Darwinizm'in ortaya çıkardığı konuların şüphesiz biri de ırk meselesidir. Abdullah Cevdet'te de bu mesele sıkça ele alınmıştır. 'Maarif' dergisine yazdığı 'Başın Büyüklüğü: Müktesebat-ı Fenniyemden' adlı yazısında, Le Bon'un bir çalışmasından bahsetmiştir. Çalışma bir sapkaçı dükkânında geçmektedir. Şapkacıya şapka yaptırmak için gelen insanların toplumsal statüleri ile kafalarının büyüklükleri not edilmiş, devamında ise bu sonuçlar yorumlanmıştır. Şapka numarası büyük olanların, hacimli bir beyne sahip olduğu, küçük şapka ölçülerine sahip olanların da daha küçük bir beyne sahip oldukları sonucuna varılmıştır. Bu çalışma büyük hacimli beyinli insanların; toplum statüsü yüksek, yazarlar, düşünürler olurken küçük hacimli beyne sahip olanların ise; köylüler ve hizmetçiler olduğu kanısına varılmıştır. Makalesinde bu çalışmadan övgüyle söz eden Cevdet, Le Bon gibi şapka ölçüleri ile zekâ seviyelerinin doğru orantılı olduğunu ifade etmiştir (Cevdet, 1308: 324).

Abdullah Cevdet'in 'Fizyolociya ve Hıfz-ı Sıhhat-i Dimağ ve Melekat-ı Akliyye' isimli eserinde sosyal Darwinizm'den pek çok iz bulmak mümkündür. Bu eserinde

Charles Darwin'den bahseden Cevdet, Darwin'in genç, tecrübesiz, eğitimine yeni başlayan bir öğrencisinin olduğunu, zamanla öğrencinin eğitim vasıtasıyla kendini geliştirdiğini ve bu sayede de kafasının çapının birkaç santimetre büyüdüğünü anlatmıştır. Cevdet, insanın eğitim vasıtasıyla kafatasının büyüdüğünü ifade etmiştir. Dolayısıyla Cevdet, insanın zekâsı ve eğitim durumu ile kafatasının çapı arasında doğru orantı olduğunu iddia etmiştir (Cevdet, 1312a/1896a: 43).

Yine aynı eserde Cevdet, toplumların ilerlemesinin insanları hepsinin ilerlemesi sayesinde olmayacağını seçilmiş elit bir zümrenin ilerlemesi neticesinde toplumun ilerleyeceğini savunmuştur (Cevdet, 1312b/1896b: 19-20).

Dönemin padişahları ile yıldızı pek barışmayan Cevdet, saltanat sahiplerini her fırsatta yerden yere vurmuştur. Eleştirilerine dayanak olarak da biyolojik evrim teorisini göstermiştir. Bu tarzın II. Meşrutiyet öncesinde Osmanlı aydınlarının genel yöntemi olduğu söyleyen Doğan, yönetime isyan çağrılarının pek çoğu sosyal Darwinizm temelli çağrılar olduğunu ifade etmiştir (Doğan, 2023: 159). Konu ile alakalı olarak sosyal Darwinist düşüncelerini bir ileri noktaya götüren Cevdet, 'Teselsül-i Saltanat Meselesi' isimli yazısında devletin gerileme sebeplerini padişahların eşlerinde bulmuştur. Padişahlar zaman içerisinde köle ve cariyelerden çocuk yaptıkları için doğan şehzadeler de köle ruhlu olmuşlardır. O'na göre esirliğe alışan kadınlar ve erkekler zamanla haysiyet özelliklerini kaybetmişlerdir. Hayvanlar üzerindeki deneyler de gösteriyor ki, sefalet içindeki annelerden doğan çocuklar babaları ne kadar asil olursa olsun annelerinin genlerini taşımaktadırlar. Bu tür sebeplerden dolayı Cevdet, imparatorluğun ilerleyememesini asil kadınlarla evlenilmemesine bağlamıştır. Dolayısıyla kendisine göre köleden doğan bir şehzadenin zeki asil ve ilerici olması imkânsızdır (Cevdet, 1905c: 86-88).

Günay'a göre Abdullah Cevdet, hayatı boyunca Batı medeniyetinin Osmanlı'daki sözcüsü olmuştur (Günay, 1994: 223).

Mardin'e göre Abdullah Cevdet'in amaçladığı hedef, 'ümmet' kavramının yerine geçebilecek ilerlemeci, çağdaş ve laik bir sosyal tabaka inşa etmek olmuştur (Mardin, 2017: 247).

Görüleceği üzere gerek Abdullah Cevdet'in kendi eserlerinde olsun gerekse Le Bon'dan çevirdiği eserlerde sosyal Darwinizm belirtilerini bulmak mümkündür. Doğan'a göre çıkardığı 'İçtihad' başta olmak üzere eserlerine bakıldığında sosyal Darwinizm'in Cevdet için bir yaşam felsefesi olduğunu görülmüştür (Doğan, 2023: 155).

2.2. II. Meşrutiyet Sonrası Osmanlı Aydınlarında Sosyal Darwinizm Düşüncesi

1908 senesinde Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesi ve II. Abdulhamit'in 1909 senesinde tahttan indirilmesi ile beraber hem aydınlar arasında hem de sokaklarda adeta bir bayram havası oluşmuştur. Bu vesile ile seçimlerin tekrar yapılması karar verilmiştir. Osmanlı aydın kesimine göre baskıcı rejim sona ermiş, kardeşlik ve hürriyet devri başlamıştır. Avrupa basınından bile mutluluk naraları duyulmuştur. Meşrutiyetin ilanından sonra Jön Türkler'in kurduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti siyasi manada ülke yönetimini eline almıştır (Lewis, 2022: 286).

Lewis'e göre ittihatçılar aslında vatanını ve milletini seven, ülkenin geleceği için kafa yoran, batmakta olan ülkelerini kurtarmak için çıkış yolları düşünen Müslüman aydın ve askerlerden teşekkül etmiştir (Lewis, 2022: 288). Uzun yıllar boyu hem fikri hem de fiziki manada örgütlenen bu cemiyet, Osmanlı Devleti'nde kurulmuş en yaygın ve en güçlü örgütlerden biri durumundadır (Akal, 2018: 38).

1908-1918 yılları arasında kendini gösterme fırsatı bulan İttihat ve Terakki Cemiyeti, önemli idari ve toplumsal reformlara imza atmıştır. Bu doğrultuda yeni bir yerel yönetim sistemi ihdas edilmiştir. İstanbul'daki kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi için bir kamu çalışma programı uygulanmıştır. İstanbul'a yeni bir kanalizasyon sistemi kazandırılmıştır. Polis teşkilatının yeniden düzenlenmesi, toplu taşımanın tekrardan organize edilmesi ve itfaiye ile ilgili reformlar cemiyetin ülkemize kazandırdığı bazı yeniliklerdir. En etkili reformların arasında eğitim gelmektedir. Seküler bir eğitim sistemi kurmak amacıyla öğretmen okulları, enstitüler ve çeşitli sanat okulları açılmıştır (Lewis, 2022: 309).

Osmanlı Devleti'nin diğer devletlere kıyasla geri kaldığı düşüncesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olan Jön Türklerin Batı'yı örnek almalarına sebep olmuştur (Bilgili,

2018: 110). II. Meşrutiyet sonrası görece rahatlayan ifade özgürlüğü neticesinde pek çok fikir gibi Darwin'in görüşleri de kendine daha çok yer bulmaya başlamıştır. Dönemin seküler aydınlarına göre Darwinizm; aydınlanma, gelişme ve Batılılaşma anlamına gelmiştir (Bilgili, 2018: 72).

Ülken' göre durum öyle bir hal almıştı ki meşrutiyet yılları olarak isimlendirilen 1908-1914 yılları arasında 'terakki' ve 'tekâmül' kavramları, adeta her sorunu çözen sihirli bir anahtar gibi algılanmıştır. Toplumsal sorunlara Batı medeniyetinin argümanları ile cevap vermek isteyenler, evrim kavramını her sorunumuzu çözen bir araç gibi sunmuşlardır. 'İşi tekâmüle bırakalım', 'her şey kendiliğinden tekâmül edecektir' gibi cümleler dönemin yaygın cümleleri olmuştur. Ayrıca sözü geçen evrim teorisi, Darwin'den ziyade Spencer'ın ilerlemeci mekanik evrim teorisidir (Ülken, 1992: 303).

20. yüzyılın başlarından Cumhuriyet'in ilanına kadar dillere pelesenk olan kavram 'terakki' olmuştur. Bu kavram, Osmanlı aydınlarının referans noktası olmuştur. Önemli ideologlardan Ziya Gökalp de düşüncelerinde 'terakki' kavramını merkeze almıştır. Gökalp, dönemin pek çok düşünürü gibi evrim düşüncesinden yanadır. Dönemin Türkçesi'nde evrim sözcüğüne denk gelen kavram, 'terakki' ve 'tekâmül' kavramlarıdır. Gökalp' göre toplum hayatının merhaleleri ancak evrim teorisinin varsayımları ışığında müşahede edilebilecektir.

Cumhuriyet öncesi yazın dünyasında da 'terakki' önemli bir yer tutmaktadır. Konu ile ilgili ilk kitabı 1890 yılında 'Musahabat-ı Leyliyye' eserinin 'Terakki' isimli bölümde Ahmet Mithat Efendi kaleme almıştır. Terakki kavramı, o dönemlerde genel itibariyle Spencer'a atıflar yapılarak kullanılmıştır. O'nun ünlü 'Terakki Kanunu ve Sebebi' adıyla tercüme edilen eseri 1919 yılında İbrahim Aşki Tanık tarafından dilimize kazandırılmıştır (Toprak, 2022: 9).

O dönemin pek çok dünya görüşü gibi Jön Türkler de devletin nasıl mevcut durumundan kurtulabileceğine dair fikirler öne sürmüşlerdir. Vardıkları sonuç ise bu 'geri kalmışlığın' ancak bilimle ve teknikle çözebileceği noktası olmuştur. Jön Türkler, bu sorunsalı eğitim yoluyla çözmeye çalışmışlardır. Kendilerine uygun

görünen bir düşünce sistemi ile toplumu değiştirmeye uğraşmışlardır. Bu da kendi dünya görüşlerine uyan sosyal Darwinizim olmuştur. Genel itibariyle o dönemde Darwin'in görüşleri, Abdullah Cevdet'te de gördüğümüz gibi, tıbbiyeliler aracılığıyla Osmanlı aydınında yankı bulmuştur. Hatta bazı yazarlar, Mekteb-i Tıbbiye'ye giren dindar öğrencilerin inançlarını değiştirmek için Darwin'in kitaplarının okutulduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla evrim teorisinin sosyal mecralara uygulanma durumu olarak bilinen sosyal Darwinizm meselesi, Jön Türkler'in elinde daha da ileri boyutlara taşınmıştır (Hanioğlu, 1989: 51).

II. Meşrutiyet ilan edildikten sonraki yıllar evrime, materyalizme, pozitivizme ve Darwinizm'e talebin arttığı bir dönem olmuştur. Bir yandan bu kavramlar ile ilgili tercüme eserler yayımlanırken diğer yandan da yerli yazarlar tarafından kitaplar yazılmıştır. Sosyal Darwinist'lerden Spencer, Büchner ve Haeckel gibi yazarların kitapları bu dönemde tercüme edilmiştir. 'Servet-i Fünun', 'Hüsn-ü Şiir', 'Tabiat', 'Genç Kalemler', 'Bağce', 'Ulum-i İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası', 'Zekâ' gibi gazete ve dergilerde Darwin'in görüşlerine dair makale ve yazılar yayımlanmıştır (Alkan, 2009: 7).

Bu dönemde ayrıca zikredilmesi gereken eser 'Darwinizm Sosyal-1-'dir. Eser, 1920 yılında Muallim Necmeddin Sadık tarafından yazılmış, Darülfünun Edebiyat Medresesi Felsefe Şubesi yayınları tarafından yayımlanmıştır. Eserin alt başlığı ise 'İlm-i Hayatta Darwin Nazariyesi'dir. İstanbul'un düşman tarafından işgal edildiği günlerde yayınlanan bu eser, sosyal Darwinizm adı taşıyan yegâne eserdir (Alkan, 2009: 22).

II. Meşrutiyet sonrası bazı Osmanlı aydınlarına baktığımızda, özellikle Ahmet Rıza, topluma dair sorunları doğa kanunları tarafından çözülebileceğine inanmaktaydılar. Sosyal bir meseleyi adeta fiziğe, matematiğe dair bir konuymuş gibi algılayarak formüller üzerinden çözüm getirmişlerdir. Bu da onlara sosyal Darwinizm'in kapılarını aralamıştır (Hanioğlu, 1989: 605).

Dönemin popüler teorisi olan evrim teorisi, bazı düşünürler tarafından dillendirilmiş ve savunulmuştur. Dönemin zihniyetini almamız açısından bu düşünürlerden bazılarının düşünceleri ele almaya çalışılacaktır.

2.2.1 Baha Tevfik (1881-1914)

1881 yılında İzmir'de doğan Baha Tevfik, üniversiteyi İstanbul'da Mülkiye'de tamamlamıştır. 1908'de başladığı ve kısa süren yazma hayatında tesirli fikirler ortaya koymuştur. II. Meşrutiyet'ten sonra vilâyet memurluğu ile Meclis-i A'yân kâtipliğinde çalışmıştır. Daha sonra vefat edene kadar Rehber-i İttihâd-ı Osmânî Mektebi'nde felsefe öğretmenliği yapmıştır. 1913'te Türkiye'nin ilk felsefe dergilerinden biri olan "Felsefe Dergisi"ni çıkaran Bahâ Tevfik, bu dergide ağırlıklı olarak materyalizmi savunan yazılar yazmıştı. Materyalist dünya görüşüne karşı çıkan dönemin tanınmış düşünürlerini eleştirmiştir. Bahâ Tevfik, materyalizm anlayışını yaymak amacıyla toplumsal inançlara ve geleneğe karşı açık bir savaş başlatarak, keskin yazılarıyla karşıt görüşleri yaygınlaştırmıştır. Ona göre, merhamet, vefa ve hoşgörü gibi insana dair olan duygular boş şeylerdir. Sanat ve edebiyat zararlıdır. Vatan ve millet gibi kelimeler anlamsız ve hamasidir. Bahâ Tevfik, eleştirisini toplumun zihninde tabu olan şeyleri yıkmakla başlaması gerektiğini ve eleştirinin kesinlikle yıkıcı olması gerektiğini iddia etmiştir. Ona göre, insanlık gelişerek ve ilerleyerek anarşizme ulaşacak ve burada özgürlüğünü kazanacaktır. Özellikle Ahmed Nebil ile birlikte çevirdiği, materyalist Alman düşünür Ernest Haeckel'in 'Vahdet-i Mevcûd' ve Ludwig Büchner'in 'Madde ve Kuvvet' isimli kitapları, özellikle üniversiteli öğrenciler arasında geniş kitleler tarafından okunmuş ve öğrenciler üzerinde etkili olmuştur. Bu fikirlerinin hayata geçirilebilmesi için Bahâ Tevfik, immoralizm (töretanımazlık) isminde bir düşünce yapısı üretmiştir. Dolayısıyla kendisi bu düşünce yapısının savunucusu olarak tanınmıştır (Uçman, 1991: 452).

Düşünce hayatı boyunca materyalizm, felsefe, evrim gibi dallarla uğraşan Tevfik, özellikle biyolojik evrim ve sosyal evrim konuların Alman düşünürler Buchner ve Haeckel'in takipçisi olmuştur. Çapanoğlu'na göre Tevfik'in bütün çevirileri ve eserleri, onun Darwinizm'in temel kavramlarına inandığını açıkça göstermektedir (Çapanoğlu, 1964: 94).

Baha Tevfik'in materyalizm olarak adlandırdığı şey, aslında biyolojik evrimci materyalizmdir. Tevfik, bu konuda Batı düşünce dünyasının evrimci materyalist filozofları, özellikle Charles Darwin'den, büyük ölçüde etkilenmiştir. Tevfik'e göre evrim, kâinatta hiçbir şeyin aniden ortaya çıkmadığını, her şeyin aşama aşama oluştuğunu ve giderek daha mükemmel hale geldiğini göstererek, binlerce yıldır kabul gören evrenin aşkın bir güç olan Tanrı tarafından yaratıldığı görüşünü ortadan kaldıran bir teoridir (Tevfik, 1331: 63-64).

Ahmet Nebil ile birlikte yazdığı 'Hassasiyet Bahsi ve Yeni Ahlak' eserinde evrim teorisi ile ilgili yazmaya devam eden Tevfik, evrimleşme gözümüzün önündeyken ve her an ilerlediğimiz inancına sahipken varlıkların, bir yaratıcı tarafından ikram edildiğine inanmanın, Darwin gibi büyük bir düşünürün bilimsel teorilerini inkâra kadar gidebileceğinden, bu durum özelinde çekindiğini ifade etmiştir (Tevfik-Nebil, 1326: 17).

Baha Tevfik ve Ahmet Nebil Osmanlı aydınları üzerinde çok büyük etkisi olan Alman materyalist Haeckel'in 'Vahdet-i Vücud Bir Tabiat Âliminin Dini' isimli eserini dilimize tercüme etmişlerdir. Tevfik ise bu eserin başına giriş yazısı yazmıştır. 'Bizim Sözlerimiz' isimli yazısında Tanrı'nın var olduğundan bahsetmiştir. Vahdet-i Mevcut'un İslam'da da var olan Sufi gelenekten gelen vahdet-i vücud kavramı ile benzediğini, bu iki kavramın yöntemleri farklı olsa da hedeflerinin aynı olduğundan bahsetmiştir (Haeckel, 1911: 3).

Alkan'a göre Tevfik'in mezkûr eserin başına 'paratöner' niteliğinde bir yazının koyulmasının sebebi, gelebilecek muhtemel tepkileri en aza indirmek ve kendisinin İslam ile bir sorunun olmadığını göstermektir. Bu tür çeviri eserlerin İslam'ı hedef almadığını vurgulamış, hedef alanların ise İslam'ı yeteri kadar tanımadığını ifade etmiştir (Alkan, 2009: 19).

2.2.2. Memduh Süleyman (1889?- 1920?)

Hayatı hakkında pek bilgi bulunmayan Memduh Süleyman, Fecr-i Ati yazarlarından Şahabettin Süleyman'ın kardeşidir. II. Meşrutiyet döneminde materyalizm, Darwinizm ve evrim teorisine olan ilgi, I. Meşrutiyet'e nazaran artmaya başlamıştır.

Bu süreçte telif ve çeviri yoluyla pek çok makale ve kitap yayımlanmaya başlamıştır. Bu dönemde evrim teorileriyle ilgilenen isimlerden biri de Memduh Süleyman olmuştur. 1913 yılında, "Teceddüd-i İlmi ve Felsefi Kütübhanesi" serisinin 10. kitabı olarak yayımlanan 'Darwinizm' adlı eserinin müellifi Eduart Hartmann'tır. Memduh Süleyman, bu Fransızca eseri özetleyerek Osmanlı Türkçesine kazandırmıştır. Tercümenin alt başlığı ise "Darwin Mesleğinin İhtiva Ettiği Hakikatler ve Hatalar" olarak belirtilmiştir. Eserde, Darwin'in 1859'da yayımlanan 'Türlerin Kökeni' adlı eserini "Istıfa-yı Tabii ile İzah Edilen Nevilerin Menşei" adıyla Osmanlı Türkçesine çevirdiğini belirtmesine rağmen bu çeviri yayımlanmamıştır (Alkan, 2009: 14). Memduh Süleyman, Darwin'in tüm değişimleri dış etkenlerin sebep olduğu bir mekanikliğe bağlaması nokrasında yanıldığını ifade etmiştir. Canlılarda meydana gelen değişimlerde ruhsal olayların da önemli bir rol oynadığını savunmuş ve Darwin'in bunu kabul etmesine rağmen açıklamakta yetersiz kaldığını dile getirmiştir. Süleyman'ın değerlendirmelerine baktığımızda kendisinin diğer yazarlardan farklı olarak Darwin'i pek çok noktada eleştirdiği görülecektir. (Öktem, 2011: 20).

Memduh, tercümesinin başına 'Birkaç Söz' isimli bir önsöz yazmıştır. Bu önsözde meşrutiyetin ilanı ile beraber münevver fikirli gençlerin ilim arayışlarının olduğunu ifade etmiştir. Darwin'in doğa bilimleri alanında bir öncü olduğunu vurgulayan Süleyman, evrenin varoluşu hakkında teoriyi ortaya çıkaran yazarın Darwin olduğunu ifade etmiştir. Önsözün sonunda ise 'Doğal seçilim ve türleşme gibi teorilerin hakikatini ortaya koymaya çalışan Hartmann'ın 'Le Darwinisme' isimli eserini özetleyerek dilimize aktarıyorum' demiştir (Alkan, 2009: 15)

2.2.3. Subhi Edhem (1880?-1923?)

1880'lerde Kuzey Makedonya'da doğduğu tahmin edilen Edhem, Osmanlı'nın son dönem düşünce iklimine önemli tesirleri olan bir düşünürdür. 1908 yılında Askeri Baytar Mektebi'nden mezun olduktan sonra çeşitli askeri görevler yapmış ve bazı okullarda botanik derslerine girmiştir. Doğa ilimlerinin yanında felsefe ile de ilgilenen Edhem, Almanya'ya giderek sosyal bilimlere dair çeşitli eğitimlerden bulunmuştur. Kısa bir süre sonra 1922'de görece genç bir yaşta vefat etmiştir (Kalaycıoğulları, 2013: 80).

Alkan'a göre Edhem, Osmanlı'da Darwin'in düşüncelerini tanıtan başlıca düşünürdür. Ayrıca çağdaşlarının aksine fikirleri ile alakalı mütedeyyin çevrelerden gelen tepkilere de neredeyse hiç kulak asmamıştır. Manastır Askeri İdadisi'ndeki öğrencilerine doğa bilimlerine dair dersler verirken Darwin'in fikirlerinden de bahseden Edhem, bu derslerin öğrenciler tarafından ilgiyle karşılandığından bahsetmiştir. Fakat bu durum idarenin hoşuna gitmemiştir. Bu yüzden Edhem, verdiği bazı dersler ders programlarından kaldırılmıştır. Devamında ise okulda verdiği dersleri bir kitap haline getirmiş ve 'ilk talebelerime' diyerek bu kitabı o zamanki öğrencilerine ithaf etmiştir (Alkan, 2009: 8).

Edhem, Baha Tevfik'in çıkardığı Felsefe Dergisi'nde 'Lamarck ve Lamarckizm' adında beş adet makale kaleme almıştır. Bu makaleleri 'Lamarckizm' adında bir esere dönüştürmüştür. Devamında ise Darwin'in görüşlerini anlattığı 'Darvenizm' adında bir kitap yazmıştır.

Edhem, Lamarckizm eserinde Lamarck'ı doğa bilimlerinin Aguste Comte'u olarak tanımlamıştır. Mezkûr eserde Edhem, Lamarck üzerinden çevreye uyum fikrini tasvir ederek, canlıların nesiller boyu belli değişimlere uğrayarak hayatta kaldıklarını ve zamanla bugünkü kâmil hallerine eriştiklerini ifade etmiştir (Kalaycıoğulları, 2013: 85).

Edhem, 'Darvenizm' isimli eserinde biyolojik evrim teorisini ele almıştır. Ancak daha ziyade odaklandığı nokta doğa bilimlerinin üstünlüğüdür. O'na göre doğaya dair bütün meseleler bilim yardımıyla çözülebilir. Zira Darwin'in ve Lamarck'ın görüşleri detaylarına kadar bilinirse eğer pek çok sorunumuzu çözebileceği ifade edilmiştir (Edhem, 1327: 183).

Edhem'e göre pek çok düşünür sosyal Darwinizm ve biyolojik evrim üzerinde düşünce üretse de bu teorileri açık bir şekilde ortaya koyan kişi Lamarck'tır. Devamında ise Darwin'in pek çok kişi tarafından bilinmesine rağmen Lamarck'ın pek tanınırlığının olmadığından şikâyet etmiştir (Edhem, 1330: 3-4).

Doğal seleksiyon kavramına da önem veren Edhem, ''İstifa pek acımasızdır. O kendisine acımayana merhamet etmez. Zayıflar onun bacizesidir'' diyerek, yaşam

mücadelesinde zayıf düşenlerin ortadan yok olacağını ve kimseni onlara hoşgörü ile bakmayacağını ifade etmiştir.

Edhem, Darvenizm eserinde baskın olan kalıtımın ayıklamayı yenerek yenilenmenin olmayacağı eleştirilerine yanıt vermiştir. O'na göre bu mücadelenin galibi ayıklama yani doğal seleksiyon olacaktır. Çünkü ortaya çıkan nesillerin ezici çoğunluğu anne ve babalarına benzese de uzun bir zaman diliminde ayıklama devreye girecek ve nesiller yenilenecektir (Edhem, 1327: 137-138).

2.2.4. Doktor Edhem Nejdet (1878-1945)

Biyografi hakkında tatmin edici bilgiler bulunmayan Edhem Nejdet, özellikle 'Tekâmül ve Kanunları' isimli eseri ile sosyal Darwinist fikirlerini II. Meşrutiyet döneminde ifade etme imkânı bulmuştur.

Doğan'a göre Nejdet'in evrimci teoriyi benimsemesindeki en büyük etken, evrimin doğa bilimlerindeki ve sosyal bilimlerdeki istikrar fikrini kaldırıp yerine ilerlemeyi, değişimi ve dinamikliği koymasıdır. Biyolojik evrim teorisinin de geçerliliğine inanan Nejdet, sosyal evrimin toplumları harekete geçiren asıl güç olduğunu savunmuştur. Kendi ifadesiyle 'tekâmül kurallarının sosyolojiye uygulamak' gibi bir gayesinin olduğunu ifade etmiştir (Doğan, 2023: 278).

Nejdet, diğer düşünürlerden farklı olarak Darwin'in doğal seleksiyon kavramına katılmamaktadır. Darwin bahsettiği vahşi, topluma zarar veren doğal seleksiyon kavramından ziyade toplumcu dayanışmayı önceleyen bir sosyal evrim düşüncesine sahiptir. Doğal seleksiyon kavramının iktisat, kültür, hukuk, ahlak gibi alanlarda acımasız bir mücadeleye sebebiyet vererek toplumdaki birlikteliğin yara almasına sebep olduğunu ifade etmiştir. Bu sebeplerden dolayı Nejdet, Darwin'in doğal seleksiyon ve Lamarck'ın çevreye uyum yasalarını yeni bir soluk getirerek bazı değişiklikler yapmıştır (Nejdet, 1329: 160-162).

Doğal seleksiyon ve çevreye uyum yasalarının ilk ortaya çıktığı zamanlarda insanların büyük bir heyecanla bu yasaları benimsediğinden bahsetmiştir. Ancak bu yasalar, mücadele ve başkalaşım gibi kavramları hayatımıza sokarak çok olumlu bir iş yapsalar

da insanları vahşi kapitalizmin pençesine atarak zayıfların ve engellilerin korunmadığı bir dünyanın kapılarını aralamışlardır. Bu noktada O'na göre bilim ve ahlak çatışmıştır. Bu duruma çok şaşıran Nejdet, medeni insanın ahlak konusunda da gelişmiş olması gerektiğini savunmuştur (Nejdet, 1329: 171-173).

Nejdet, sosyal evrim yasasının yönetim şekillerini de kapsadığını ifade etmiştir. Monarşi, meşrutiyet, demokrasi gibi sistemlerin ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile doğrudan ilişkili olduğunu vurgulamıştır (Nejdet, 1329: 190).

Nejdet, toplumlardaki en eski ilimin iktisat olduğunu ifade etmiştir. İktisadın henüz ahlak, hukuk, kültür gibi kavramlarımız yokken bile var olduğunu iddia etmiştir. Çünkü insan öncelikle hayatta kalmak istemektedir. Hayatta kalabilmesi içinde karnını doyurması gerekmektedir. Bu vesile ile insan, iktisadi hayatın içerindedir. Sosyal evrim kanunundan bahseden Necdet, iktisadın gelişerek ve karmaşıklaşarak ahlakı, kültürü, hukuku oluşturduğunu söylemiştir (Nejdet, 1329: 212-213). Kısacası Nejdet'e göre bilimlerin kökü iktisattır. Devamında türeyen doğa bilimleri ve sosyal bilim dalları ise iktisadın tekamüle uğramış versiyonlardır.

Daha önceki düşünürlerimizde gördüğümüz elitist tavır Nejdet'te de kendini göstermektedir. Seçkinlerin bir toplumun en zeki insanları olduğundan bahseden Necdet, söz konusu ilerlemeyi seçkin kadronun yapacağından bahsetmiştir (Nejdet, 1329: 257).

Görüldüğü üzere Edhem Nejdet'e ait sosyal Darwinist fikirler ikilem içermektedir. Kendisi, doğal seleksiyon fikrinin yıkıcı etkisinin Osmanlı toplumunda pek işe yaramayacağını görmüştür. Ancak tekâmül, meselesini de daha çok doğal seleksiyona bağladığı için ondan da vazgeçememiştir.

2.2.5. Rıza Tevfik (1869-1949)

Türk düşünce tarihinde 'feylozof' olarak anılan Rıza Tevfik, 1869 yılında Edirne'de doğmuştur. Galatasaray Lisesi ve Mekteb-i Mülkiye girdiyse de bu okulları bitirememiştir. En sonunda bir öğretmeninin tavsiyesiyle Tıbbiyye-i Mülkiyye girmiştir. Bu okulu bitirdikten sonra Türk-Yunan savaşı sırasında yaralı askerlerin

tedavi edildiği bir hastanede stajyer doktor olarak çalışmıştır. II. Meşrutiyet zamanlarında halka özgürlük ve bağımsızlık fikirlerini anlatan nutuklar vermiştir. 1907 yılında ise İttihat ve Terakki üyesi olmuştur. Siyasi olarak önemli görevlerde bulunan Tevfik, 1920 yılındaki Sevr Anlaşması'nı imzalayan heyette de bulunmuştur. Fikir ayrılıkları nedeniyle o sırada devam eden Milli Mücadele Hareketi'ne karşı çıkan Rıza Tevfik, güvenlik sebebiyle devletin koruması altındaki '150'likler' denilen listeye girmiştir. Çeşitli gazetelerde yazmaya ve okullarda felsefe dersleri vermeye başlayan Tevfik, yaşamının sonuna kadar yazın hayatına devam etmiştir. Hem Doğu hem de Batı kültür dünyasına hâkim olan Tevfik, 'Felsefe Dersleri', 'Mufassal Kamus-i Felsefe', 'Estetik' ve 'Biraz da Ben Konuşuyum' gibi farklı disiplinlere yönelik eserler yayınlamıştır. Rıza Tevfik, 1949'da İstanbul'da vefat etmiştir (Uçman, 2008: 68-69).

Mehmed Cavid ve Ahmed Şuayb ile birlikte çıkardıkları 'Ulum-i İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası'nda yayınladığı çalışmalar kendisinin düşünce dünyasından önemli nüveler vermektedir.

Etkin bir siyasetçi olan Rıza Tevfik, o dönem tıbbiye düşünürlerine özgü olan 'hasta adam' olan Osmanlı'yı sadece doktor olan bir devlet adamının kurtarabileceği prensibinden hareketle; verdiği konferanslarda ve yazdığı kitaplarda, Osmanlı'yı bulunduğu durumdan kurtarmak için pek çok çözüm yolları hazırlamıştır (Polat ve Özkan, 2018: 204).

Entellektüel dünyası geniş olan Tevfik, sosyal bilimler alanında en çok etkilendiği isim Le Bon'dur. Le Bon'un elit, seçkinci tutumu Tevfik'in topluma bakışını şekillendirmiştir. Spencer'in sosyal Darwnist görüşlerinden de çokça etkilenen Tevfik, dış siyaseti Spencer'in fikirleri üzerinden okumuştur. Le Bon'un kitlelerin psikolojisine dair olan eserinden etkilenen Tevfik, halkı eğitimsizliği ve cahilliği üzerinden dem vurarak, haklın yeterli bilince sahip olmadığından seçkinci bir tavırla bahsetmiştir (Polat ve Özkan, 2018: 200).

Spencer'i fikri manada takip eden Tevfik, uzun yıllar Spencer'in 'sağlam kafa sağlam vücutta bulunur' fikrini ülkemize yerleştirmeye çalışmıştır (Ülken, 1992: 257). 'Hükümet ve Hürriyet Hakkında Spencer'in Felsefesi' isimli bir makale yazan Tevfik,

bu makalede Spencer'i yüzyılın filozofu olarak anmıştır. Makalesinde milletlerin tekâmülü yani ilerlemesi ve gelişmesi kanunu kabul etmiştir. Spencer'in devletlerin hükmetme ve idare şekilleri araştırdığını ve bu konulara dair metodlar geliştirdiğini söyleyen Tevfik, bu yönüyle onu bireysel özürlüklerin yılmaz savunucusu ilan etmiştir. Devamında ise Spencer'in sosyolojinin o dönemki anlamında bir bilim olarak anılmasında en büyük katkıyı sağladığını ifade etmiştir (Tevfik, 1325: 357-358).

'Felsefi Üstadım' olarak ifade ettiği Spencer'dan etkilenen Tevfik, ilerlemeye dair sosyal Darwinist bir bakış açısıyla şunları söylemiştir (Uçman, 2016: 465-466).

> Bu da son zamanlarda ma'lûmâtımızın büyümesi nedeniyle, henüz hayvandan biraz ayrılmaktan ve biraz söz söylemeğe kabiliyetlerimiz sahip olduğumuz zamanlardan kalma bir düşüncedir ki terakkiyâtımızla (ilerleme) beraberlik devam ve tekâmül etmiş ve "melekât-ı akliyye", yani "aklın kuvvetleri"ni giderek taksim ve tasnif geçmişiz.

Irkların asırlar geçtikçe karıştığından ve ilerlediğinden bahseden Tevfik, en mükemmel ırkların aşılanmış ırklar olduğu ifade etmiştir. Avrupalı ırkların fiziksel ve zihinsel kabiliyetlerine baktığımız takdirde bu durumu fark edeceğimizi vurgulamıştır. O'na göre maymuna fiziksel ve zihinsel olarak çok benzediğimiz yıllardan bu yana aşılanarak bu günkü kâmil hale gelinmiştir. Bu durumu ispatlamak için bir örnek veren Tevfik, Amerikalılar ve İngilizlerin çokça aşılandığı için bugünkü üstünlüklerine kavuştuklarını iddia etmiştir (Uçman, 2016: 570-571).

Osmanlı son dönem aydınlarına baktığımızda Rıza Tevfik'in manda fikrini savunduğu görülecektir. Amerikan manda sistemini benimseyen Tevfik, I. Dünya Savaşı'nın bir an önce sonlandırılması gerektiğinden söz etmiştir. Çünkü O'na göre askerlerimiz hem fiziki manada hem de zihin olarak onlarla boy ölçüşecek durumda değillerdir. Dolayısıyla barış anlaşmasının ivedilikle imzalanması gerektiğini vurgulamıştır (Uçman, 2016: 139).

Manda sorunu ile alakalı fikirlerini söylemeye devam eden Tevfik, 'ilerlemesini tamamlamış' İngiltere ve ABD gibi büyük güçlerin; 'ilerlemesini tamamlayamamış' küçük devletleri himaye etmesinde bir beis görmemiştir. Kemale ermiş bir devletin himayesi altına girmeyi reddeden devletlerin eninde sonunda doğal seleksiyona uğrayıp ortadan kalkacağını iddia etmiştir (Uçman, 2016: 195-196).

Rıza Tevfik İçtihad'ta yazdığı 'Amerikanizim' isimli makalesinde de benzer konulardan bahsetmiştir. Amerikan'ın kurduğu dünyadan övgü ile bahseden Tevfik, Spencer ve Darwin'in de ifade ettiği rekabet kavramından söz etmiştir. Rekabetin, ilerlemede ve sosyal evrimde başat aktör olduğunu ifade etmiştir. Yoksulluğun ve hastalığın rekabete çok büyük bir engel olduğunu söyleyen Tevfik, kurumların ve devletlerin hayatta kalmaları için rekabete ayak uydurmaları gerektiğinden bahsetmiştir (Tevfik, 1330: 2248-2250).

Rıza Tevfik 'Nüfus Meselesi ve Ehemmiyet-i Siyasiye ve İçtimaiyesi' eserinde sosyal evrime ket vuran başka bir meseleden bahsetmiştir. O'na göre savaş olma ihtimali de sosyal evrimi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu güvensiz ortamdan finansal piyasalar başta olmak üzere pek çok alan etkilenecektir. Dolayısıyla ekonomi kötü etkilenecek ve toplumsal ilerleme duracaktır. Fakat savaş olma ihtimali ortadan kalktığı takdirde sosyal evrim yine devam edecektir (Tevfik, 1324: 51-52).

2.2.6. Asaf Nef'i

Asaf Nef'i de bir önceki kısımda ifade ettiğimiz Edhem Nejdet gibi hayat hikâyesi noktasında pek az bilgimizin olduğu Osmanlı aydınlarındandır. Asaf Nef'i, çağdaşları gibi ülkemizin sosyo-kültürel iklimine özellikle felsefe noktasında katkı sağlayan etkili bir yazar olmuştur. 'Ulum-i İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası'nda ortaya koyduğu yazılar, onun sosyal Darwinizm ile ilişkisini göstermektedir. Nef'i'nin bu mecmuada ortaya koyduğu 'Mücadele-i Hayat ve Tekâmül-i Cemiyet' isimli makale, kendisinin Darwin'in evrim görüşünü benimsediği açıkça ortaya koymaktadır. Bununla kalmayan Nef'i, Darwin'in düşüncelerinin sosyal alanlara uygulanması ile ilgili hem yazılar yazmış hem de yapılan uygulamaları ele almıştır (Öktem, 2012: 17).

Erdoğan'a göre Nef'i, 'Mücadele-i Hayat ve Tekâmül-i Cemiyet' isimli makalesinde dünyanın sosyal Darwinist bir bakış açısıyla okumasını yapmıştır (Erdoğan, 2014: 80).

Nef'i, bu makalesinde ilk insanların doğadaki kaynaklar bakımından kıtlık çekmediğini ifade eder. Devamında ise yaşanan felaketler neticesinde insanlar gıda sıkıntısı çekmişlerdir. Bu durum ise kendiliğinden mücadeleyi doğurmuştur. Mücadele

ise bireylerin toplumda daha güzel bir yer bulma isteği ile sonuçlanmıştır. O'na göre bahsi geçen mücadele sadece bireyler arasında değil hayvanlar ve bitkiler arasında da mevcuttur. Irklarının ve cinslerinin korunması için her türün kendi içerisinde bir mücadelesi olduğunu ifade etmiştir. Fakat O'na göre bu mücadele, yıkıcı değil medeniyet kurmamıza yardımcı olan yapıcı bir mücadeledir (Nef'i, 1325a: 457)

Mücadelenin toplumun itici gücü olduğunu ifade eden Asaf Nef'i, örnek olarak Fransız İhtilali'ni kullanmıştır. Yüzyıllar boyu kanıyla ve canıyla mücadele eden hürriyet sevdalıları insanlar, en sonunda isteklerini elde etmişlerdir. İnsanların uğrunda mücadele ettikleri hürriyet sonunda bu ihtilal ile kendini göstermiştir. Yüzyıllar boyu tekâmül ederek bir noktaya gelen mücadele, Fransız İhtilali ile taçlanmıştır. Konu ile alakalı mezkûr mecmuada şunları ifade etmiştir: 'İhtilal, yaşamak için şahsi mücadele ve toplumsal rekabetin bütün kapılarını açmış oldu' (Nef'i, 1325a: 465).

Ulum-i İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası'nda yayınladığı 'Demokrasi ve Sosyalizm' eserinde bireyler ve toplumlar arasında şiddetli bir hayat mücadelesinin hep var olduğundan bahsederek şaşılacak bir durum olmadığını ifade etmiştir. İnsanlığın bu hayat mücadelesi sayesinde yavaş yavaş ilerleyerek medeniyete biraz daha yaklaştığını söylemiştir. Mücadele olmasaydı medeniyet bugünkü gelişmişlik seviyesine gelemeyeceğini ifade etmiştir. Sözü edilen acımasız hayat mücadelesinin bazen şiddetli bir hal alarak tasvip edilemez bir duruma gelebileceğinden bahseden Nef'i, bu durumdan nefret ettiğini ancak ilerleme için bunun vazgeçilemez bir pozisyon olduğunu iddia etmiştir. Ne olursa olsun mücadelenin olduğu yerde ilerlemenin ve tekâmülün var olduğunu vurgulamıştır (Nef'i, 1325b: 161-162). Medeniyeti mücadelenin bir ürünü olarak tarif etmiştir.

Nef'i, Darwin'in doğal seleksiyon kavramını ve Lamarck'ın dünyasındaki çevreye uyum fikrini beraber savunarak doğal seleksiyonun acımasız, yıkıcı etkisini en aza indirmek istemiştir. Makalesinin başlarında mücadele kavramına çok sıcak bakan Nef'i, sonlara doğru bu düşünce ile arasında bazı engeller koymuştur. Mücadelesi ile takdir toplayan dünyanın çeşitli gelişmiş şehirlerini örnek veren Nef'i, bu şehirlerin içinde bulundukları tenakuzu ifade etmiştir. Gelişmiş şehirlerde yaşayan insanların huzurla hayatlarını devam ettirmeleri gerekirken onların cinnet geçirerek hayatlarına

son verdiklerini vurgulamıştır. Dolayısıyla O'na göre mücadele, doğal seleksiyon ve en iyinin hayatta kalması gibi düşünceler toplumlara saadet getirmemiştir. Diğer yandan ise yukarıdaki dünya şehirlerine nazaran daha az gelişmiş şehirlerde ise mücadelenin ve krizlerin daha az olduğunu bu sayede de tehditin boyutunun daha sınırlı olduğunu ifade etmiştir (Nef'i, 1325a: 475-477).

Doğan'a göre Asaf Nef'i bir yandan mücadeleyi kutsarken diğer yandan da mücadelenin büyük zararlarından bahsederken büyük bir ikilemin içerisindedir. O'na göre bu ikilem evrim teorisinin kendi mantığı sebebiyledir. Zira bir yandan toplumlar arasında sert bir mücadeleyi öğütlerken diğer yandan ise toplumsal adaleti, uyumu ve huzuru tesis etmeye çalışmak güç bir durumdur (Doğan, 2023: 263).

Görüldüğü üzere Meşrutiyet dönemi sosyal Darwinist teorilere dair eserler veren aydınlar yoğun eser verdikleri yıllara bakılarak sıralanmıştır. Aynı zamanda bu durumun doğal sonucu olarak aydınlar ölüm yıllarına göre de sıralanmışlardır. Bu sıralama göz önünde bulundurulduğunda aydınların zaman içerisinde konu ile alakalı hem daha fazla eser verdiği hem de sosyal Darwinizm ile ilgili fikirlerinin daha da olgunlaştığı görülecektir.

2.3. Almanya ve Fransa'nın Etkileri

Darwin'in ortaya koyduğu ve ağırlıklı olarak biyolojik evrim teorisinden bahseden evrim kuramının sadece doğa bilimleri üzerinde değil sosyal bilimler üzerinde de uygulanması gerektiğini ifade eden sosyal Darwinizm teorisi, sadece İngiltere'de değil dünyanın pek çok yerinde hem uygulanma imkânı bulmuş hem de kendisine taraftar toplamıştır. Osmanlı'daki aydınlar ve erken dönem Cumhuriyet'i kuran aklın, dönemin yükselen kuramı olan sosyal Darwinizm'den etkilenmemeleri pek mümkün olmamıştır. Son dönem Osmanlı ve kuruluş dönemi olan erken dönem Cumhuriyet'in ilmi manada Avrupa ile bağlarının sıkı olması sebebiyle özellikle Almanya ve Fransa'da yaşanan fikirsel tartışmalardan etkilenmiştir. Hatta o ülkelere gönderdiği öğrenciler ve yapılan çeviriler neticesinde bu fikirler ülkemizde uygulamaya çalışılmıştır.

19. yüzyıla yaklaştığımızda Avrupa'daki değişim rüzgârları İngiltere ile başlamış Fransa ile ivme kazanmış Almanya ile de tamamlanma sürecine girmiştir. Toplumsal ve ekonomik bu değişimler bu ülkeleri belli sorunlara sürüklemiştir. Eski değerler yıkılma sürecine girmiş yerine ise Fransız İhtilali'nin öncülük ettiği yeni evrensel değerler gelmiştir. O esnada ihtilalin getirdiği sosyal karışıklıklarla mücadele etmeye çalışan Fransa, İngiltere'de neşet eden ama evini Almanya'da bulan evrim teorisinden çok fazla etkilenmemiştir. İhtilalin ve evrim teorisinin ortaya çıkaracağı toplumsal sorunlardan korkan Fransız düşünürlerin tek gayeleri toplumsal birliği sağlamaya çalışmak olmuştur (Hawkins, 1997: 123-124). Dolayısıyla bu sebeplerden ötürü Fransa'da çatışmacı teoriler pek önemsenmemiş ancak Almanya'da ise durum tam tersi olmuştur.

Bu kısımda sosyal Darwinizm için önemli bir yer haline gelen Almanya ve teoriye görece mesafeli duran Fransa'daki gelişmelere ve ülkemize etkilerine değinilecektir.

2.3.1. Almanya'nın Etkileri

1848 yılındaki devrimin akamete uğramasından sonra Almanya, Bismarck öncülüğünde ulusal birliği tesis etme sürecine girmiştir. Bu dönemde Avusturya-Macaristan ile yaşanan gerilimler, Protestan ve Katolikler arasındaki çekişmeler, sanayiciler ve çiftçiler aleyhine meydana gelen gelir adaletsizlikler, bilimsel devrimlerin gerçekleşmesi ile oluşan din ve bilim arasındaki çatışmalar Almanya'nın birliğini sağlaması yolundaki büyük engeller olarak görülmektedir (Hawkins, 1997: 124).

Meydana gelen bilimsel gelişmeler ve dini düşüncenin eski gücünü yitirmesi Almanya'da materyalizmin yükselmesine sebep olmuştur. Materyalist pek çok düşünüre göre maddeyi temele alan düşünce vasıtasıyla geleneğin ve dinin sultasından çıkılacaktır. Dolayısıyla onlara göre bilimin, o dönemin anlayışıyla maddeyi temel alan bilimin, hem Tanrı'yı hem de politik gericiliği alt ettiği düşüncesini halk tabanına yaymak yapılması gereken en uygun yoldur (Kelly, 1981: 142-143). Almanya'da yükselen materyalizm, sosyal Darwinizim için bir atlama tahtası olmuştur. Bu dönemden itibaren sosyal Darwinist düşünceler toplumda yer edinmeye başlamıştır.

Sosyal Darwinizm teorileri İngiltere'den neşet etmesine rağmen çeşitli ülkelerde İngiltere'den daha çok benimsenmiştir. Bu bakımdan Almanya hem bu teorinin en çok eleştirilere maruz kaldığı hem de en çok benimsendiği ülkelerin başında gelmektedir. Bu durumun birkaç sebebi vardır. Almanya diğer Avrupa ülkelerine nazaran sanayileşme ve sömürgecilik yarışında geride kalmıştır. Araya kapatmaya çalışan Almanya için güçlü olanın haklı olduğu, sonsuz mücadeleyi içeren ve doğal seleksiyonu kutsayan sosyal Darwinizm'in önerileri çok cazip gelmiştir. Eşsiz bir Alman ırkı ihdas etmeye çalışılmıştır. Nazi iktidarının temel politikalarını da etkileyen bu düşünceler hem Almanya'nın kuruluş aklını etkilemiş hem de iki dünya savaşı arasında uygulanma imkânı bulmuştur. Dolayısıyla Almanya, pek çok alanda sosyal Darwinist görüşleri hayata geçirmeye çalışmıştır (Tanar, 2011: 113).

İlk başlarda sosyal Darwinizm, Almanya'da kendini liberal düşünceye dâhil olarak ifade etmiştir. Bu düşünce 19. yüzyılın başında ise nasyonal sosyalizm ve öjeni hareketlerine ilham olacak derecede uç bir halde kendini göstermiştir. Diğer taraftan Alman liberalizmi bir yandan düşünce özgürlüğü, serbest piyasa, rekabet gibi kavramları savunurken diğer yandan ise güçlü devleti savunan ulusçu bir yapıya da sahiptir. Haeckel'in düşüncelerini anlamak için Alman liberal düşüncesi bilmek önemlidir. Çünkü Haeckel'in fikirleri Alman liberal düşüncesi ile paralellik göstermiştir (Hawkins, 1997: 133).

Darwin'in 'Türlerin Kökeni' eserinin 1860 yılında Almanca'ya tercüme edilmesi ile birlikte, Darwin'in düşünceleri hem düşünürler arasında hem de halk düzeyinde popülerleşmeye başlamıştır. Her ne kadar bu popülerleşme doğa bilimcileri tarafından meydana getirilse de zamanla sosyal uygulamalara da sirayet etmiştir. Darwin'in eserlerinde vaat ettiği durumların Alman düşünürler tarafından tecrübe edilmesiyle birlikte sosyal Darwinizm'in Almanya'daki serüveni daha da hızlanmış olmuştur. Bu dönemde sosyal Darwinizm'i savunanlar doğal seleksiyonun hayvanlar âleminde işlediği gibi insanlar âleminde de işleyeceğini iddia etmişlerdir. Dolayısıyla zamanla varoluş mücadelesi kavramı popüler bir slogan haline gelmiştir. Materyalizm ile Darwin'in görüşlerinin Almanya'da yaygınlaşmasının en ünlü temsilcisi kendisi bir zoolog olan Ernst Haeckel olmuştur (Hawkins, 1997: 132).

Son dönem Osmanlı aydınlarını da derinden etkileyen Haeckel, 'Vahdet-i Mevcud' isimli eseri ile ülkemizde Darwinist düşüncelerin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Bu eser 1911 yılında Baha Tevfik ve Ahmed Nebil tarafından 'Vahdet-i Mevcud Bir Tabiat Âliminin Dini' ismi ile dilimize tercüme edilmiştir. Haeckel, Osmanlı aydınlarının yanı sıra Arap Dünyası, Latin Amerika ve Rusya düşünürleri arasında da etkili bir isim olmuştur (Polat ve Özkan, 2018: 194).

Haeckel'e göre Darwin'in ortaya koyduğu evrim teorisi ile Hıristiyanlığın dünya görüşü çatışmaktadır. Bu yüzden kendisi bilimi rehber edinerek hayata dair metafiziki yorumları reddetmiştir. Dolayısıyla yeni bir dinin elzem olduğunu ifade etmiştir. Bu doğrultuda önerdiği dinin ismi monizmdir. Baha Tevfik ve Ahmed Nebil'in bu dini, Vahdet-i Mevcud olarak tercüme etmişlerdir. Haeckel, bu dinde tüm doğanın bir olduğuna ve bütün fenomenlerin mekanik olarak veya sebepler neticesiyle ortaya çıktığına inanmıştır. Yani bütün evren tek bir kanuna bağlı olarak aşama aşama evrimleşmiş, tekâmül etmiştir (Hawkins, 1997: 134-135). Haeckel, bu noktadan hareketle bir varlığın sahip olduğu fizik ve metafizik boyuttaki her şeyin evrim neticesinde kazanıldığını ifade etmiştir (Haeckel, 1911: 11).

O'na göre evrim sürecinde meydana gelen tüm varlıklar, birbirinin devamı niteliğinde olduğu için bunlar arasında belli bir çizgi çizmek imkânsızdır. Bu düşünceye göre kuvvet maddeden, cisim ruhtan, tabiat da Tanrı'dan ayrılamaz. Dolayısıyla ruh da maddenin bir şubesi niteliğindedir (Haeckel, 1911: 8).

Haeckel için felsefe ve din gibi metafiziki kavramlar ilkel dönemlerde kalmış kavramlardır. Çünkü o dönemdeki insanların akılları tam manasıyla gelişmedikleri için doğaüstü bir güçten yardım dilemişlerdir. Fakat zamanla insan aklı ilerlemiş ve bilimsel bilginin de yardımıyla bu fikirlerden uzaklaşılmıştır (Haeckel, 1911: 14).

Doğan'a göre Haeckel, bilimsel bilgiyi, en gelişmiş toplumları ve gelişmemiş toplumları ayıran bir ayraç olarak görmüş, aynı zamanda bilimsel bilgiyi bir din olarak telakki etmiştir. Bu nedenle bilimsel bilgiye erişemeyen toplumları hayvanlar sınıfına eklemiştir. Doğan'a göre Haeckel'in 'gelişmiş bir hayvan olmayı gelişmemiş bir insan

olmaya tercih ederim' ifadesi yukarıdaki görüşünü destekler niteliktedir (Doğan, 2023: 224).

Son elli yılda doğa bilimlerinde çok büyük gelişmelerin meydana geldiğini ifade eden Haeckel, artık her şeyin bilinebilir olduğunu yazmıştır. İnsana dair terakkilerin en üstününün tekâmül fikrinin keşfi olduğunu ifade etmiştir. Haeckel, Darwin'in ortaya koyduğu insanların maymundan geldikleri fikrini inkâr etmenin çok cahilce bir hareket olduğunu iddia etmiştir. O'na göre anatomi, zooloji, botanik gibi pek çok bilim dalının bu teoriyi kabul ettiğini vurgular (Haeckel, 1911: 34-36).

Osmanlı aydınlarını derinden etkileyen ve Almanya'nın öncü sosyal Darwinistlerinden olan Haeckel, gelişmemiş ve zayıf toplumların eninde sonunda yok olacağını iddia etmiştir (Weikart, 1993: 475).

Haeckel'in sosyal Darwinist görüşlerine göre toplumda meydana gelen sorunlar ve bilinmezlikler tıpkı doğa bilimlerindeki gibi çözülebilecektir. O'na göre dönemin Almanya'sı politik sorunlarla dağılmış noktada olabilir ancak bu sorunların çözümünü bilimin ve aklın önderliğinde ortaya koyulacak felsefi bir projenin uygulanması oluşturmaktadır (Hawkins, 1997: 144).

Haeckel, ırk ile ilgili eşitsizliklerin biyolojik olarak belirleneceğine inanmıştır. Çeşitli müdahalelerle insanın doğuştan getirdiği farklılıklar ortadan kaldırılabilir görüşünü desteklemiştir. O'na göre alt ırkları medenileştirmeye çalışmak boş bir çabadır. Bu doğrultuda Haeckel, antik Spartalılar ile Amerikan yerlileri arasındaki hasta bebeklerin yok edilmesine onay vermiştir. Sağlıklı ve güçlü bebeklere yapılacak hizmetlerin zayıf ve hasta bebeklere harcanmasından dolayı yakınmıştır (Hawkins, 1997: 140).

'Hayatın Mucizeleri' isimli eserinde önsözünde hedefinin mantığa uygun hakikatin bilgisine ve idrakine dayanan bir dünya görüşü kurmak olduğunu ifade etmiştir. Hatta Darwinizm'i politikaya bakan yönünü yani sosyal Darwinist politikaları siyasi bir reform olarak önermiştir (Bayertz, 1998: 234-235).

Haeckel, gelişmiş ve medeni toplumlar için fiziki mücadeleye dayalı savaşları sakıncalı görmüştür. Çünkü bu tür olaylar güçlü, sağlıklı ve gelişmiş kişilerin savaşlarda ölmesine neden olmuş ve güçsüzlerin hayatta kalmalarını sağlamamıştır (Hawkins, 1997: 140). Bu nedenle gelişmiş toplumlarda beden ile mücadelenin yerini fikirler manada rekabetin alması gerektiğini vurgulamıştır. O'na göre eğitim vasıtasıyla meydana gelecek olan rekabet, beyinleri geliştirecek ve en iyi silaha sahip olan değil en iyi akla, bilgiye sahip olan üstün gelecektir. Dolayısıyla Haeckel'in fiziki rekabeti azaltacağını iddia ettiği 'suni ayıklama', eğitim sayesinde gerçekleşecektir (Kelly, 1981: 113).

Haeckel'in eserlerini dilimize kazandıranlarından biri ise Ahmed Nebil'dir. Kendisi Haeckel'in bir eserini 'İnsanın Menşe'i' olarak tercüme etmiştir. Bu esere bir mukaddime yazan Baha Tevfik, yazısında Haeckel ve sosyal Darwinizm'e dair önemli vurgular yapmıştır. Bu mukaddimede Lamarck ve Darwin'den bir deha olarak bahseden Tevfik, ülkemizde doğa bilimlerine yeterince önem verilmediğinden şikâyet etmiştir. Haeckel'in bu eserinin pek çok filozof, düşünür tarafından tasdik edilen çok mühim bir eser olduğundan bahsetmiştir. Tevfik'e göre bu eser Darwinizm'in mükemmel bir izahıdır. Mukaddimesinin son bölümünde Haeckel'in ne kadar önemli işler yaptığından bahseden Tevfik, Osmanlı Devleti'nin de fenni ilimlere önem vererek geri kalmışlıktan, taassup ve cehaletten kurtulması gerektiği vurgulamıştır. Osmanlı'yı terakki ettirecek kişilerin ise gençler olduğunu ve gençlerin bu yolda çok çalışması gerektiğini ifade etmiştir (Haeckel, 2014: 105).

'İnsanın Menşei' eserinde Darwin'i üç kez ziyaret ettiğini vurgulayan Haeckel, kendisi ile görüşlerinin tamamen uyuştuğunu ifade etmiştir. Devamında ise sosyal Darwinizm'in en önemli teorisyenlerinden olan Spencer ile aynı görüşleri paylaştığını vurgulamıştır (Haeckel, 2014: 124).

Kalaycıoğulları'na göre, Haeckel'in toplumsal ve felsefi anlayışı çeşitli ülkelerde farklı farklı gruplar tarafından kendi dünya görüşlerine temel teşkil etmek üzere kullanılmıştır. Almanya'da Naziler, ülke birliğini sağlamak amacıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nda ise Ahmed Nebil ve Baha Tevfik gibi materyalist ve sosyalistler,

Geleneksel İslam'ı mülga etmede Haeckel'in fikirleri adeta bir araç olarak kullanmışlardır (Kalaycıoğulları, 2014: 95).

Son dönem Osmanlı aydınlarını etkileyen sosyal Darwinist yazarlardan bir diğeri ise Ludwig Büchner'in 'Madde ve Kuvvet' isimli eseridir. Darwin'in müjdecisi olarak bilinen Büchner, Darwin'in fikirlerini çağdaşlarından daha farklı yorumlamıştır. Darwin'in sistemize ettiği biyolojik evrim düşüncesinden sosyalizme dair sonuçlar çıkararak bu sonuçları topluma uygulamaya çalışmıştır. Bu nedenle Büchner'in konuya dair fikirleri 'sosyalist Darwinizm' olarak anılmaktadır. Ancak Büchner'in sosyalizmi salt manasıyla sosyalizm değildir. İçerisinde liberal nüveler içerdiği için bazıları için bu fikirler, 'burjuvazi sosyalizmi'idir (Weikart, 1999: 84).

II. Meşrutiyet'in ilanın ile birlikte gelen ortam Darwinist filozofların eserlerinin dilimize çevrilmesini hızlandırmıştır. Büchner'in 'Madde ve Kuvvet' de bu minvalde bir eserdir. 1911 yılında Baha Tevfik ve Ahmed Nebil tarafından çevrilen bu eser, tüm evreni evrimci bir düşünce yapısıyla açıklamakta ve yeni bir dünya tasavvur etmektedir (Doğan, 2023: 211).

Baha Tevfik ve arkadaşları, kendilerini çokça etkileyen sosyal Darwinist düşüncelerini son dönem Osmanlı fikir hayatında açık bir şekilde dile getiremedikleri için evrimci ve sosyal Darwinist filozofların eserlerini tercüme etme yoluna gitmişlerdir (Doğan, 2023: 212).

Madde ve Kuvvet'in başına 'Felsefesiz Bir Toplumun Felsefe Olmayan Felsefesinin İlmihali: Madde ve Kuvvet' adında bir önsöz ekleyen Hanioğlu, Madde ve Kuvvet'in Osmanlı entelektüel ikliminde neden yaygın olarak benimsendiğini ve yüksek felsefe olarak ifade edilmesinin sebepleri sıralamıştır. Onlardan biri kitabın din-bilim çatışması içermesidir. Son dönem Osmanlı entelektüel iklimine göre bilim, din karşısında zaferini elde etmiştir. Bir yönü ile materyalizme de bakan bu durum, Osmanlı aydınlarının aklına çabuk yatmıştır. Diğer bir sebep ise kitabın, materyalizmi Batı'nın ilerlemesinde itici kuvvet olarak görmesidir. Kitaba göre Edison'un icatları, coğrafi keşifler, modern tıbbın aşamaları insanlığı din, ahlak, metafizik gibi 'geri' inançlara saplanmayıp materyalizmin rehberliğinde çalışmaları dolayısıyladır. O

dönemin etkili isimlerinden Ahmet Cevdet, Kılıçzade Hakkı, Celal Nuri, Baha Tevfik, Batı'daki gelişmeleri deneysel bilimin zaferi olarak kabul etmişlerdir. Dolayısıyla 'Madde ve Kuvvet'i anlamakta ve anlatmakta zorluk çekmemişlerdir. Madde ve Kuvvet'in Osmanlı son döneminde büyük bir teveccüh bulmasının son sebebi ise kitabın temsil ettiği vülgermateryalizmin dini eleştiren ve dinin devrinin geçtiği ifade eden tüm fraksiyonların ortak paydası olduğunun düşünülmesi olmuştur. Yukarıda anlatılan sebepler Büchner'in ortaya koyduğu materyalist ve sosyal Darwinist fikirlerin Osmanlı aydınları arasında hızlı bir şekilde nasıl yayıldığının göstergesidir (Büchner, 2012: 26-29).

Büchner, mezkûr eserinde maddenin kuvvetten, kuvvetin maddeden ayrılamayacağını vurgulamıştır. Aslında ikisinin bir olduğunu söylemiştir (Büchner, 2012: 44). Kâinatın yaratılmadığını ifade eden Büchner, hareket vasıtasıyla maddenin ezelden beri hep var olduğunu vurgulamıştır (Büchner, 2012: 49).

Eserin 'Şekil' isimli bölümünde Büchner, pek çok canlı türünün zaman içerisinde hareketin kaçınılmaz bir nihayeti olarak evrimleşerek günümüze kadar geldiğini ifade etmiştir. Evrimleşme sonucunda hiçbir canlının şekli aynı kalmamıştır. Dolayısıyla canlıların şekillerinin öncesinde belirlenmesi mümkün değildir (Büchner, 2012: 97).

Kitabın 'Cibilli Fikirler' isimli bölümünde bazı toplumları 'yarı terakki etmiş kavimler' olarak ifade eden Büchner, bu toplumlar üzerinden ahlak kavramını sosyal Darwinist bir bakış açısıyla ele almıştır. Ahlakın insanlığın uzun yıllar tecrübelerinin ilerlemesi ile oluştuğunu iddia eden Büchner, bazı 'yarı terakki etmiş' toplumlarda dolandırıcılık, adam öldürme, hırsızlık gibi fiillerin hoş karşılandığını, kan dökmenin asil bir eylem olduğunu ifade etmiştir. Onlara göre sevgi, merhamet gibi duygular itibar edilmeyen durgulardır. İntikam almak ilk amaç, düşmanı affetmek ise büyük bir kabahat olarak görülmüştür. İnsanlar en yakınları öldüklerinde bile herhangi bir acı duymamışlardır. Fakat medeniyet ilerledikçe ahlak seviyesi yükselmiş ve bu tür olaylar azalmıştır. İnsanlığın zamanla tekâmül etmesiyle ahlak noktasında kâmil bir hal almıştır. Dolayısıyla ahlakı inşa eden doğuştan gelen bilgiler değildir. Büchner, nasıl ki mühendisliğe dair fikirler zamanla test edilerek geçerlik kazandıysa hak,

adalet, ahlak gibi kavramların da tecrübe vasıtasıyla ilerleyerek günümüze kadar geldiğini ifade etmiştir (Büchner, 2012: 280-281).

Büchner 1869 yılında yayınladığı 'Geçmişte, Günümüzde ve Gelecekte İnsan' isimli eserinde ise sosyal Darwinizm'in ana ayaklarından olan doğal seleksiyon ve hayatta kalmak için mücadele kavramlarını açık bir şekilde dile getirmiş ve savunmuştur (Hawkins, 1997: 65).

Genel itibariyle evrimci düşünceyi ve materyalizmi birleştiren Büchner, son dönem Osmanlı aydınlarının zihnindeki Tanrı, din, ahlak kavramlarını ciddi bir şekilde değiştirmiştir. Pek çok değer, pozitif bilimin ortaya koyduğu ve hakikat kabul edilen 'yaşamak için mücadele' mottosu için değiştirilmiştir. Osmanlı aydınları için pek çok alanda düzenleyici olarak ortaya çıkan mevcut değerler farklı bir form almıştır. Bu değerler yerine yeni bir sistem arayan aydınlar sosyal Darwinizm'in en etkili isimlerinden Haeckel'i bulmuşlardır. Haeckel'in oluşturduğu 'Vahdet-i Mevcud' felsefesi yıkılan değerlerin yerine inşa edilmeye çalışılmıştır (Doğan, 2023: 222).

2.3.2. Fransa'nın Etkileri

Fransa, Darwin'in 'Türlerin Kökeni'ni yayınladığı 19. Yüzyılın ikinci yarısında siyasi ve ekonomik açıdan çetrefilli bir dönemden geçirmiştir. Fransa'da ihtilalden sonraki süreçte ayaklanmalar, sınıf tartışmaları, taşradaki problemler, sanayinin hızlı gelişimi ve kentleşmenin etkileri din karşıtları ile Katolik Kilisesi arasında derin çatışmalara sebep olmuştur. Bu durumu yakından müşahede eden Fransız düşünürler, ulusal bir birlik fikri inşa etmenin uzun vadede bu sorunlara çözüm olacağını düşünmüşlerdir. Fransız halkının etrafında bir araya gelebileceği muntazam bir değerler topluluğu inşa etmenin bu kargaşa ortamından çıkışın yegâne anahtarı olduğunu düşünmüşlerdir (Hawkins, 1997: 123). Clark'a göre Fransız eğitimciler vasıtasıyla ortaya çıkarılmaya çalışılan değerler manzumesi dediğimiz 'resmi kültür', çatışma odaklı bir sosyal Darwinizm ihdas edilmesinin önüne geçmiştir (Clarck, 1981: 1026). Bu dönemde Fransa'nın en çok satan gazetesi olan 'Le Petit' gazetesinin on iki yıllık serüveni incelendiğinde sosyal Darwinist atıf ve söylemlerin çok az olduğu görülmüştür (Clarck, 1981: 1027).

Ancak Fransa'da o dönemin etkili düşünürlerinden Saint-Simon ve Comte'da bazı sosyal Darwinist nüveler görülmüştür. Onlar, toplumu bilimsel bir zemine oturtmak istemişlerdir. Bu doğrultuda Comte 'toplum bilim' kelimesini ilk defa kullanan düşünürdür. Comte, insanlığın evrimini devamlılık teşkil eden üç bölüme ayırmıştır. Bunlar teleolojik, metafizik ve pozitif olarak adlandırılan bölümlerdir. Bu teoriye göre, toplumlar önceden ilkel, cahil iken zamanla bilimsel, akılcı olup tekâmül etmişlerdir. Dolayısıyla toplumu bir laboratuvar olarak gören Comte'a göre sosyal bilimler, doğa bilimlerine özellikle biyolojiye tabi olmalıdır. Bu nedenle Comte'un hedefinde toplum özelinde sosyal bilimleri doğa bilimlerine dönüştürme arzusu vardır (Crook, 1994: 38).

1861 yılında Clemence Royer'in 'Türlerin Kökeni'ni Fransızca'ya çevirerek, eserin sonuna eklediği girişin son on sayfasındaki sosyal Darwinist görüşler, bu alanda dikkate değer bir etki meydana getirmiştir. Bu yüzden Royer, Fransa'daki ilk sosyal Darwinist olarak kabul edilmektedir (Clark, 1981: 1027).

Fransa'da sınırlı bir etki alanına sahip olan sosyal Darwinizm, Royer tarafından etraflıca savunulmuştur. Biyolojik Darwinizm'nin yanında sosyal Darwinizm'i de önemli bir şekilde ele alan Royer, İngiliz doğa bilimcileri, araştırmalarında toplum ve ahlak özelinde sosyal Darwinizm'i gerektiği gibi kullanamadıklarından dolayı eleştirmiştir (Hawkins, 1997: 125).

Royer dışında Fransa'da dönemin düşünürleri arasında sosyal Darwinist olarak tanınan birkaç isim daha vardır. Onlar Edmond Demolins, Gustave Le Bon, Georges Vacher de Lapouge ve Jules Soury olmuştur (Clark, 1981: 1036). Ayrıca Fransa'da Haeckel ve Spencer'in eserlerinin Fransızca'ya çevrilmesiyle Spencer'in sosyal Darwinist görüşleri daha fazla konuşulmaya ve tartışılmaya başlamıştır (Doğan, 2023: 113).

Ancak dönemin Fransız düşünürleri, sosyal Darwinizm'in temeli olan doğal seleksiyon fikrinden ziyade, daha çok Lamarck'ın ortaya koyduğu 'çevreye uyum' teorisinden etkilenmişlerdir. Bu durumun sebebi ise mücadeleyi esas alan doğal seleksiyonun Fransa düşünce yapısına uymaması ve Lamarck'ın o dönemki bilim çevresinde etkili olmaması olmuştur (Polat ve Özkan, 2018: 195). Bu bağlamda

dönemin Fransa'sında sosyal Darwinizm'e karşı bir düşmanlık olmamakla birlikte toplum ve düşünürler nezdinde sosyal Darwinizm'in bireysel mücadelesinin yerine 'kardeşlik, birlik, özgürlük' gibi kavramlar toplumu ve siyaseti en çok etkileyen kavramlar olmuştur.

Özellikle Demolins ve Le Bon gibi sosyal Darwinistler başta olmak üzere, Fransa düşünce hayatı, son dönem Osmanlı aydınları üzerinde etkili olmuştur (Doğan, 2023: 118). Önceki bölümlerde de anlattığımız üzere Le Bon'un fikirleri Abdullah Cevdet tarafından tercümeler vasıtasıyla Osmanlı aydınlarına ulaşmışken, Prens Sabahattin üzerinden ise Demolins'in fikirleri taraftar bulmaya başlamıştır (Ülken, 1992: 178, 378). Bu etkileşimler, Fransız düşünce hayatı ile Osmanlı aydınlarının entelektüel gelişiminde önemli bir rol oynamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ SOSYAL DARWİNİZM ETKİLERİ

Birinci bölümde sosyal Darwinizm kavramının çeşitli düşünürlerle ilişkilerini ortaya koyarak çerçevesi çizilmiştir. İkinci bölümde özellikle II. Meşrutiyet önemli bir dönüm noktası kabul ederek sosyal Darwinizm'in Osmanlı düşünce iklimindeki yansımalarını ve bu kavramların neşet ettiği ilk nüvelerinden bahsedilmiştir. Bu bölümde ise tezin ana omurgasını teşkil eden erken Cumhuriyet dönemine geçilecektir. Bu bölümde Cumhuriyet'in kuruluş dönemi düşünce dünyasında sosyal Darwinizm'in yeri araştırılmaktadır. Bunu yaparken dönemin eğitim alanında uygulanmaya çalışılan modernleşmeye, önde gelen düşünürlerin görüşlerine, dönemin süreli basınındaki etkilerine ve erken döneme ait din ile bilimin nasıl karşı karşıya konumlandırıldığına odaklanılacaktır.

Dünya tarihine baktığımızda on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda gerçekleşen pek çok olay dünya toplumları adına hayal kırıklıkları barındırmaktadır. Gerçekleşen dünya savaşları bunun en büyük kanıtıdır. Özellikle yirminci yüzyılın birinci yarısı bilimcilik adı altında ideolojik uygulamaların peydah olduğu bir dönemdir. Bu dönemde bilimsel faaliyetler kisvesi altında insan salt deneysel bir varlık olarak tanımlanmış, öjenik faaliyetler ihdas etmiş, insanları kısırlaştıran devlet politikalarıyla birlikte ari ırk ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır (Ergün, 2023: 187). Pek çok ideolojik faaliyetin 'bilim' başlığı altında meşrulaştırıldığı bu dönemi Hobsbawm, 'katastrof' yani 'felaketler çağı' olarak tanımlamıştır (Hobsbawm, 1995: 19-20).

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında olduğu gibi erken Cumhuriyet döneminde de ülkesi için kafa yoran düşünürler devletin nasıl daha müreffeh ve güçlü bir devlet olacağını araştırmışlardır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin ideolojisini ortaya koyarken dönemin müreffeh ülkeleri incelenmiş, devleti kısa zamanda çok yol aldıracak bir formül aramışlardır. Bu seçeneklerden birisi de sosyal ve kültürel olayları evrimci bir bakış açısıyla yorumlayan sosyal Darwinizm'dir (Erdem ve Erdem, 2023: 390-391).

Türk halkı, yöneticileri ile beraber I. Dünya Savaşı sonrasında Kurtuluş Savaşı'nı kazanmış ve bağımsız bir ulus-devlet kurmayı başarmıştır. Yeni kurulan devletin uluslararası tanınırlığı sağlandıktan sonra, devletin fikri altyapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Modernleşme hamleleri ile toplumun yeniden inşası hedeflenmiştir. Osmanlı dönemi mahkemelerinde Ahmet Cevdet Paşa'nın yönettiği bir meclis tarafından oluşturulan 'Mecelle' ile karar verilirken, Cumhuriyet ile birlikte hukuk sisteminde önemli değişiklikler yapılmıştır. Atatürk'ün "hayatta en hakiki mürşit ilimdir" sözü önderliğinde pek çok alan modernize edilmiştir. Bu dönemde eğitim birleştirilmiş, tekke ve zaviyeler kapatılarak dünyevileşme ivme kazanmıştır. Cumhuriyet yönetimi, güçsüz bir özel sermaye kapasitesi olduğundan dolayı devlet öncülüğünde bir kalkınma hedeflemiştir. Modernleşme uygulamaları, Osmanlı politikalarından belirgin bir ayrılışı ortaya koymuştur. Dış politikada da kayda değer değişiklikler yaşanmış; Lozan görüşmelerinde çözülemeyen Musul, Hatay ve Boğazlar sorunları, zamanla Türkiye'nin menfaatleri doğrultusunda sonuçlandırılmıştır. Yeni kurulan devlet kuruluş döneminde komşularla dostluk antlaşmaları imzalamıştır. Bu vesile ile bölgesel istikrarı sürdürmeye çalışmıştır (Türkeş, 2012: 12).

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti her ne kadar Osmanlı'nın son döneminin fikri yapısının eseri olsa da Cumhuriyet yönetimi hukuk, ekonomi, eğitim gibi pek çok konuda kendisini Osmanlı'dan ayırmak istemiştir. Dolayısıyla yeni kurulan devletin, Osmanlı'dan ayrılan uygulamaları mevcuttur. Çoğu noktada Batı medeniyetini örnek almaya çalışan Cumhuriyet, Batı ile entegrasyonu 'geri kalmışlık 'tan kurtulma reçetesi olarak görmüştür. Bu noktada Osmanlı'dan tevarüs eden pek çok sistem değiştirilmiş veya mülga edilmiş olup, Avrupa'dan sistemler ve hocalar transfer edilmiştir. Zira hem Avrupa'nın çeşitli merkezlerine öğrenciler gönderilerek hem de oradaki ilmi tartışmalar yakından takip edilerek Cumhuriyet'in yaratmak istediği 'yeni insan' düşüncesi oluşturulmaya çalışılmıştır (Ergün, 2023: 178).

Pek çok zorluklar neticesinde kurulan Cumhuriyet, kurucu aklın istediği şekilde yoluna devam etmiştir. Avrupa'da eğitim gören Cumhuriyet aydını batılılaşmayı kendisine hedef edinmiş ve batılılaşmayı ülkenin her safhasında uygulamaya çalışmıştır. Cumhuriyet aydını, Osmanlı'dan gelen ve batı ile mesafeli olan ulema

sınıfını yerinden etmiş onun yerine batılılaşmayı amaç edinen bir tavır koymuştur (Altınkaş, 2011: 116). Bu durumdan ötürü merkezde bulunan seçkinler ile taşrada bulunan halk arasındaki uçurum iyice artmıştır. Cumhuriyet aydınlarının seçkin bir yönetim ortaya koyma çabalarından ötürü yeni devletin fikri altyapısı tabana yayılamamıştır (Hülür ve Demirpolat, 1999: 382).

Çeşitli dergiler veya düşünce grupları etrafında toplanan Cumhuriyet aydını, yeni kurulan devletin ideolojisini yaymak amacıyla hem çeşitli kongreler ve ilmi meclisler tertip etmişler hem de müfredat çalışmaları vasıtasıyla halkı eğitmeyi amaçlamışlardır.

Cumhuriyet'in kurucu aklını teşkil eden aydınlar Osmanlı'nın son dönemlerinde eğitimlerini almış kişilerdir. Osmanlı'nın son dönemlerinde mevcut olan geri kalmışlık hissini Cumhuriyet'e de aktaran bu aydınlar, bilimsel olma amacıyla hareket etmiş ve devrin yükselen değerlerini kullanmışlardır. Özellikle Almanya ve Fransa'daki sosyal Darwinist hareketlerden etkilenen son dönem Osmanlı aydını ve Cumhuriyet düşünürleri yaşamı; vahiy, metafizik, yaratılış gibi kavramlar üzerinden açıklayan geleneksel yorumun aksine yaşamlarını; toprak, taş, fosil, tekâmül, evrim kavramları üzerinden açıklama yoluna gitmişlerdir (Ergün, 2023: 186). Beşikçi'ye göre sosyal Darwinist inanışlardan biri de, erken Cumhuriyet döneminde yenilgilerin sorumlusu olarak bedenen zayıf, kazananların ise bedenen güçlü olması görülmüştür (Beşikçi, 2010: 8). Erken Cumhuriyet döneminde benimsenen modernleştirici dünya görüşü içinde, sosyal Darwinist düşüncenin bu yönü özellikle dikkat çekmiştir. Yeni bir ulus inşa sürecinde, "güçlü" ve "uyumlu" birey tipini idealize eden bu anlayış, eşitsizliğin doğallaşmasına neden olmuştur.

Erken Cumhuriyet dönemini aynı zamanda bir ulus inşa sürecidir. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi büyük savaşlardan çıkıldığından dolayı eldeki imkânlarla yeni bir ulusun kurulabileceğine dair tereddütleri mevcuttu. Bu nedenle eldeki imkânlarla en iyinin ortaya koyulması lazımdı. Dolayısıyla hem eldeki imkânlarla çağdaş, yenilikçi bir ulus inşa edilmeli hem de topyekûn savaşa hazır olunmalıydı. Eldeki insan gücü ile sağlıklı ve güçlü nesiller ortaya çıkarılmalıydı. O dönemde ulus inşasının temel unsurlarından biri olarak kabul edilen spor ve beden

gelişimi, sosyal Darwinizm'in ifade ettiği hayat mücadelesinde ayakta kalmanın en önemli şartı olarak düşünülmüştür (Yücel ve Taşar, 2016: 333-334).

Fiziksel tekâmülün yanında zihinsel olarak da tekâmülü önemseyen Cumhuriyet'in kurucu aklı, eğitim politikalarında da modernleşmeye gitmişlerdir.

3.1. Eğitim Politikalarında Modernleşme

19. ve 20. yüzyıllarda dünyada yaşanan kırılma dönemlerinden sonra eğitime ve okullara değer atfedilmiştir. Bu durum özellikle Batı toplumlarında gözle görülür bir şekilde cereyan ederken, Batı dışı toplumlarda da benzer etkileri ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti'nde eğitim ile ilgili reformlar devletin üzerinden özellikle durduğu yaygın ve hızlı değişim alanlarından biri olmuştur. O dönemde kurulan modern eğitim kurumları geçmişten gelen geleneksel eğitim kurumları ile birlikte eğitim vermeye başlamıştır. Bazı dönemlerde ise modern eğitim kurumları geleneksel eğitim kurumlarının yerini almaya başlamıştır. Zira II. Abdülhamit döneminde eğitimin modernleşmesinde gözle görülür bir gelişim meydana gelmiştir. Modern eğitim kurumları devletin en ücra köşelerine kadar götürülmek istenmiştir. Bu vesile ile 'modern bireyler' yetiştirilmeye çalışılmıştır. II. Abdülhamit, bu okulların beraberinde getirdiği inanç ve kimlik ile ilgili sorunları görse de aldığı önlemelerin başarılı olduğu tartışmalıdır. Yetişen bu nesiller ise dönemin paradoksu ve belirleyicisi olmuştur (Gündüz, 2015: 807).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde de eğitimin modernizasyonu meselesi önemli yer kaplamıştır. Erken Cumhuriyet dönemi eğitim ile ilgili reformlar incelendiğinde karşımıza en çok çıkan kavramlardan birisi ise 'Milli Eğitim' olmuştur. Pek çok reformda olduğu gibi yeni ortaya koyulacak eğitimin amaçları arasında 'Modernleşme ve Millilik' kavramlarına sık sık başvurulmuştur (Kanbolat, 2017: 58).

Cumhuriyet'in kurucu akıllarından olan Mustafa Kemal Atatürk'e göre milli ve çağdaş bir eğitim tahsis etmemiz elzemdir. Çünkü Lozan'da itilaf devletleri, Türkiye'nin hala şeriatla yönetildiğini vurgulamış bu yüzden kapitülasyonları kaldırmaktan imtina etmişlerdir. Dolayısıyla Atatürk, bu sebeplerden dolayı hukuk ve eğitimde radikal

değişiklileri yapmaya motivasyon ve gerekçe bulmuştur. Zira devamında bu radikal değişiklikleri tesis etmeye memur komiteler kurulmuştur (İnalcık, 2020: 116).

O'na göre geri kalmışlığımızın başında milli ve dönemine uygun bir eğitim politikası geliştirememiz yatmaktadır. Hem Batı dünyası karşısında yenik düşmemiz hem de İslam dünyasının içerisinde bulunduğu geri kalmışlığın sebebi aynıdır. Konu ile alakalı şu sözleri ifade etmiştir: (Atatürk, 1984: 55-60).

> Üç yüz milyon İslam var, aldıkları manevi terbiye esaret zincirlerini kırabilecek bir meziyeti verememiştir, çünkü terbiyenin hedefi milli değildir.

Yine Atatürk, geleneksel yollarla bize gelen dini eğitim ile aramıza perde çekmemiz gerektiği düşünmüş ve bu bağlamda milli ve modern eğitimi, dini eğitimin alternatifi olarak görmüştür (Kanbolat, 2017: 60).

Modern ve milli bir eğitim politikası inşa etmeye çalışan Cumhuriyet'in kurucu kadroları, reformların uygulama aşamasında kararlı bir tavır takınmışlardır. Cumhuriyet'in yaratmayı planladığı 'yeni insan' için etraflıca bir eğitim vizyonu ihdas edilmiştir. Bu vizyonun başlıca özelliklerinden bazıları şunlardır (Karal, 1974: 166)

- Eğitim kurumları bir merkez tarafından yönetilecek.
- Eğitim programı modern çağı ihtiyaçları ve milletimizin durumu ile uyumlu bir halde olacaktır.
- Eğitimimiz ülküsü, çocuklarımıza milli istikbalimizi tehlikeye atacak her türlü müdahalenin karşısında durulmasını öğretmek olacaktır.
- Cumhuriyet'imizin amacı olan laik, demokratik ve milli vatandaşlar yetiştirmek meselesi pedagojik olarak yenilenmeli ve reforme edilecektir.
- Eğitim politikalarımız kız çocukları da kapsayacak şekilde genişletilecektir.

Bu doğrultuda yeni eğitimin tek elden yönetilerek yeknesaklık sağlanması, ülkenin ihtiyaçlarının göz önünde bulunması, nitelikli personelin temin edilmesi, ülkeyi bu zor durumdan çıkarabilecek bir nesil oluşturulması gibi durumlar yeni eğitim politikalarının temelini oluşturmuştur.

Bu bağlamda öncelikle Osmanlı Devleti'nden kalan eğitimi tek elden yönetmek ve eğitime laik bir anlayış kazandırmak için Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmıştır.

Yeni kurulan Cumhuriyet'e Osmanlı'dan üç ayaklı bir eğitim sistemi miras kalmıştır. Bunlar Maarif Nezareti'ne bağlı okullar; ikincisi, Evkaf Nezareti'ne bağlı sıbyan mektepleri ve medreseler; üçüncüsü ise azınlıkların ve cemaatlerin misyoner okullarıydı. Dönemin kurucu aklına göre bu düzen ilerlemeyi engellemekte ve çok başlı bir yapıyı beslemekteydi. Bu durun 1924'e kadar devam etti (Batır - Giorgetti, 2009: 129).

Bu duruma ancak yasal düzenlemeler sonucunda düzeleceği öngörülmüş ve bu bağlamda 2 Mart 1924'te 58 milletvekilinin imzası ile kanun teklifi meclise sunulmuştur. 3 Mart 1924 tarihinde ise kanun metni itirazsız bir şekilde kabul edilmiştir. Kabul edilen kanun maddeleri şu şekildedir: (TTK, 03/03/1340).

Madde 1. Ülkedeki tüm eğitim kurumları Maarif Nezareti'ne bağlanmıştır.

Madde 2. Şer'iye ve Evkaf Vekâleti'ne bağlı veya özel vakıflarca idare edilen tüm eğitim kurumları Maarif Nezareti'ne bağlanmıştır.

Madde 3. Şer'iye ve Evkaf Vekâleti bütçesinden eğitim kurumlarına ayrılan para Maarif bütçesine geçirilecektir.

Madde 4. Maarif Vekâleti yüksek din uzmanları yetiştirmek amacıyla Darülfunun'da bir İlahiyat Fakültesi ve imam yetiştirmek için bir okul açılacaktır.

Eğitimin laikleşmesi noktasında çok önemli bir kanun olarak görülen Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan sonra 2 Mart 1926 tarihindeki Maarif Teşkilatı Kanunu çıkarılmış ve bu iki kanun birbirini tamamlamıştır. Bu kanun vesilesiyle devletin haberi ve izni olmadan hiçbir eğitim kurumunun açılamayacağı ilan edilmiştir (Aysal, 2011: 195).

Erken Cumhuriyet Dönemi eğitim politikalarının modernizasyonu noktasında diğer bir konu ise karma eğitim konusudur. Son dönem Osmanlı'da kadınların kamusal hayata girişi belli sınırlamalar içermekteydi. Kız öğrenciler için de aynı durum söz

konusuydu. Maddi durumu iyi olan aileler kendi kız çocuklarına evlerinde özel hocalar vasıtasıyla dersler verse de toplumun önemli bir kısmı bu olanaklardan mahrum konumdaydı. Devamında ise kadınlar ısrarcı talepleri sayesinde Osmanlı'nın son dönemlerinde eğitim süreçlerine dâhil olmaya başlamışlardır. Ancak kızların ve erkeklerin gidecekleri okullar farklılık göstermekteydi. Bu durum ise erken dönem Cumhuriyet'in kurucu aklı için fırsat eşitsizliğini ifade etmekteydi (Adem'den aktaran Bozaslan-Çokoğullar, 2015: 323).

Cumhuriyet'in kurucu aklı karma eğitimi, modernleştirme yolunda önemli bir adım olarak görmüştür. Karma eğitime geçiş, Osmanlı'nın icra ettiği eğitim-öğretim sisteminin nihayete erdiğinin ana göstergelerinden biri olarak algılanmıştır. Karma eğitime geçilmesiyle hem eğitim noktasından önemli bir ilerlemenin alınacağına hem de kadınların evden çıkması ile beraber ekonomiye aktif bir işgücünün dâhil olup refahın artacağına inanılmıştır (Bozaslan-Çokoğullar, 2015: 323-324).

Karma eğitime geçilmesi ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılması ile birlikte müfredat da baştan aşağı değiştirilmeye karar verilmiştir. 1921'de icra edilen Maarif Kongre ile birlikte eğitimin şekil ve esas bakımdan içeriği belirlenmeye çalışılmıştır. Binbaşıoğlu'na göre oluşabilecek tepkilerden dolayı Osmanlı'dan kalan, padişaha ve halifeye övgüler dizen kitapların içeriğini değiştirmek için Cumhuriyet'in ilanı beklenmiştir. Cumhuriyet'in ilanından önce kendini gerçekleştirme çalışan müfredatı değiştirme isteği ancak Cumhuriyet'in ilanından sonra gerçekleştirilebilmiştir. İlköğretimlerdeki ilk program değişikliği 1924' deki 'İlk Mekteplerin Müfredat Değişikliği' olmuştur (Binbaşıoğlu, 2005: 399). İmparatorluğa ait değerlerin yerine Cumhuriyet'in vizyonuna ve misyonuna dair değerler getirilmiştir. Ortaokul ve liselerdeki malumat-ı iktisadiye, ruhiyat ve terbiye gibi dersler kaldırılmış yerine ev ekonomisi, laboratuvar ve çocuk bakımı gibi dersler getirilmiştir. Bu program vesilesiyle bir kısım din derslerinin ders saati azaltılmış bir kısım din dersleri ise müfredattan kaldırılmıştır. Devamında 1926, 1931 ve 1935 yıllarında müfredatta değişikliğe gidilmiştir. Özellikle 1926 yılındaki değişiklikler, John Dewey'in 'toplu tedris iş okulu' ve 'hayat bilgisi' kavramları rehberliğinde hayata geçirilmeye başlanmıştır (Wilson, 1968: 107).

1926 müfredat değişikliği programı, "genç kuşağın çevresine etkin bir şekilde uyum sağlamaları ve onları iyi yurttaşlar olarak istihdam etme" amacını gütmüştür. 1929 tarihli "İlk Mektepler Talimatı"nda ise, ilköğretim sertifikaları çocukların büyümelerini ve ruhsal açıdan sağlıklı yeterliliklere sahip olmalarını sağlayacak bir şekilde eğitilmeleri hedeflemiştir. Ayrıca genç kuşağın okula başladığı günden itibaren toplumsal yetenek açısından Türk Cumhuriyeti' ne en faydalı şekilde uyum sağlamalarına yönelik yeterlik kazanmaları arzu edilmiştir (Binbaşıoğlu, 2005: 400).

Dikkat çeken bir diğer müfredat değişikliği ise 1935 yılında yapılan değişikliktir. Aslında bu değişiklik, önceki değişikliklerden konu bakımından pek farklı değildir. 1935'teki program değişikliğinde dikkat çeken husus, okulların CHP'nin prensiplerine dayandırılması ve çocukların bu prensipler çerçevesinde eğitilmesi gerektiğinin net bir şekilde ifade edilmesi olmuştur (Wilson, 1968: 108).

Erken Cumhuriyet dönemi modernleşme adına eğitim alanında yapılan değişikliklerden biri de Latin harflerinin kabulüydü. Laik ve seküler temeller üzerine inşa edilmek istenen Cumhuriyet için şüphesiz harflerin latinize edilmesi çok önemli bir devrimdi.

Arap harflerinin terk edilerek çağdaşlaşma adına Latin harflerine geçilmesi ciddi bir karardır. Çünkü Türkler kendi alfabelerini kullanmaya başladıktan kısa bir süre sonra İslamiyet'i kabul etmişler ve Arap harflerini kullanmaya başlamışlardır. Yaklaşık 1000 yıldır kullanılan bir alfabeyi mülga edip yerine Latin harflerinin getirilmesi şüphesiz büyük bir karardır. Nitekim böylesine büyük bir kararı halka anlatmak gerekecektir. Bu noktada Cumhuriyet'in kurucu aklının belli sebepleri vardı. Onlardan en önemlisi Osmanlı Devleti'nde okur-yazar oranının çok düşük olmasıydı. Akşin'e göre Cumhuriyet öncesi dönemde okuma yazma oranı bu denli düşük olmasaydı Atatürk'ün aklına harf devrimi gibi bir inkılap gelmezdi. Cumhuriyet'in kurucu aklına göre harf devrimini olanaklı kılan diğer etmenler ise Arap harflerinin Türkçe' ye uygun bir alfabe olmaması ve Arap harfleri ile yazılan kitapların genel itibariyle orta çağ birikimi olması hasebiyle çağdaş bir tarih külliyatı bulunamaması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kendine özgü bir alfabeye sahip olma isteğidir (Akşin, 2021: 201-202).

Ancak Vatandaş'a göre Latin harflerinin kabul edilmesindeki asıl itici güç, Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan halkın geleneksel değerlerle olan irtibatını koparmaktı (Vatandaş, 2021: 168). İnönü'ye göre ise harf inkılabı sadece okuma yazma kolaylığına bağlanamazdı (İnönü, 2018: 223). Latin alfabesinin yürürlüğe konulmasında eğitim ve sosyal amaçların yanında Türkiye toplumuna kültür dönüşümü sağlattırarak Arap kültüründen koparmak hedeflenmiştir. Bu sayede Türkiye Cumhuriyet'ine has bir ulusal bilinç inşa edilmek istenmiştir. Bu doğrultuda Cumhuriyet'in kurucu aklı, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Güneş Dil Teorisi gibi teoriler ve kurumlar vasıtasıyla Türklerin İslamiyet öncesi geçmişini, pek de istenilmeyen yakın tarihin yerine entegre etmeye çalışmışlardır (Sayarı, 1978: 176).

Cumhuriyet'in ilanından önce, okuma yazmanın düşük olması bir problem olarak görülmüş ve II. Meşrutiyet Dönemi'nde mevcut alfabenin ıslahı amacıyla çeşitli uygulamalar başlatılmıştır. Bu uygulamalar daha çok Arap alfabesinin Türkçeye uyarlanmasına yönelikti, ancak I. Dünya Savaşı nedeniyle kesintiye uğramıştır (Aysal, 2011: 198). Cumhuriyet'in açıklamasının ardından meclis içinde büyük tepkilerle karşılanan alfabe değişikliği fikri, yoğun tartışmalara ve farklı kurumlar ile kişilerin değerlendirmelerine konu olmuş ve 1 Kasım 1928 tarihinde "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun" olarak yasalaşmış, 3 Kasım 1928 'de ise Resmî Gazete' de yayımlanmıştır.

Atatürk'ün öncülüğünde ilan edilen Latin harfleri, yine Atatürk'ün öncülüğünde yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. O dönemde Atatürk, Türkçe'nin yazım kuralları ve dil bilgisi üzerine bizzat çalışmalar yapmış, alanında uzman kişilerle uzun toplantılar icra etmiştir. Toprak'a göre o dönemde Dolmabahçe Sarayı tarihçilerin, mebusların, dilcilerin, şairlerin uğrak yeri haline gelmişti. Zira Atatürk bu devrimi bir kültür bağımsızlığı olarak görmekteydi. Bu vesile ile 1929 yılında mezkûr devrimi yaygınlaştırmak için Millet Mektepleri açılmıştır. Bu mektepler vasıtasıyla devrimi halk tabanına indirmeyi planlamıştır. Çok kısa sürede halka Latin harflerini benimsetmeye çalışan Cumhuriyet'in kurucu aklı, merkezde ve taşrada büyük bir

okuma-yazma seferberliği başlatmıştır. 1936 yılına kadar bu mekteplerden yaklaşık olarak 2,5 milyon kişi diploma almıştır (Toprak, 2022: 298-299).

Bu devrime asker büyük destek vermiştir. Ülkedeki pek çok memur dil kursuna tabi tutulmuş, özel şirketler, sivil toplum kuruluşları ve bankalar 1 Ocak 1929 tarihine kadar işlemlerini yeni harfler ve rakamlar üzerinden yapmak durumunda bırakılmıştır. Okullarda ise Arapça ve Farsça dersleri Arap alfabesi kullanılmasından dolayı kaldırılmıştır. Halkı yeni harfleri yönlendirmek amacıyla el afişleri, törenler ve bando şenlikleri düzenlenmiştir. Hülasa dil devriminin halk tabanına yayılması için adeta bir seferberlik başlatılmış, bu seferberliğin ana lokomotifi ise Halk Mektepleri olmuştur (Toprak, 2022: 300).

Tarih boyunca eğitim, toplumların varlıklarını sürdürebilmeleri için önemli bir araç olagelmiştir. Aydınlanma ile başlayan modernleşme süreci, eğitimin kökten değişmesine sağlayarak geleneksel yaklaşımların bir kenara itilmesine sebep olmuştur. Bu modernleşme hareketlerinden Osmanlı Devleti ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyet'i de etkilenmiştir. Tanzimatla birlikte yenileşme hareketleri yürürlüğe konulmuş ve bu vesile ile dönemin güçlü devletleri örnek alınmıştır. Milli bir ulus bilinci inşa etmek ve çağdaşlaşmak ve modernleşmek gibi amaçları olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, eğitimi, amaçlarına ulaşmada adeta bir anahtar olarak görmüştür. Bu doğrultuda pek çok devrime imza atmıştır. Bu devrimler bazı aydınlar tarafından desteklenirken bazıları tarafından da geçmişle bağımızı kopartan adımlar olarak görülmüştür. En nihayetinde ise bu devrimler, Cumhuriyet'in hedeflediği 'yeni insan'a layık zihin dönüşümünü gerçekleştirmiştir.

3.2. Dönemin Aydınlarında ve Devlet Adamlarında Sosyal Darwinizm

Sosyal Darwinizm, sosyoloji ve biyolojinin harmanlanması ile ortaya çıkmıştır. Bu dünya görüşüne göre kavga, rekabet, çatışma ve savaş gibi unsurlar doğal seleksiyon ve kendini kanıtlamanın araçları olarak görülmüştür. 1870' lerden 1940' lara kadar Batı toplumlarını derinden etkileyen sosyal Darwinizm, güçlülerin hayatta kalması ve neslini devam ettirmek adına zayıfların geride kalmasını savunmuştur. Türkiye'de ise

erken Cumhuriyet döneminde topyekûn savaş, rekabet, mücadele ve doğal seleksiyon kavramları çerçevesinde uygulanmaya çalışılmıştır.

Yeni kurulan ve ulus devlet şeklinde örgütlenen Cumhuriyet'in kurucu aklı insan kaynağının ve finansal kaynakların yetersizliğinden dolayı mevcut imkânların hayatiliğinin farkındaydı. Bu doğrultuda eldeki imkânları en yüksek verimlilikle çalıştırmak adına rekabet, mücadele gibi kavramlar çerçevesinde ülke politikaları oluşturulmuştur. Dolayısıyla yeni kurulan ülkenin politikasını belirleyenler, hem devlet adamları hem de aydınlar, bahsi geçen kıstaslara riayet ederek sosyal Darwinizm'e kayan bazı politikaları hayata geçirmeye çalışmışlardır (Yücel ve Taşar, 2016: 336).

3.2.1 Atatürk ve Sosyal Darwinizm

Cumhuriyet'in kurucu akıllarından olan devlet adamları ve aydınlar yeni kurulan devlete kendine has büyük bir tarih ve anlatı oluşturmak istemişlerdir. Dolayısıyla bu noktada erken döneme damgasını vurmuş pek çok kişi mevcuttur. Şüphesiz erken Cumhuriyet dönemi sosyal Darwinizm konusunu anlatmaya çalışırken Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve fikir babası olan Mustafa Kemal Atatürk ile başlamak elzem olacaktır.

Atatürk yeni şekillenmeye başlayan devletin politikalarını kurgularken dönemin baskın teorilerinden olan Darwinizm'den etkilenmiştir. Bu doğrultuda Halil İnalcık şunları ifade etmiştir: (İnalcık, 2007: 41).

> Sosyal Darwinizm teorisi, Mustafa Kemal'de güçlü bir mümessilini bulmuştur. Hayyatta kalmak var olmak yalnız ve yalnız güçlü olmaya bağlıdır. Bu hedef her şeyi haklı ve meşru kılar.

Fikri manada ülkesine yeni bir paradigma kazandırmaya çalışan Atatürk, döneminde etkili pek çok yazarını okumuştur. Türkiye'nin sahip olduğu mevcut kronolojik tarih anlatısını eksik bulan Atatürk, Celal Nuri'nin tavsiyesi üzerine Wells'i okumuş ve etkilenmiştir (Nur, 1967: 1187). Atatürk, Eugene Pittard ve Herbert George Wells vasıtasıyla yeni bir tarih okuması yapmıştır. Biyolog ve tarihçi H.G. Wells, etnolog ve arkeolog E. Pittard ve dil uzmanı Carl Brockelmann Türkiye'nin temel sabitelerinin

ortaya koyulmasında önemli roller oynamışlardır. Bu gibi düşünürlerin fikirlerini ve eserlerini ülkemize taşıyan ve Atatürk ile tanıştıran Sadri Maksudi Arsal, Yusuf Akçura ve Şevket Aziz Kansu gibi düşünürler olmuştur. Zira Atatürk Wells'in 'Cihan Tarihinin Umumi Hatları' eserini detaylı bir şekilde okumuş, bazı paragrafların altını çizmiş, bazı paragrafların kenarlarına ise notlar almıştır (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar cilt 2, 2001).

Atatürk, adı geçen düşünürler aracılığıyla yeni bir paradigma geliştirmeye çalışmıştır. Dolayısıyla Türkiye 1930'lu yıllarda farklı bir aydınlanmaya yönelmiştir. Sosyolojinin yerini antropoloji, tarihin yerini arkeoloji, Osmanlıcanın yerini ise Türkçe almıştır. Kültürel alanda düşünce başlangıcımız biyolojik ve sosyal Darwinizm sayesinde binlerce yıl geriye çekilmiştir. Geçmişimiz Osmanlı'dan ve İslam'dan ayrıştırılmıştır. Tarih ders kitapları artık dünyanın oluşumu ve güneş sistemindeki 'bilimsel' değerlerle başlamıştır. Bu dönüşümün sahibi Atatürk ve Atatürk'ün düşünce dünyasını şekillendiren Wells gibi düşünürler olmuştur (Toprak, 2021: XIXX). Atatürk, Wells'den o kadar etkilenmiştir ki Nutuk adlı eserinde Wells'in görüşlerine yer vermiştir. Zira Wells, Nutuk'ta ismi geçen tek yabancı yazar konumundadır (Atatürk, 2004: 541).

Bu doğrultuda Wells'in yazdığı 'The Outline of History' dilimize 'Cihan Tarihinin Umumi Hatları' olarak dilimize çevrilmesi için Maarif Vekâleti'ne gereken talimatlar verilmiştir. Eser, 1927 ve sonraki yılda beş cilt şeklinde dilimize çevrilmiş ve basılmıştır. Basılan bu eser ise okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur. Wells'in eseri genel itibariyle insanlığın başlangıcını, mevcut geleneksel dini anlatımı bir kenara bırakarak biyolojik ve sosyal evrimi odağına alarak anlatmıştır (Toprak, 2021: 145).

Wells'den önemli derecede etkilenen Atatürk, hızlı bir şekilde eserin dilimize çevrilmesini istemiştir. O günleri hatıratlarında anlatan Ruşen Eşref Ünaydın şunları ifade edecektir (Ünaydın, 1954: 51).

> Görüyorum, bu koleksiyondan daha önceleri Wells'in dört beş koca ciltlik tarihi birçok arkadaşa forma forma dağıtılıyor; değil yalnız cilt cilt tercüme etsinler diye; hatta çabucak fasıl fasıl Türkçe'ye çevirsinler ve tercümelere bir an önce basılsın diye. Üslupların birbirini tamamlamasında bazı eksikler kalacakmış; zarar yok; elverir ki

> yeni tarih görüşünü ve kavramını Türk aydınına gösterecek bir örneğin bütünü hemen göz önüne konsun. Bunda profesör, bilgin, mutahassıs, Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Matbaası, hepsi birden seferber ediliyor !

Atatürk'ün tensipleriyle müfredata sokulan Wells'in eserleri tarihçiliğimizde önemli bir yer tutar. Çünkü Wells Cumhuriyet öncesi tarih paradigmamızdan farklı olarak tarihimizi seküler bir zemine oturtmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerinde tarih bilimi kaynağını Kuran-ı Kerim'den almaktaydı. Nuh Tufanı, Hz. Âdem'in ilk insan olması gibi konulara dayanarak anlatılan Osmanlı tarihçiliği, yirminci yüzyıldan itibaren önemli değişikliğe uğramış ve Fransız tarih bilimcilerin etkisi altına girmiştir. Başta Wells olmak üzere çeşitli etkilenmelerle beraber tarihçiliğimiz 'evrimci' ve 'kutsal' olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır (Toprak, 2021: 142).

Atatürk, okuduğu Wells'in kitabında pek çok cümlenin altını çizmiştir. Çizdiği yerlerden birisinde artık tarihimiz, jeologların, embriyologların, doğa bilimcilerin, ruh bilimcilerin, filologların, arkeologların, birlikte çalışarak şekillendirileceğini belirtilmiştir (Toprak, 2021: 144).

Atatürk'ün fikir dünyasında H.G. Wells'in eserlerinin önemli bir yer tuttuğu, 1930 yılında ilk baskısı yapılan 'Türk Tarihinin Ana Hatları' isimli çalışmada görülmektedir. Bu eser ve eserin yazım süreci dönemi dünyasında ilgi odağı olmuştur. Dönemin gazeteleri kitabın yazım sürecini ve amacını, çalışmanın başlamasından beş yıl sonra dahi manşetlerine taşımış ve Atatürk'ün emriyle bilimsel bir tarih yazımına geçildiğini halka duyurmuştur. Erken Cumhuriyet dönemi ders kitaplarının temelini oluşturacak bu eserde, biyolojik ve sosyal Darwinizm'in etkisi belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Hem ismi hem de içeriğiyle Wells'in 'Cihan Tarihinin Umumi Hatları' adlı eseri ile benzerlik gösteren bu çalışma, dünyanın oluşumunu madde ve kuvvetin etkisiyle açıklamaktadır. İnsanın varoluşu biyolojik evrimle izah edilirken, din, tanrı, lisan ve ırk gibi kavramlar sosyal evrim çerçevesinde ele alınmıştır. Ayrıca, Atatürk'ün talimatıyla Türk Tetkik Cemiyeti bünyesinde oluşturulan bir komisyon tarafından hazırlanan ve 1931'de dört cilt halinde yayımlanan 'Tarih' kitabı da aynı evrimci ve sosyal Darwinist yaklaşımı sürdürmektedir. Bu eserin ortaokullardaki dengi olan 'Ortamektep İçin Tarih' eserinin de aynı dünya görüşünü ihtiva ettiği görülmektedir (Ergün 2023: 195-196).

Atatürk hakkında ‘Atatürk An Intellectual Biography’ isimli bir biyografi eseri ortaya koyan Hanioğlu, Atatürk’ün Wells vasıtasıyla primatif bir evrim teorisi malumatına sahip olduğunu ifade etmiştir. Kendisinin bazı zamanlarda evrime gönderme yaptığı konuşmalarının olduğunu söyleyen Hanioğlu, insanlık tarihinin denizlerden geldiğini ve atalarımızın balıklar olduğunu vurgulamış ve zamanla ilerleyerek ve gelişerek biyolojik ve sosyal bir evrim vasıtasıyla bu günlere kadar geldiği anlamına gelebilecek açıklamaları olduğunu ifade etmiştir (Hanioğlu, 2011: 53).

Aynı eserde Atatürk’ün fikir dünyasını irdelemeye çalışan Hanioğlu, Atatürk’ü ‘sadık bir Darwinist ve Türkçü’ olarak ifade etmiştir (Hanioğlu, 2011: 145). Dolayısıyla Atatürk, Türk milliyetçiliğini ırk kavramına dair kelimelerle beraber evrim teorisiyle açıklamıştır. Hanioğlu’na göre ise sosyal Darwinist yaklaşımların ana hedefi, bu tarz ‘bilimsel’ yaklaşımlara dinin yerini aldırtmaktır (Hanioğlu, 2011: 161).

Hanioğlu’nun Atatürk’ün fikir dünyası ile ilgili kanaati, O’nun, dönemin popüler teorilerinden olan sosyal Darwinizm’inden derinden etkilendiği yönündedir (Risale Haber, 2011).

Atatürk’ün dünya görüşü genel itibariyle hayatta kalma kuramı etrafında şekillenmiştir. Hayatta kalmayı başarabilmenin yegâne şartının güçlü olmak olduğuna inandığı pragmatist bakış, Atatürk’ün fikir dünyasını tahlil etmede önemli bir mihenk taşı görevi görecektir. Zira kendisi, demeçlerinde, hayatın bir mücadele alanı olduğunu vurgulamıştır. Mücadele alanında başarılı olmanın şartını da her kavgaya hazır olmak ve güçlü olmaya bağlamıştır. Zira Atatürk, bütün ülkelerin hayatta kalmak isteyeceğini, bu isteğin ise mücadele ve güce bağlı olduğunu ifade etmiştir. O’na göre yeni kurulacak Cumhuriyet, modern ve ilerici olacak, bu isteğin tüm ulus için hayatta kalma mücadelesi olduğunun altını çizmiştir (İnalcık, 2020: 117).

Atatürk ve sosyal Darwinizm konusu incelenirken kendi eseri olan Nutuk’a bakmak gerekmektedir. Nutuk, 1919-1927 yılları arasında Atatürk tarafından bizzat yazılan, Millî Mücadele’yi ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluş aşamalarını anlatan, kaynak niteliğinde bir eserdir.

Yıldız'a göre nutuk, erken Cumhuriyet döneminin ideolojisini ortaya koyan bir metindir (Yıldız, 2019: 96). Bu doğrultuda eser, Atatürk'ün düşünce dünyası hakkında da önemli ipuçları vermektedir.

Atatürk, 'Ya İstiklal Ya Ölüm' başlığı altında hilafet konusu ile ilgili şunları ifade etmiştir (Atatürk, 2004: 26).

> Hilafet durumuna gelince, ilim ve fennin nurlarla boğduğu gerçek medeniyet âleminde gülünç sayılmaktan başka bir mevzuu kalmış mıydı?

Atatürk, 'hilafet' kelimesi adı altında dini ilimleri eleştirmiş karşılığında ise Batı'da kurumsallaşmış ruhban sınıfı ve kilisenin karşısındaki ilim, fen gibi kavramlarla ifade edilen doğa bilimlerini yüceltmiştir. İlerlemeci bir bakış açısıyla hilafetin devrinin geçtiğinden bahseden Atatürk, artık devrin akıl, bilim, fen ve deney devri olduğunu ifade ederek doğa bilimlerini önermiştir (Ergün, 2023: 194).

Yine 'Din Oyunu Aktörleri Halife'yi Bütün İslam Dünyasına Hükümdar Yapmak İstiyorlardı' başlığı altında yine hilafet hakkında uyarılar yapan Atatürk, dünya tarihi boyunca her dönem hurafelerden arındırılmayan din anlatan din adamları ile karşılaşacağımızdan bahsetmiştir. Bu durumun dinin hurafelerden arındırılarak teknik ve bilim ışığında mükemmelleşeceği ana kadar devam edeceğini vurgulamıştır. Atatürk'ün hurafelerle mücadele noktasındaki çözümü yine doğa bilimlerinde bulmuştur. Dindeki aksaklıkların doğa bilimleri rehber edinilerek çözüleceği ifade edilmiştir (Atatürk, 2004: 538).

Atatürk'ün yazdığı Afet İnan'ın ise kaleme aldığı 'Medeni Bilgiler' eser de Atatürk'ün zihin dünyasını anlama sürecimizde önem arz etmektedir.

Eserin 'Hürriyetin Tarihi Gelişimi' başlığı altında aktarılan bilgiler şöyledir: (İnan, 2010: 80)

> İlkel insan gruplarında, ata korkusu ve sonunda, büyük kabile ve kavimlerde, ata korkusu yerine geçen Allah korkusu, insanların kafalarında ve hareketlerinde hesapsız yasaklar yaratmıştır. Yasaklar ve hurafeler üzerine kurulan birçok alışkanlıklar ve gelenekler, insanları düşünce ve harekette çok bağlamıştır. O kadar ki kişisel düşünce ve hareket serbestisi gibi bir hak kavramı bilinmemiştir.

Yine aynı eserde ‘Sağlık ve Sosyal Yaşam’ başlığı altında yazılan düşünceler konumuzun başlığı açısından önem arz etmektedir. Bu bölümde, sağlığın bir ulus için çok mühim olduğundan bahsedilmiş ve bir devletin çalışma kuvvetine sahip bireylerin özellikle korunması gerektiği vurgulanmıştır. Adeta bir parazit gibi yaşamanın kapıları kapanmalıdır. Atatürk’e göre böyle yapılmazsa çalışan bireylerin kazançlarından pay çalan dilenciler ve tembeller türer. Zira onlar insanlığın utanç yüzleridir. Dolayısıyla Atatürk, Darwin’inde eserlerinde ifade ettiği gibi çalışma yeteneği olan insanlara özel bir ehemmiyet atfetmiş, toplumun dezavantajlı kısımlarındaki insanları ise eleştirmiştir (İnan, 2004: 433).

3.2.2. Kadro Mecmuası’nda Sosyal Darwinizm

Sosyal Darwinizm’in Atatürk’ün düşünce dünyasındaki yansımalarını ifade ettikten sonra dönemin ileri gelen mecmuası olan Kadro Dergisi’nde sosyal Darwinizm’in ifade ediliş şekillerini ortaya koymaya çalışacağım. Bu bölümde özellikle ve sadece Kadro Dergisi’nin seçilmesinin sebebi derginin, Cumhuriyet’in ilk on yılı içerisinde çıkarılmış olması ve Cumhuriyet’in kuruluş dönemindeki mevcut düşünce yapısını yansıtmasıdır.

Kadro Dergisi’nden önce bu alandaki ilk süreli yayınlardan olan ‘İçtimaiyet Mecmuası’da çıkarılmıştır. Bu mecmua, 1917 yılında İstanbul Darülfünun İçtimaiyet Enstitüsü tarafından 6 sayı yayımlanmıştır. Mecmuada Lamarck, Darwin gibi düşünürlerin görüşlerinin yanında sosyal Darwinizm’e de yer verilmiştir.

Erken Cumhuriyet dönemi düşünürleri, kurulan yeni devletin vatandaşı olacak olan ‘yeni insan’ı ortaya çıkarmaya çalışırken dönemin revaçta olan düşünce dergisi Kadro, istenilen düşünce dönüşümünün önemli bir parçası olmuştur.

1932-1935 yılları arasında aylık olarak çıkan Kadro Dergisi, Türkiye’de köklü ve derin etkiler bırakmış elitist ve entellektüel bir dergidir. Kadro Dergisi, hem yeni kurulan devletin devrimlerine sadık olması hem de dönemin ileri gelen aydınlarının yazılarının bulunması hasebiyle devrin zihniyetini yansıtan önemli bir dergidir.

Dolayısıyla derginin amacı, 1932'de çıkardığı ilk sayısındaki mukaddime mahiyetindeki önsözünde ifade ettiği gibi Batılılaşmayı sürdürmek ve dönemin devrimlerinin daha çok benimsenmesi için çalışmaktır. Zira dergi, bu önsözde inkılapların menfaatinin ve iradesinin, az ama ilerici bir Kadro'nun iradesinde temsil olunduğunu ifade eder (Kadro, 1932: 3).

Atatürk'e yakın birkaç aydın tarafından kurulan derginin kurucuları Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Burhan Asaf Belge, Şevket Süreyya Aydemir ve İsmail Hüsrev Tökin'dir. O dönemde bazı alanlarda sansür uygulandığı için bir neşriyatın hayatta kalabilmesi siyasal iktidar tarafından sahiplenilmesi ile mümkündü. Dergi, 36. Sayıda iken dönemin yöneticileri ile ters düşmesi sebebiyle 1936'da yayın hayatına son vermiştir. Dergi kapadıktan sonra ise derginin sahipleri, devletin önemli kademelerine atanmışlardır (Sunar, 2004: 511).

Derginin 1. sayısında neşredilen Yakup Kadri'nin 'Şairin Bize Anlatacağı Ne Kaldı ?' isimli makalesinde akıl, ruh, söz, ruh gibi metafizik kavramları didik didik ettiklerinden bahsetmiş ve Meryem Ana'yı boş bir tuvalde sadece bir mürekkebe indirgediklerini ifade etmiştir. Devamında ise 1931 neslini methetmiş, bu neslin, ulemanın kutsal saydığı şeyleri yerinden ettiğinden iftiharla bahsetmiştir (Karaosmanoğlu, 1932: 27)

Derginin ilk sayısında 'Bir Ruh Fantazisi yahut Yerli Peygamber' adlı yazısında Aydemir, 'halk için halka rağmen' temelinde bir misyonlarının olduğunu ifade ettikten sonra Cumhuriyet aydınlarından Hilmi Ziya Bey'i yerli peygamber olarak tanıtmıştır. Eski dönemlerde yaşayan peygamberlerden ve düşünürlerden bahseden Aydemir, bu insanların yarım bıraktığı işleri, modern zamanların ilerlemiş ve mücadeleden galip çıkmış bir filozofu olarak Hilmi Ziya'nın tamamlayacağını ifade etmiştir (Aydemir, 1932: 32).

> İsa, maddeye hükmetti. Sokrat maddeye hükmetti. Muhammed dünyaya hükmetti. Gandi sultana hükmetti. Bu büyük sultanlar ancak bir gün için taç giydiler. Hâlbuki Hilmi Ziya Bey artık bütün bu yarım kalan işleri tamamlamak ve beşerî son ve kati dine davet etmek için memurdur. Kendilerine dört kitap ve iki yüz suhuf indiği rivayet olunan yirmi sekiz peygamberin yirmi sekizi de nasıl konuşmuşsa, Hilmi Ziya Bey de artık onlar gibi konuşuyor.

Yine derginin ilk sayısında yer alan Burhan Asaf tarafından kaleme alınan 'İnkılabımız ve Hilafet' isimli bir makalede inkılaplar özelinde Cumhuriyet, teokrasiyi tasfiye eden 'ilerici' bir düşünce olarak ifade edilmiştir. Yazara göre, dünya tarihindeki devletlerin yönetme usulleri zamanla gelişmiş ve ilerlemiştir (Belge, 1932, 37). Dolayısıyla O'na göre Cumhuriyet, dönemin en ileri ve doğal seleksiyondan kendini kurtarabilmiş 'kâmil' bir yönetim sistemidir.

'İnkılap Heyecanı' isimli yazısında Şevket Süreyya, durgun sular olduğu gibi durgun toplumların da olduğundan bahsetmiştir. O'na göre nasıl ki hareket etmeyen sular yosun tutar ve kirlenirse ilerlemeyi elden bırakan toplumlar da durulur ve dibe çöker. Şevket Süreyya bu makalesinde doğa bilimlerdeki kuralların sosyal bilimlerde de geçerli olduğunu vurgulamıştır (Aydemir, 1932a: 5). Yine Şevket Süreyya, derginin 3. sayısında yayımlanan 'Tabiata Tahakküm' yazısında doğa bilimlerine toplumların bağımsızlığı için çok önemli bulmuştur. O'na göre bir toplumun yarı müstemleke kalmasının sebebi teknikten bilgiden uzak kalmaları ve din gibi 'iptidai' müeyyidelere kapılarak gelişmeden geri kalmalarıdır (Aydemir, 1932b: 19).

Yakup Kadri, dergide yayınladığı 'Haile Unsuru' makalesinde hayatın kendisini, bir cenk meydanı olarak görmüştür. Dolayısıyla büyük yazarların neşrettiği büyük eserleri de 'cenk ganimeti' olarak görmüştür. Bu doğrultuda Suç ve Ceza ile Savaş ve Barış gibi kült eserleri cenk ganimeti olarak görmekle beraber bu eserleri zafer narası olarak nitelendirmiştir (Karaosmanoğlu, 1932a: 15).

'Europacentrismin Tasfiyesi' adlı makalesinde Şevket Süreyya, Avrupa merkezli yazılan tarih kitaplarını eleştirmiştir. Avrupa'nın etrafına yerleştirilen dünyadaki ilkçağ, ortaçağ gibi zaman tasniflerinin çok yeni olduğunu ve gerçeği yansıtmadıklarını vurgulamıştır. O'na göre aşama aşama ilerleyen Avrupa medeniyeti çok detaylı anlatılırken Türk medeniyeti, Mısır medeniyeti ve Asya'daki medeniyetler inkâr edilmiştir (Aydemir, 1932c: 5-7). Dünya tarihindeki eski zamanları sosyal Darwinist saiklerle açıklayan Şevket Süreyya, dünya tarihi açıklanırken merkeze Avrupa medeniyetinin değil de Türk medeniyetinin alınmasını önermiştir. Şevket Süreyya'nın itiraz ettiği nokta tarihin sosyal Darwinist saiklerle açıklanması değil, açıklamada Türk medeniyetine ve diğer önemli medeniyetlere yer verilmemesidir.

Ergün'e göre Şevket Süreyya, Avrupa merkezli bir dünya tarihi anlatılırken Türk medeniyeti tarihini, Batı düşünce tarzı dışında bir açıklamaya tabi tutmak istemesini, yazarın kendi içerisinde bir tenakuz yaşadığı anlamına gelir (Ergün, 2023: 216).

Derginin müdürlerinden olan Vedat Nedim 'Serbest Ticaretten Bağlı Ticarete' isimli yazısında zamanın değiştiğinden bahsederek yeni bir ticaret düşüncesinin hayata geçmesi gerektiğini vurgulamıştır. O'na göre 'softalar' şeriata mugayir herhangi bir durum gördüklerinden bu durumu adeta kıyamet alameti olarak algılamışlardır. Ancak gerçekleşen, sadece sonsuz meydana gelen oluşlardan sadece bir tanesiydi. Vedat Nedim, dünyayı artık liberal anlayışın yönettiğini, yukarıdaki anlayışın ise geride kaldığını vurgulamıştır. O'na göre tekâmül anlayışı gereği ticaret anlayışımızın zamanla gelişmesi ve ilerlemesi gerekmektedir (Tör, 1932: 12).

Ahmet Hamdi, 'Kapitalizm (Emperyalizm) ile Milli İktisat Rejimi ve Ferdiyetçilik ile Devletçiliğin Manaları' isimli makalesinde iktisadın tıpkı doğa bilimlerindeki tekâmülü takip ettiğini ifade etmiştir. O'na göre iktisat bir bütündür ve doğa bilimlerindeki yöntemlere göre şekillenir. Kısacası yazar, tekâmül gibi doğaya özgü olayların iktisada da uyarlanması gerektiğini ifade etmiştir. Yazıdaki bölüm şu şekildedir: (Tanpınar, 1933: 45).

> İktisadi hadiseler, tabii hadiseler gibi serbestçe inkişaf etmelidir. Dünyanın bütün gidişinde boralar, kasırgalar, yağmurlar, kuraklıklar ve saireye rağmen nasıl görülmiyen, fakat en ince bir zekânın dahi daha iyisini bulamıyacağı bir intizam ve bir tekâmül varsa, iktisadi hadiselerin de böyle serbestçe inkişaf etmesi ile bütün insan cemiyetlerinin nef'ine öyle büyük bir imkân vardır. Son iki asrın medeniyeti, bu suretle ve bu hâkim fikrin yaşaması ile kurulmuş ve yaşamıştır.

Derginin bazı sayıların o dönemlerde çıkan bazı eserlerin tanıtımı ve reklamı yapılmıştır. Onlardan biri Yakup Kadri'nin 'Yaban' isimli romanıdır. Derginin 15. 16. ve 18. sayılarında roman ile alakalı övgü dolu yazılar kaleme alınmıştır. Bu yazıları sırasıyla 'Türk Edebiyatının İlk Orjinal Eseri' başlık yazısıyla 'Ta. Hay.' mahlaslı bir yazar, 'İşte Bir Roman: Yaban' isimli yazısıyla Vedat Nedim, son olarak ise 'Yaban' isimli yazısıyla Şevket Süreyya yazmıştır. Vedat Nedim yazısında Yakup Kadri'nin ülkemizde yerleşen romantik köylü algısını cesurca alaşağı ettiğini ifade etmiştir. Vedat Nedim'e göre roman, Türk edebiyatını dünya edebiyatı sahnesine çıkarmıştır. 'Yaban'ın, Cumhuriyet'in kurucu aklının yıkmak istediği pek çok menfi

unsuru içinde barındırdığını ve romanın bu unsurlarla mücadele ettiğinden bahsetmiştir. Eğer 'teknik' aşısı yapılırsa Türk köylüsünün, tabiata adeta kamçı vuracağından bahseden Vedat Nedim, 'gericilerin' peydah ettiği anane, görenek gibi kavramların 'ilerici' inkılaplarla ve teknikle bertaraf edileceğini vurgulamıştır (Tör, 1933: 47-49). Şevket Süreyya ise Kadro Dergisi'nde yazdığı yazısında Yakup Kadri'nin kendi hislerini harekete geçirdiğinden bahsetmiş ve yazarın diğer eserlerinin küçük bir özetini vermiştir. Daha sonra 'Yaban' romanına geçen Şevket Süreyya, eserin tanıtımını etraflıca yapmıştır. O'na göre romanda anlatıldığına göre Türk köylüsü ile Türk münevveri arasında bir uçurum mevcuttur. Çünkü yıllar önce münevverler, köylüyü hareketsizliğe, iptidailiğe ve hedefsizliğe terk etmişlerdir. Bu yüzden Şevket Süreyya, münevverlerin ahlakından 'geri' kalan köylülerin, ahlaksız diye addedilen kişileri dinlerken 'Yaban' romanının başkahramanı Ahmet Celal'i dinlemediklerini iddia etmiştir (Aydemir, 1933: 84-85).

Görüldüğü gibi Kadro dergisi, 'Yaban' romanına ayrı bir önem atfetmiştir. Bu yüzden burada da sosyal Darwinizm açısından romanın içeriği ele alınacaktır.

Roman, Kurtuluş Savaşı zamanlarında bir subayın gözlemlerinin günlük şeklinde kaydetmesine dayanır. Romanda kibar, okumuş Türk subayı Ahmet Celal ile köy halkı arasındaki fikirsel çatışma anlatılır. Hikâyenin kahramanı sürekli köydekileri topraklarının işgal edilme ihtimali olduğunu anlatmaya çalışır. Ancak köylüler, Ahmet Celal ile aynı fikirde değillerdir. En sonunda düşman gelir ve köyü talan eder (Sevim, 2014: 191).

Romanın hemen başında Sakarya Savaşı'ndan sonra halkın perişan olduğundan bahsedilmiştir. Devamında ise bu perişan halkın 'ilk insanlar'dan farkının olmadığı ifade edilmiştir. Romanın kahramnı Ahmet Celal'a göre savaştan çıkmış halk, yarı-çıplak halde etrafta dolaşmakta, mısır tanelerini taşlara vurarak öğütmeye çalışmakta, ağaç köklerinden ilaç yapmakta ve bir yabancının sesini duyduklarında bir kovuğa kaçıp saklanmaktadır (Karaosmanoğlu, 2022: 15). Dolayısıyla Ahmet Celal'e göre bu halk, 'ilk insanlar' hükmündedir.

Köylüleri ‘evrimini tamamlayamamış yarı-insanlar’ olarak gören Ahmet Celal, onlar için şunları söylemiştir: (Karaosmanoğlu, 2022: 18)

> Bunlar yırtıcı barbar bile değiller. Gaspettikleri şeylerle avurtları şiştiği vakit ve kendi aralarında oynaşırken bana, tarife sığmaz bir gönül bulantısı, bir ruhtan tırmalanır duygusu, bir derin kasvet gelirdi.
> Kaç defa, elime sopa alıp bunları önüme katarak kendi ormanlarına doğru sürmek arzusunu duymuştum. Fakat sağ kolum yoktu.

Ergün’e göre ‘Yaban’ başta olmak üzere dönemin romanları üzerindeki sosyal Darwinist etki, çıplak gözle görülebilecek bir gerçektir (Ergün, 2023: 214).

Cumhuriyet aydınlarının çoğunda görülen, cumhuriyetin sürdürülebilirliğini bir tekamül süreci olarak değerlendirme yaklaşımı, Yakup Kadri'de de kendini göstermiştir. Bu anlayışa göre, Cumhuriyet öncesi dönem, insanlık öncesi bir aşama ya da insan altı bir nesil olarak görülmüştür. İnkılaplar sayesinde bu canlıların 'insana’ dönüştürülmesi sürecine başlandığına inanılmıştır (Ergün, 2023: 214).

Kadro dergisinin 25. Sayısında yer alan İsmail Hüsrev’in ‘Millet İçinde Sınıf Meselesi’ isimli makalesinde, tarih boyunca çeşitli milletlerde meydana gelen sınıf meselesi ele alınmıştır. Makaleye göre insanlık avcı toplayıcılar zamanında ‘modern’ insanın onuruna yaraşmayacak şekilde harp eder ve esir alırlardı. Avcılıktan çobanlığa terfi eden milletler ise bu tür özelliklerini devam ettirmiştir. Aynı zamanda makale bu tür ‘iptidai’ milletlerde katı sınıfsal farklılıkların olduğunu ifade etmiştir. Ancak zaman ilerledikçe insanların ve milletlerin geliştiği ve sınıf meselesinin eskisi gibi olmadığı vurgulanmıştır. Son olarak yazar, ‘müterakki milletlerde’ sınıf meselesinin ‘iptidai’ devirlerde olduğu kadar büyük bir sorun olmadığını ancak yine de tamamen ortadan kalmadığını ifade etmiştir. O’na göre sınıf meselesi ezeli bir müessese değil, tarihin belli bir döneminde ortaya çıkmış bir durumdur. O’na göre insanlık ilerledikçe bu mesele de çözüme kavuşacaktır. Makalenin son bölümü ise şu şekildedir: (Tökin, 1934: 36-37).

> Cemiyetin, liberal ve ferdiyetçi inkişafının (gelişme) yani devletin kat’i tarafsızlığı yahut taraflılığı (yani herhangi bir sınıf namına iş görmesi) yüzünden sivrilmiş ve keskinleşmiş olan sınıf mücadeleleri, artık tarihin önümüzdeki devrinde, cemiyetin insiyakı (içgüdü) muharrik kuvveti olmaktan çıkacak, cemiyetin aktif ve radikal müdahalesi sayesinde kontrolümüz altına girmiş ve ehlileşmiş münasebetlere istihale (başkalaşma) edecektir.

Şevket Süreyya 'İnkılap Hukuku' isimli makalesinde yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin hukuk sisteminin eski, iptidai hukuk sistemlerine benzemediğini ve ferdiyetçi ve yüksek bir hukuk sistemi olduğunu ifade etmiştir. Zira yüksek hukuk ancak ilerlemiş, müterakki bir toplumunun ürünüdür. O'na göre devletlerin hukuk sistemleri zamanla ilerlemiş ve daha insancıl hale gelmiştir. Dolayısıyla yeni kurulan devletin umdeleri ve hukuk sistemleri en kâmil, gelişmiş ve mürekkep sistemlerdir. Çünkü Şevket Süreyya'ya göre Türk devleti zaman ilerledikçe daha mürekkep iktisadi, hukuki ve siyasi bir yapı olarak inkişaf etmektedir (Aydemir, 1934: 7).

3.3. Antropolojinin Sosyal Darwinizm'e Katkısı

3.3.1. Türkiye'de Antropolojinin Gelişimi

Erken dönem Cumhuriyet'in düşünce yapısını ortayan dönemin devlet adamları ve aydınlarının fikirlerinin sosyal Darwinizm ile olan ilgisi görülmektedir. Bu bölümde ise Darwinizm ile sıkı bir bağı olan antropolojinin yeni kurulan Cumhuriyet'in fikir dünyasına olan etkisini göstermeye çalışılacaktır.

Antropoloji, geçmişteki veya şuanki insanları, kültürel ve fiziki yönlerden inceleyen bilim dalıdır. Cumhuriyet'in kuruluşu, antropoloji biliminin Türkiye'deki seyrinde önemli bir dönüm noktasıdır. Kurtuluş Savaşı sonrası yeni kurulan Cumhuriyet'i inşa etme sürecinde Atatürk'ün hedefi, bilimsel alanda çağdaşlığı yakalayarak dünyadaki lider ülkelerinin imkân ve kabiliyetlerine ulaşmaktır. Bu doğrultuda, 1923'te Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte bilimsel çalışmalarda yoğun bir atılım süreci başlatılmıştır. Atatürk, antropolojiye ayrı bir önem vermiştir. Dünyaca ünlü antropolog Henri Victor Vallois, Atatürk'ün antropolojiye gösterdiği duyarlılıktan etkilenmiş, İstanbul'da katıldığı bir toplantıda Atatürk'ün hasta olmasına rağmen sunumları dikkatle takip ettiğini sıklıkla anlatmıştır. Antropolog Marc Sauter de Atatürk'le antropoloji özelinde görüşebilen isimlerden olmuştur. Çalışma odasına astığı Atatürk portresi, ona duyduğu hayranlığın bir göstergesidir.

Erken dönem Cumhuriyet'in en önemli fikir sahiplerinden biri Atatürk'tü. Kendisi Cumhuriyet öncesi Anadolu'da yaşamış medeniyetlerin bilincindeydi ve bu

uygarlıkların ortaya çıkarılması noktasında antropoloji ve arkeolojiye büyük önem vermiştir. Türk Antropoloji Enstitüsü, 1925 yılında Atatürk'ün talimatıyla İstanbul'da kurulmuş ve başkanlığına Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu atanmıştır. Bu dönemde Karacaahmet Mezarlığı'ndan çıkarılan kafatasları üzerinde yapılan yetenek-kafatası incelemeleri, Türk Antropoloji Mecmuası'nda yayımlanmıştır. Antropoloji, 1930 yılında İstanbul Üniversitesi'nin ders programına dâhil edilmiş, 1927'den itibaren genç Türk bilim insanları yurtdışında eğitim almak üzere gönderilmeye başlanmıştır. Dr. Şevket Aziz Kansu, Paris'te Prof. Dr. George Papillaut'un yanında fizik antropoloji alanında doktora yapmıştır.

1933 yılında Atatürk'ün isteğiyle Türk Antropoloji Enstitüsü Fen Fakültesi'ne taşınmış, Kansu burada antropoloji ve etnoloji dersleri vermeye devam etmiştir. 1935'te Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kurulmasıyla Kansu, araştırma ekibiyle birlikte Ankara'ya geçmiştir. Böylece Cumhuriyet'in modernleşme hedefleri doğrultusunda, antropoloji alanında da önemli adımlar atılmış ve bu çalışmalar yıllarca devam etmiştir (Özbek, 1998: 105-106).

Türkiye'de antropolojinin gelişiminde önemli katkısı bulunan Afet İnan, Şevket Aziz Kansu için 'Türkiye'de antropolojinin kurucusu' demiştir. O dönemler genç bir doktor olan Kansu, Türk Tarih Kongresi'ndeki etkileyici konuşmaları ile Atatürk'ün dikkatini çekmiştir. İnan'a göre Kansu, o tarihten itibaren çeşitli kazılarda ve akademik alanlarda liderlik yapmış ve antropolojinin bir bilim dalı olarak ülkemizde yer edinmesini sağlamıştır (İnan, 1967: XI).

Türk Antropoloji Enstitüsü'nün ardından, antropolojinin gelişiminde önemli rol oynayan Türk Antropoloji Mecmuası da mevcuttur. Dergi, 1925–1939 yılları arasında çoğunlukla altı ayda bir yayımlanmış ve toplamda on altı sayı çıkarılmıştır. İlk altı sayı Osmanlıca ve Fransızca olarak hazırlanmış; 1929'dan itibaren Latin alfabesiyle Türkçe yayımlanmış, 1931 sonrası sayılarda ise Fransızca özetlere yer verilmiştir. Yayın hayatına İstanbul Darülfünunu Haydarpaşa Tıp Fakültesi'nde başlayan dergi, 1935'te ise Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne devredilmiştir (Maksudyan, 2005: 10).

Derginin amacı, antropoloji sahasının Türkiye'de bir bilim olarak kabul edilmesini sağlamak ve Türk ırkının karakteristik özelliklerini ortaya çıkarmaktır. Bu doğrultuda antropoloji alanında çalışmak isteyen öğrencilere özel burslar ve yurtdışı akademi programları gibi teşvikler sağlanmıştır. Diğer bir yandan ise tüm bunlar önemli derece bir devlet desteği tarafından icra edilmiştir. Yukarıda bahsedilen burslar ve diğer programlar devlet sponsorluğunda yürütülmüştür. Bizzat Atatürk'ün talimatları ile gerçekleştirilen bu çalışmaların diğer bir amacı ise Türk ırkının üstünlüğünün bilimsel bir başlık altında ortaya çıkarılmak istenmesidir (Maksudyan, 2005: 93).

Dergi, dünyada bulunan farklı ırkları fiziksel açıdan karşılaştırılmalı olarak tablolar halinde sunmaktadır. Aynı zamanda bu fiziksel özelliklerden yola çıkılarak ırklar arasında bir üstünlük durumu tesis edilmeye çalışılmıştır. Derginin gelişmesinde önemli katkıları bulunan Şevket Süreyya Kansu'nun, dergide yazdığı çeşitli yazılarda sosyal Darwinizm'in izleri mevcuttur.

Kansu, 'Türk Kadın ve Erkeğinin Mukayeseli Sefalometrisi Hakkında Muhtıra' isimli makalesinde yirmi beş Türk erkeği ve yirmi beş Türk kadının başlarının ve yüzlerinin anatomik ölçümlerini yorumlamaya çalışmıştır. İçerisinde pek çok tabloların ve sayıların olduğu makalede, ölçümler neticesinde Türk erkeklerin ölçümlerindeki sayıların kadınların ölçümlerinden daha yüksek olduğu ifade edilmiştir. Bu sayıların ise 'ileri' olan Fransızlar için de aynı olduğu vurgulanmıştır (Kansu, 1930: 44-45).

Yine Kansu, aynı dergide yayınladığı 'Anadolu'nun Irk Tarihi Üzerine Antropolojik Yeni Bir Tetkik' adlı yazısında ülkenin çeşitli yerlerinde yapılan ölçümler neticesinde Türk ırkına yeni bir yer oluşturmaya çalışmıştır. Bu tasnifler sonucunda ırkların gelişimini Neolitik Çağ, Bakır Çağı, Eti, Helenistik Dönem, Roma ve Bizans dönemi, Selçuklu ve Osmanlı, son olarak da Türk Devleti şeklinde tasnif etmiştir (Kansu, 1939: 2). Kansu bu tarihsel yaklaşımla Darwin'in ifade ettiği biyolojik ve sosyal evrimi Türk ırkı bağlamında tekrardan ortaya koymaya çabalamıştır (Ergün, 2023: 250).

Derginin yazarlarından Nebile Gökçül, Ankara'da bir okulda yaptığı kafatası ölçümlerini makale haline getirmiş ve dergide 'Ankara İsmet Paşa İlkokulu Talebelerinden 442 Kız ve Erkek Türk Çocuğu Üzerinde Antropometrik Araştırmalar

ve Neticeleri' başlığı ile yayınlamıştır. Bu makalede çocuklar yaş, cinsiyet ve zekânın kafatasları ölçüleri arasındaki ilişki ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ölçümlerin amaçlarından birisi de Türk'lerin dolikosefal (uzun kafalı) mı yoksa brakisefal (kısa kafalı) mı olduklarını araştırmaktır. Bu noktada yazar, Türklerin daha çok brakisefal biçimli kafataslarına sahip olduğu sonucuna varmıştır (Göçkül, 1939: 37-38).

Ergün'e göre, Türk Antropoloji Mecmuası'nda yayımlanan makaleler, o dönemin Batı'da geçerli bilimsel yöntem ve tekniklerini kullanarak, insanın fizyolojik yapısını incelemeyi amaçlamıştır. Bu çalışmalar, Türk ırkının mevcut sınıflandırmalar içerisinde hangi gruba dâhil olduğunu belirlemeye çalışmıştır. İnsan özelliklerinin biyolojik ve sosyal evrim süreçleriyle şekillendiği varsayımı üzerine inşa edilen bu araştırmalarda, Türk ırkının Avrupa ırklarının kökeni olduğuna dair bir söylem geliştirilmek istenmiştir.

Ergün, derginin, antropolojinin diliyle ifade edilen Türkçülük fikri ile evrimci yaklaşımın bir arada bulunduğunu belirtmektedir. Bu süreç tıpkı Batı'daki tecrübelerle paralel olarak insanı; kemik ve kan üzerinden; evreni ise toprak ve kayalar temel alınarak sosyal ve biyolojik evrimle açıklanmaktadır. Ergün, bu yaklaşımla, bireysel ve toplumsal kimliklerin yeniden şekillendirilmeye çalışıldığını ve bu süreçte yeni bir aidiyet anlayışının inşa edilmek istendiğini ifade etmektedir (Ergün, 2023: 252).

3.3.2. Pittard, Afet İnan'ın Tezi ve Antropoloji

Antropoloji biliminin ülkemizdeki başlangıç serüveninden sonra bizzat Atatürk'ün teşvikiyle Avrupa'ya giderek antropoloji eğitim alan, Atatürk'ün manevi kızı Afet İnan'ın ve O'nun hocası antropolog Pittard'ın Türkiye'deki antropoloji bilimine katkısından bahsedilecektir.

Cumhuriyet ile birlikte, Türklüğün merkeze alındığı bir ulus-devlet kurulmaya çalışılmıştır. Atatürk bu doğrultuda pek çok bilimsel araştırmaya ön ayak olmuş, yurtdışına öğrenciler göndermiş, eğitim müfredatını bu hedefler doğrultusunda revize etmiş ve çeşitli bilim adamlarının ırk ile alakalı eserlerini incelemiştir. Sözü edilen bilim adamlarından birisi İsviçreli antropolog Eugene Pittard'tır. Atatürk, Pittard'ın 'Irklar ve Tarih' ve 'Tarihe Etnolojik Giriş' isimli eserlerini okumuş ve bazı yerlerin

altını çizmiştir. 'Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar' külliyatının 22. cildinin neredeyse yarısından çoğu Pittard'ın bu eserine ayrılmış durumdadır (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar cilt 22, 2001). Meydan'a göre, Atatürk, Pittard'ın ırkları "antropolojik bir kavram olarak değil, kan bağı ile milliyet, dil ve gelenekler gibi yapay sınıflandırmalara olanak tanıyan, doğal ayrılıkların belirlediği fiziksel bir süreklilik" şeklinde tanımlamasını isabetli bulmuştur. Meydan, Atatürk'ün bu tanımı içeren kitabın önsözünü ve metnini dikkatlice inceleyip, söz konusu ifadeyi işaretleyerek yanına "D" (Dikkat) işareti koyduğunu aktararak, bu görüşe verdiği önemi vurgular (Meydan, 2007: 269).

1925 yılında yayınlanmaya başlayan Türk Antropoloji Mecmuası'nın kurucularından olan Pittard, Anadolu'da çeşitli araştırmalar yapması hasebiyle ülkemizi iyi bilen bir antropologtur. 1924 yılında eseri 'Irklar ve Tarih' pek çok dile çevrilmiştir. Bu eserin Atatürk'ün de dikkatini çekmesiyle Pittard özelinde antropoloji, 30'lu yıllarda Türkiye'nin bilimsel dünyasına yön vermeye başlamıştır (Toprak, 2021: 309).

Türk Tarih Tezi'ne de önemli katkıları bulunan Pittard, Toprak'a göre, önceden yapılmayan bir şey yapmıştır. Pittard'a kadar antropoloji, Avrupa dışı toplulukları ilkel, bedevi gibi tariflerle ifade etmekteydi. Toprak'a göre Pittard, tüm bunları göz önünde bulundurarak Avrupa'nın merkeze alındığı tezlere itiraz etmekteydi. Dolayısıyla Pittard ile beraber ırk temelli tanımlamalar yerinden ediliyordu (Toprak, 2021: 312).

Pittard, Türkleri ve Türk dünyasını yakından tanıyan bir bilim insanıydı. Batılı ırkların üstün, Doğulu ırkların ise geri olduğu yönündeki görüşlere katılmıyor; aksine, Doğulu Türklerin daha ileri olduğuna inanıyordu. Bu doğrultuda, 1931'de Türklerin Avrupa'daki imajını düzeltmek amacıyla 'Küçük Asya'ya Seyahat' adlı bir kitap yayımlamıştır (Meydan, 2007: 270).

Türkiye'deki antropoloji çalışmaları Atatürk'ün manevi kızı Afet İnan'ın Pittard'dan Cenevre günlerinde aldığı eğitimle farklı bir döneme evrilmiştir.

1935'te Cenevre'deki ilk aylarında Atatürk'e yazdığı mektupta Afet İnan, Cenevre'ye varır varmaz derslere başladığını, sınavlar için gerekli olan derslerin profesörleriyle

tanışarak bu derslere düzenli devam ettiğini belirtmiştir. Pittard, Afet İnan'ın en iyi anlaştığı hocalardan biri olmuş, özellikle derslerde Türkiye'deki arkeolojik buluntulardan söz etmesi ve Türklük ile Küçük Asya kültürüne duyduğu ilgi, bu yakınlığı daha da pekiştirmiştir (Özlü, 2011: 172).

Afet İnan, İsviçre'de antropolog Eugène Pittard ile çalışırken Atatürk'ün yönlendirmesiyle Türklerin kafa yapısına dair kapsamlı bir tez hazırlamaya başlamıştır. 1937'de, Atatürk'ün talimatıyla Türkiye'de 64.000 kişiyi kapsayan geniş çaplı bir antropolojik anket yürütülmüştür. Çalışma, "Türk ırkının" fiziksel özelliklerini belirlemeyi amaçlamakta ve devlet desteğiyle, sağlık ve eğitim personelinin katılımıyla idame edilmiştir. Ölçümler sonucunda 28 endeks hesaplanmış ve veriler Afet İnan'ın doktora tezine temel teşkil etmiştir.

Tezin üç baskısının da önsözü, Afet Hanım'ın hocası Eugène Pittard yazmıştır. Tez, o dönemdeki tartışmalı bilimsel yaklaşımların etkisiyle şekillense de Türk antropoloji çalışmalarında önemli bir yer tutmuştur (Toprak, 2021: 226-228).

İnan'a göre bu çalışmanın asıl amacı, genel itibari ile dolikosefal olan Avrupalı toplumları inşa edenlerin, Avrupa'ya Asya'dan giden brakisefal ırk olduğuna dair kanıtlamaktır (İnan, 1947: 8). Dolayısıyla İnan'a göre Türkler; geri, ikinci sınıf insan değil, bizatihi gelişmiş Avrupa'nın ırki olarak temellerini atan birinci sınıf bir ırktır (İnan, 1947: 9).

Afet İnan, Türklerin 'geri' bir ırk olmadığını aksine 'ileri ve gelişmiş' olan Avrupa'daki ırkların bile daha önceleri Asya'dan geldiklerini vurgulamıştır. Dolayısıyla bu durum, sosyal Darwinizm'in antropolojideki karşılığını ifade etmektedir.

Antropoloji ile sosyal Darwinizm arasında bağ kuran Meydan'a göre, sarı ırk ve beyaz ırk gibi kavramların bazılarının 'ileri' bazılarının ise 'geri' olarak ifade edildiği tartışmalar Avrupa'nın antropoloji üzerinden diğer toplumlar üzerinde üstünlük kurmayı istemesinin bir sonucudur. Dolayısıyla bu sınıflandırmaya bir kılıf bulmak isteyen Batı Medeniyeti, Darwin'in sosyal evrime dair görüşlerine dört elle sarılmışlardır. Meydan'a göre Darwin'in görüşlerinin sosyal hayata uyarlanma

çabaları antropoloji ile beraber yaygınlık kazanmıştır (Meydan, 2007: 115). Afet İnan'ın tezi de böyle bir atmosferde Türklerin brakisefal olduğunu ve sarı değil Avrupalılar gibi beyaz ırk olduklarını kanıtlamaya çalışan bir tez konumundadır.

Toprak'a göre, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'da Aryan ırk meselesini öne çıkaran katı rejimlerin savaşı kaybetmesi ve fizik, biyoloji ve kimya gibi bilimlerin yükselişi, antropolojinin eski itibarlı konumunu sarsmıştır. Bu bağlamda, Afet Hanım'ın tezinin 1947 yılında yayımlanması bir anlamda "zamansız" bir girişim olarak değerlendirilmiştir. Tez, yayımlandığı dönemde bazı çevrelerden sert eleştiriler almıştır. Daha sonraki yıllarda Afet Hanım, anılarında doktora tezinden hiç söz etmemiştir. Benzer şekilde, kızı Arı İnan'ın 'Atatürk'ten Mektuplar' adıyla yayımladığı Atatürk ile yazışmalarında da teze dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır (Toprak, 2021: 240).

3.3.3. Türk Tarih Kongreleri ve Antropoloji

Söz konusu dönemde sosyal Darwinizmi soruşturmak üzere bakılabilecek tarihsel olaylardan biri de Türk Tarih Kongreleridir.

1930 yılında Türk tarihini araştırmak üzere kurulan Tarih Heyeti, 12 Mart 1931 tarihinde bağlı olduğu Türk Ocakları'nın kapatılması üzerine heyetin de görevine son verilmiştir. Atatürk'ün emriyle 12 Nisan 1931 tarihinde yine aynı görevleri icra etmek üzere 'Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti' faaliyete geçmiştir. Bu cemiyetin yönetmeliğine göre cemiyetin; Türk tarihinin kökenlerini araştırmak, Türk tarihini aydınlatmak için gereken yerlere araştırmacı heyetler göndermek gibi görevleri vardır (İnan, 1971: 524).

1935 yılında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, 'Türk Tarih Kurumu' adını almıştır. Türk Tarih Kurumu, 1937 yılının başlarından itibaren üç ayda bir yayımlanacak olan "Belleten" dergisini çıkarmaya başlamıştır. Bu derginin ismi bizzat Atatürk tarafından verilmiştir. Ayrıca, Atatürk'ün Türk Tarih Kurumu'na Türk tarihini araştırmaları için kendi mirasından pay ayırdığı da bilinmektedir (Öztaş, 2009: 98).

Türk Tarih Kurumu'nun en önemli görevlerinden biri, Türk Tarih Tezi'ni ispatlayacak araştırmalar gerçekleştirmektir. 9-11 Temmuz 1932 tarihleri arasında I. Türk Tarih Kongresi, 20-25 Eylül 1937 tarihleri arasında ise II. Türk Tarih Kongresi gerçekleştirilmiş ve Türk Tarih Tezi'nin daha da geliştirilmesi açısından önemli bir adım olmuştur (Meydan, 2007: 45).

Türk Tarih Tezi genel itibariyle Türk ırkının brakisefal bir ırk olduğunu, Anadolu'daki ilk devleti kurduğunu, tarımı başlattığını, ilk defa madenleri işlediğini ve Mısır, Sümer gibi tarihe adını yazdırmış pek çok medeniyetin Türk ırkı vesilesi ile neşet ettiğini kanıtlamaya çalışan bir tezdir (İnan, 1939: 245-246). Türk kimliğinin inşa edilmeye çalışıldığı bu dönemde, Türk'ün köklü ve medeniyet sahibi bir geçmişe sahip olduğu iddiası temel alınmıştır. Medeni ve kadim Türk tarihinin seküler nitelikleriyle ön plana çıkarılması hedeflenmiştir (Küçükali, 2018: 40). Dellaloğlu'na göre, Türk Tarihi Tezi bağlamında Firigler, Hititler ve Urartuların vurgulanması, yeni ulus devletin "Türk eşittir İslam" söylemine karşı kendini savunma çabasıdır. Bu bağlamda, laikleşme süreci İslam öncesi tarihe yönelik bir ihtiyaç doğurmuştur (Dellaloğlu, 2012: 97).

Toprak'a göre Türk Tarih Tezi fikrinin gerisinde Pittard'ın kavramsal çerçevesi vardır. Fakat tezi, delilleriyle açıklama ve aydınlara anlatma görevi genel itibariyle Şevket Aziz Kansu'ya düşmüştür (Toprak, 2021: 319).

Atatürk'ün "kültür devrimi" olarak adlandırdığı Harf Devrimi, Türk Tarih Tezi ve Dil Devrimi'nden oluşmuştur. Tüm bu girişimlerin temelinde ise antropoloji bilimi yer almıştır. Harf Devrimi ile Osmanlı dönemiyle bağlar zayıflamış, Dil Devrimi ile antropolojik bulgular içselleştirilmiş, Türk Tarih Tezi ile Orta Asya ana yurt olarak kabul edilmiştir. Bu çerçevede, Atatürk'ün liderliğinde beş kongre düzenlenmiş, bunların ikisi tarih, üçü ise dil kongresidir. Birinci Tarih Kongresi, Türkiye'nin kültürel yaşamında adeta bir dönüm noktasıdır. Bu kongrenin temel amacı, Batı tarih yazımından bağımsız bir "milli" tarih anlayışı oluşturmak olmuştur. Her ne kadar kongre tarih adı altında düzenlenmiş olsa da asıl odak noktası antropoloji ve prehistorya konuları olmuştur. Neredeyse tüm konuşmacılar, fizik antropoloji ve tarihöncesine atıflar yapma gayreti içindedirler (Toprak, 2021: 145-146).

Kongrenin en etkili isimlerinden biri ise Şevket Aziz Kansu olmuştur. Zira Kansu, bu kongrede antropoloji alanında uzmanlık yapmış tek temsilci konumundadır (Ergün, 2023: 201).

Kansu yaptığı araştırmalar neticesinde Türk ırkının, ırklar içerisinde en 'mütekâmil', evrimini tamamlamış ırk olduğu sonucuna vardığını ifade etmiştir. Dolayısıyla Kansu, bazı çevrelerin Türklerin 'yarım ilerlemiş' bir ırk olduğu görüşünü tüm samimiyeti ile reddettiğini vurgulamıştır (Kansu, 1932: 275).

Atatürk'ün yakın çalışma arkadaşlarından olan ve Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun kurucularından olan Sadri Maksudi Arsal, kongrede 'Tarihin Amilleri' isimli konuşmasında tarihi meydana getiren etkenlerden ve fikirlerden bahsetmiştir. Yazısında tarihi ve insanlığı ortaya çıkaran ilimleri sayarken ilk sıraya 'fiziki ve coğrafi amiller'i koymuştur. Devamında ise 'ırk amili'ne 'tekâmül kanunu'na yer vermiştir (Arsal, 1932: 343). Kansu, yazısının devamında sosyal Darwinizm'e ayrı bir alan açarak 'tekâmül kanunu' isminde bir başlık açmıştır. Bu bölümde Laplace, Lamarck, Darwin ve Spencer'ın tekâmül, mücadele gibi konulardaki görüşlerine yer verilmiştir (Arsal, 1932: 352).

Dönemin önemli kişilerinden olan Yusuf Akçura, kongrede yaptığı 'Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair' sunumunda din ve bilimi karşı karşıya getirerek sosyal Darwinist söylemlerde bulunmuştur. O'na göre yüzlerce yıldır süregelen geleneksel tarih anlayışının ne kadar yanlış olduğu doğa bilimlerinin ortaya koyduğu deliller sayesinde anlaşılmıştır. Akçura, doğa bilimlerinin keşfettiği deliller ortaya konulan kan, kemik, toprak merkezli tarih anlayışı, yaratılış merkezli 'manevi' tarih anlatısını karşısında kolay bir üstünlük sağlamıştır (Akçura, 1932: 585).

Birinci Türk Tarih Kongresi'nin en göze çarpan sunumlarından birini Atatürk'ün manevi kızı Afet İnan yapmıştır. İki bölümden oluşan 'Orta Kurun Tarihine Umumi Bir Bakış' isimli sunumu pek çok kişi ve kurumun emeğinin olduğu kolektif hazırlanan bir sunumdur. Toprak'a göre bu tebliğ Darwin'in biyolojik ve sosyal alana dair fikirlerini gündeme taşıyan bir tebliğdi (Toprak, 2021: 152).

İnan'a göre insan yaratılmamıştı. İnsan, mücadelesi neticesinde tamamen doğa kanunlarının bir ürünü olarak dünya sahnesine çıkmıştır. Hayatı meydana getiren şey ise güneşin büyük radyoaktif gücüydü. Afet İnan'ın bu bilgileri aldığı eser ise o dönemin çok okunan tarih kitabı Wells'in 'Cihan Tarihinin Umumi Hatları' ve Rene Gerin'in 'Tarihten Önce İnsanlar' adı ile tercüme edilen eseridir (Toprak, 2021: 154).

Birinci tarih kongresinden yaklaşık beş yıl sonra 20 Eylül 1937'de toplanan İkinci Türk Tarih Kongresi'nin başkanlığını Maarif Vekili Saffet Arıkan üstlenmiş, kongrenin fahri başkanlığına ise Eugène Pittard seçilmiştir (Pala, 2008: 81). Birinci Türk Tarih Kongresi'nde daha çok Türklerin fiziki antropolojik özellikleri, göz renkleri, kafa şekilleri, kemik yapısı, gibi konular ele alınırken, İkinci Türk Tarih Kongresi'nde kan grupları ve parmak izleri üzerine yapılan araştırmalara yer verilmiştir (Meydan, 2007: 290). Birinci Türk Tarih Kongresi, yalnızca Türk aydınlarını toplayan bir kongre niteliği taşırken, İkinci Türk Tarih Kongresi, arkeoloji ve antropoloji gibi farklı disiplinlerden uluslararası akademisyenleri bir araya getiren, uluslararası bir kültür etkinliği olarak Türk eğitim tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur (Kuşçi, 2021: 186).

Erken Cumhuriyet döneminde ırkın üstünlüğü ile alakalı çalışmaları bulunan Sadi Irmak, ikinci tarih kongresinde 'Türk Irkının Biyolojisine Dair Araştırmalar Kan Grupları ve Parmak İzleri' başlıklı bir sunum yapmıştır. Türkiye'nin bazı bölgelerinde 400'e yakın insana kan testi yapıldığından bahseden Irmak, ırkın belirlenmesinde kanın önemli bir yerinin olduğunu vurgulamıştır. Testin sonuçlarına bakıldığında Türk kanının Avrupalı ırkların sınıfına girdiğini düşünmüştür. Irmak'a göre aynı şekilde Türklerin parmak izleri de Avrupalılarınki ile benzerlik taşımaktadır (Irmak, 1937: 844).

Ali Muzaffer Göker, kongrede yaptığı 'Tarih Kurumunu İlmi ve İdari Faaliyeti' isimli sunumunda Cumhuriyet dönemine kadar yazılan tarih kitaplarındaki metodolojinin yanlış olduğunu iddia etmiştir. Bu yüzden bir tarih serisi hazırladığını ve bu serinin tarih hakikatlerine uygun olduğunu ifade etmiştir (Göker, 1937: 16-19). Bu doğrultuda 'Türk Tarihinin Ana Hatları' isminde bir seri hazırlanmıştır. Bu seri, ilerde detaylı bir

şekilde incelenen sosyal Darwinizm teorileri etrafında müfredata sokulan ders kitaplarına kaynaklık eden bir eser olmuştur.

Kongrenin önemli isimlerinden olan Ali Fuat Başgil, kongrede 'Türk Milliyetçiliği Doğuşu-Manası- Gayesi ve Vasıfları' başlıklı bir bildiri sunmuştur. Yaptığı bu sunuma göre Başgil, milliyetçiliği, sosyal Darwinist teorilerle açıklamıştır. Önceden insanların bazı küçük klanlarda veya kabilelerde adeta tek hücreli canlılar gibi, yaşadığını zamanla gelişerek ve ilerleyerek toplumları oluşturduğunu ifade etmiştir. Bu toplumlar ise birleşerek milletleri meydana getirmiştir (Başgil, 1937: 985). Dolayısıyla Başgil, milletlerin tıpkı biyolojik evrimde olduğu gibi başlangıçta iptidai bir yapıya sahip olduğunu, zamanla gelişerek, karmaşıklaşarak ve tekâmül ederek günümüz kadar geldiğini ifade etmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ERKEN DÖNEM CUMHURİYET MÜFRADATINDA EVRİM VE SOSYAL DARWİNİZM

Bir önceki bölümde erken Cumhuriyet dönemindeki sosyal Darwinizm'in eğitimin modernleşme süreci, dönemin aydınlarındaki düşünce yapısı ve antropolojinin sürece katkısı ele alınmaya çalışılmıştır.

Bu bölümde ise sosyal Darwinizm teorisinin erken Cumhuriyet dönemi müfredatına ne zaman girdiği ve o dönemin lise müfredatındaki sosyal Darwinizm belirtileri ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda 1923–1938 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı (Maarif Vekâleti) tarafından hazırlanarak Devlet Matbaası aracılığıyla yayımlanan ve resmî müfredata dâhil edilen, dönemin liselerinde okutulan tarih ders kitapları incelenmiştir. Cumhuriyet'in modernleşme ve ulus-devlet inşa sürecine paralel olarak hazırlanan bu kitaplar, sosyal Darwinist etkileri yansıtması bakımından önem arz etmektedir. Çalışmada sırasıyla *Tarih I (1931)*, *Tarih II (1932)*, *Tarih III*, *Tarih IV*, *Ortamektep İçin Tarih I-II-III (1933–1934)* ders kitaplarının yanı sıra, *Galip Ata* tarafından neşredilen ve 1931 yılında "Büyük Adamlar Serisi" kapsamında yayımlanan *Darvin* adlı eseri ele almıştır. Son olarak 1930 yılında Türk Tarih Tezi'nin kurumsal altyapısını oluşturan temel kaynak niteliğindeki *Türk Tarihinin Ana Hatları* isimli kitap incelenmiştir. Bu kaynaklar üzerinden, sosyal Darwinist düşüncenin eğitim müfredatına ne ölçüde ve nasıl yansıtıldığı analiz edilmektedir.

4.1. Sosyal Darwinizm'in Müfredata Girişi

Devrin aydınları tarafından kaleme alınan ve erken Cumhuriyet döneminde gördüğümüz sosyal Darwinizm ile alakalı eserler devletin resmi müfredatını da etkilemiştir.

Cumhuriyet'in kurulması ve "Tevhid-i Tedrisat Kanunu"nun yürürlüğe girmesi, ders kitaplarının belirlenmesi meselesinin büyük önem kazandığı kritik bir dönüm noktası olmuştur. Bu kanunun kabulünden sonra, öncelikli olarak okullarda okutulan dersler

ve ders içerikleri gözden geçirilmiş ve yeniden düzenlenmiştir (Aslan, 2010: 218). Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun ardından, Maarif Vekâleti, okullarda kullanılacak ders kitaplarına ilişkin iki genelge yayımlamıştır. 28 Eylül 1340 (1924) tarihli genelge ile 'Maarif Vekâleti Tarafından -1340-1341 Seneyi Dersiyesi İçin-İstanbul Vilayeti Dâhil Olmak Üzere Bütün İlk Mekteplerin İptidai Kısımlarında Tedrisi Kabul Edilen Kitaplar' başlığı altında ilkokullarda okutulması uygun görülen ders kitaplarının listesi belirlenmiştir. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında okullarda okutulmasına izin verilen bu ders kitaplarının tam listesi, günümüze kadar herhangi bir kaynakta bulunamamıştır. Bu dönemde okutulan kitaplarla ilgili bilgiler, genellikle günümüze ulaşabilen ya da mevcut olan kitapların iç kapaklarından ve dönemin öğrenci ve öğretmenlerinin anılarından elde edilmektedir. Ayrıca, her eğitim-öğretim yılında bu listelerin yenilenmiş olabileceği göz önüne alındığında, kapsamlı bir müfredat programına ulaşmak oldukça güçtür (Aslan, 2010: 221). Dolayısıyla erken Cumhuriyet dönemi sosyal Darwinizm yansımalarını ararken merkez noktamızı Maarif Vekâleti'nce basılan eserler, Atatürk'ün bizzat okullarda okutulmasını istediği eserler ile dönemin aydınlarının yazdığı ve okullarda okutulan eserler oluşturacaktır.

Yeni kurulan Cumhuriyet'e yeni bir kültürel kimlik kazandırmak isteyen Atatürk, işe ders kitaplarından başlamıştır. Ayrıca kendisi, Türk Tarih Kongresi'nde mevcut ders kitaplarına çeşitli eleştirilerde bulunmuştur. Dolayısıyla bu meseleyi bir yön vermek isteyen Atatürk, çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Ders kitaplarına verilen yön, Türk Ocakları'nın kapatılması, Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşu benzer tarihlere rast gelmiştir.

Ders kitaplarının zemini, Avrupa merkezli tarih anlayışından çıkarak binlerce yıl öncesine çekilmiştir. Orta Asya kökenli Türk tarihi öne alınarak İslam Medeniyeti'nin etkisi azaltılmaya çalışılmıştır. 1920'lerde Ali Reşad tarafından Maarif Vekâleti'nin emriyle hazırlatılan 'Umumi Tarih' isimli ders kitaplarında yapılan değişiklikler göze çarpmıştır (Toprak, 2021: 130).

1930'lu yıllarda Maarif Vekâleti tarafından basılan kitaplar Darwinist teori ışığında insanlığın soybilimine dair tarihöncesi bilgilerle başlatılmıştır. Zira bu anlayış, Atatürk'ün öncülüğünde hazırlatılan Türk Tarih Tezi sayesinde tesis edilmiştir.

Devam eden yıllarda Darwinist teori, salt biyolojik alandan çıkarak toplumsal ve kültürel alana dâhil edilmiştir. Bu durum ise ders kitaplarını etkilemiştir (Toprak, 2021: 198).

Atatürk'ün zihin dünyasında önemli değişiklikler yapan kitapların başında Wells'in 'Outline of History' eseri gelmektedir. Bu eserden ülkemizde ilk bahseden kişi olan Atatürk, eserden çokça etkilenmiştir. Hatta 'Nutuk'ta' Wells'in dünya tarihi eserine iki sayfa ayırmıştır (Toprak, 2021: 144). Wells'in bu eseri Atatürk'ün emirleriyle 'Cihan Tarihinin Umumi Hatları' olarak dilimize tercüme edilmiştir. Bu eserden hareketle Afet İnan, Mehmet Tevfik, Samih Rıfat, Yusuf Akçura, Reşit Galip, Hasan Cemil, Sadri Maksudi gibi aydınların bulunduğu bir komisyon tarafından 1930 yılında 'Türk Tarihinin Ana Hatları' isimli ders kitabı okutulmaya başlamıştır. Dolayısıyla Wells'in dünya tarihi eseri merkeze koyularak ders kitapları yayımlanmıştır. Bu ders kitapları ise sosyal Darwinist teoriyi savunan kitapların başında gelmiştir (Ceyhan, 2022: 292). Toprak'a göre Wells'ten esinlenerek ortaya koyulan ders kitapları pek çok noktada evrim teorisini yansıtmaktadır (Toprak, 2021: 195).

Cumhuriyet'in kurulması ile beraber sosyal Darwinizm teorisine dair fikirlerin müfredatta yer aldığını ifade eden Alkan, bu doğrultuda Maarif Vekâleti tarafından yayımlanan 'Büyük Adamlar Serisi'nde yer alan 'Darvin' kitabının Cumhuriyet'in ortaya koyduğu müfredat noktasında önemli olduğunu vurgulamıştır (Alkan, 2009: 23).

Bahadır ise, Galip Ata'nın kaleme aldığı bu eserin, sosyal Darwinizm teorisini savunan ilk resmi eser olduğunu savunmuştur (Bahadır, 2014: 128).

Hülasa, bir sonraki başlıkta ele alınacağı üzere erken Cumhuriyet döneminde sosyal Darwinizm teorisini ele alan ders kitapları mevcuttur. Ancak bu kitaplara kaynaklık edebilecek kitap 'Türk Tarihinin Ana Hatları' ders kitabıdır. Maarif Vekâleti tarafından bu kitaba paralel olarak basılan, üç ciltlik 'Ortamektep İçin Tarih' ve dört ciltlik 'Tarih' isimli ders kitapları dönemin müfredatının önemli eserlerindendir (Ergün, 2023: 253).

4.2. Lise Müfredatında Sosyal Darwinizm

Bu bölüme Maarif Vekâleti tarafından basılan ve Darwin'in teorilerini savunan ilk resmi eser olan Galip Ata'nın yazdığı 'Darvin' isimli eserden başlanacaktır.

Darvin isimli eser, Maarif Vekâletinin emriyle Galip Ata'ya yazdırılmış ve 1931 yılında yayımlanmıştır (Alkan, 2009: 23). Eser, bakanlığın o dönemlerde çıkardığı 'Büyük Adamlar Serisi'nin dokuzuncu kitabıdır ve altı başlıktan meydana gelmiştir. Eserin ilk bölümünde Darwin'in ailesinden, gençliğinden ve Beagle gemisi ile yaptığı ziyaretten detaylıca bahsedilmiştir (Ata, 2009: 17-55). Genel itibariyle biyografik bir eser olmasına rağmen son bölümde Darwin'in kendi kendi ile yaptığı soru-cevap kısmı yer almıştır (Ata, 2009: 73-76).

Ata'ya göre Darwin, tabiata has gibi görünen ilerleme kavramını bireylere ve toplumlara da uyarlamıştır. Darwin, ilerleme kavramının sosyal alanlara da uyarlanmasını yaptığı meşhur gemi seferinde keşfetmiş ve insanlara anlatıp kitaplarına almıştır. Ata, bu noktadan bakıldığında Darwin'in bir 'deha' olduğunu ifade etmiştir (Ata, 2011: 29). Ayrıca Darwin'i 'büyük tabiat alimi' olarak nitelendirmiştir (Ata, 2011: 57).

Darwin'den önce pek çok düşünürün sosyal Darwinist teorilerle ilgili eserler kaleme aldığını söyleyen Ata, sosyal Darwinizm'in merkez kavramlarından birini oluşturan mücadele kavramının, milattan önce yaşamış Efesli Heredite tarafından Darwin'den çok önceleri ifade edildiğini vurgulamıştır (Ata, 2011: 58).

Ata, yüzyıllar boyu hükümranlığı devam eden semavi dinlerin, filozofların görüşlerini tahlil etme imkânı vermeyen doğmalarla dolu olduğunu ifade etmiştir. Zira bu kutsal kitaplar türlerin tek tek yaratıldığını ve iddia edildiği gibi bir gelişmenin olmadığını vurgulamaktaydı. Ancak Ata'ya göre Linne, Lamarck, Darwin gibi düşünürlerin yıllarca üzerinde çalıştığı bilimsel çalışmalar sayesinde durumun böyle olmadığı ortaya konmuştur. Bu düşünürlere göre türler birbirinin devamı niteliğindedir. Eserde ifade edildiğine göre her tür, bir önceki türün ilerlemiş, tekâmül etmiş, mücadelesini kazanmış halidir (Ata, 2011: 58-59).

Ata'ya göre Darwin, araştırmalarını bitkiler ve hayvanların türlerinin devamını sağlayan doğal seleksiyon kavramının insanlar üzerinde nasıl uygulanacağı üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu doğrultuda Darwin, Malthus'un insan nüfusu ve hayat mücadelesi ile alakalı makalesini kendini dinlendirmek için okuduğu vakit kafasındaki pek çok sorunun cevabına ulaşmıştır. Dolayısıyla Darwin, bu sayede tabiattaki mücadele fikrinin toplumlara da uygulanacağı düşüncesine varmıştır (Ata, 2011: 63).

Maarif Vekâleti tarafından basılan ve müfredata yardımcı olarak okutulan diğer bir eseri ise 1932 yılında yayınlanan Hilmi Malik Evrenol'un 'Yaratıcı Küçük İnsan' eseridir. Amerika'da eğitim psikolojisi, sosyoloji ve pedagoji eğitimleri alan Evrenol, John Dewey'in öğrenciliğini yapmıştır. 1926 yılında Türkiye'ye dönen Evrenol, 'çocuk ruhiyatçısı' unvanıyla Maarif Vekâleti adına çeşitli anket çalışmaları yürütmüştür. Atatürk ile de ortak çalışmalarda bulunan Evrenol, Türk inkılabını topluma benimsetmeyi kendisine görev edinmiştir. Cumhuriyet'in yetiştirdiği önemli pedagoglardan olan Evrenol'un mezkûr eseri, eğitim kurumlarında modern terbiyenin nasıl hayata geçirileceği konusuna odaklanmıştır (Aladağ, 2016: 712-716). Ergün'e göre sosyal Darwinizm sadece müfredatın içeriğini belirlememiş erken Cumhuriyet dönemi pedagojisine de kılavuzluk etmiştir (Ergün, 2023: 256).

Bu eserde Evrenol, kutsal kitaplardaki gibi çocuk yetiştirmenin artık eskide kaldığını vurgulamıştır. Bunun yerine çocuğumuzu ilerici, çağdaş fen bilimleri rehberliğinde yetiştirmemiz gerektiğini tavsiye eder (Evrenol, 1938: 5). Hayatın daima bir mücadeleden ibaret olduğunu ifade eden Evrenol, bu mücadeleden çıkabilecek yepyeni bir nesil yetişmemiz gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca dünyanın tekâmülü için 'insan yavrusu'nun hayat şartlarına uyumunun çok iyi bir düzeyde olması gerektiğini ifade emiştir (Evrenol, 1938: 9).

Dönemin önemli tarih ders kitaplarından bir diğeri ise Ali Reşat'ın lise dengi öğrencileri için yazdığı 'Umumi Tarih' eseridir. 1928 yılında Maarif Vekâleti'nin kararı ile ilköğretim öğrencilerine tarih ders kitabı olarak okutulan 'Umumi Tarih' Ali Reşat'ın ortaya koyduğu kapsamlı ders kitaplarından birisidir. Eser, tarihin bölümleri olarak kabul edilen ilkçağ, ortaçağ ve yeniçağ hakkında özlü bilgiler içermektedir. Tarihin tanımı, medeniyetlerin ortaya çıkışı, insanlığın doğuşu gibi konulardan

ilköğretim ve lise öğrencilere bilgiler vermektedir. Üç yıl içerisinde üç baskı yapan eser, zamanla yaygınlaştırılmıştır. O dönem müfredattaki değişiklikler esere de yansımış, eserdeki İslam ve Osmanlı tarihleri, eleştirel bir dille tekrardan yazılmıştır. Diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserlerinde de kitabın sonuna 'sualler' ve 'hulasa' bölümleri eklemiştir (Ertürk, 1999: 393).

Reşat, 'Tarihten Evvelki Devirler' olarak nitelendirdiği Taş, Tunç ve Demir Devirlerinin insanlığın medeniyete girmedikleri yani medeni olmadıkları dönemler olarak ifade etmiştir. Bu dönemlerde insanları medenilikten uzak, çıplak halde yaşayan insanlar olarak nitelendirmiştir. Taş Devrindeki insanların hayvanlardan yararlanmayı bilmediklerini ve ziraattan haberlerinin olmadığını vurgulamıştır (Reşat, 2024: 1). Tunç Devrine gelindiğinde ise insanların biraz daha geliştiklerinden bahseden Reşat, insanların çömlek yapabilmeye başladıklarını ve dokumada ilerlediklerini ifade etmiştir. Demir Devri'nin ise asıl medeniyetin başladığı zamanlar olduğu ifade edilmiştir.

Reşat'a göre, insanlar ziraat, sanayi ve ticarette en basit seviyeden başlayarak adım adım ilerlemişlerdir. Çeşitli ailelerin birleşmesiyle kavimler meydana gelmiş, bu kavimlere mensup bireyler ise kendi aralarında huzurlu ve güvenli bir yaşam sürdürebilmek için kanunlar yapmışlardır. Bu kanunların uygulanmasını sağlamak amacıyla farklı yönetim biçimleri geliştirilmiştir. Reşat, bu gelişmelerin insanların refahını ve servetini artırdığını belirtir. Ancak, kavimler ve kabileler arasında rekabetin her zaman mevcut olduğunu ve bunun da savaşların eksik olmamasına yol açtığını ifade eder. Ona göre insanlar, yaşanan bu olayları ve durumları kayda geçirmek için yazıyı kullanmaya başladıkları andan itibaren "Tarihî Devirler" başlamıştır (Reşat, 2024: 2).

Türklerin inandıkları dinlerden bahseden Reşat, eski Türklerin Şamanizm denilen bir dine inandıklarını ifade etmiştir. Reşat, bu dinin, çok ilkel ve iptidai olduğundan bahsetmiştir. İlerki dönemlerde karmaşık, farklı dinlere inandıkları ifade etmiştir (Reşat, 2024: 40).

İnceleyeceğimiz bir diğer eser ise dönemin önemli ilköğretim ders kitaplarından olan 'Türk Tarihinin Ana Hatları' kitabıdır. 1930 yılında İstanbul Devlet Matbaası tarafından basılan bu kitap, kendinden sonra yazılan tarih ders kitaplarına kaynaklık edecek derecede ehemmiyet verilen bir kitap olmuştur (Ceyhan, 2022: 293). İnan'a göre bu ders kitabı, 1930 yılının sonbaharında 100 adet olmak üzere 606 sayfa olarak basılmıştır. Atatürk'ün emriyle alanında uzman kişilere kitap hakkında bir değerlendirme yapmaları istemiyle dağıtılmıştır (İnan, 2012: 415). Eserin yazarları, eserin de ilk sayfasında ifade edildiği üzere Türk Ocağı Türk Tarihi üyeleri olan; Mehmet Tevfik, Yusuf Akçura, Afet İnan, Samih Rıfat, Reşit Galip, Sadri Maksudi, Hasan Cemil, Vasıf, Şemsettin ve Yusuf Ziya Beylerdir (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930: IV).

Tarih müfredatını önemli derecede etkileyen 'Türk Tarihinin Ana Hatları' kitabı, çeşitli düzeltmelere uğratılarak bölümler halinde okullarda okutulmuştur. Eyice'ye göre eserin 'Methal' ismindeki bölümü, Talim ve Terbiye Dairesi'nin 1931 yılındaki 80 sayılı emriyle müfredata girmiştir. O vakitler bu kitap, okullarda bulunan ve her yaştan öğrencinin okuması ve idrak etmesi gereken bir eser olarak lanse edilmiştir (Eyice, 1968: 510). Zira Eyice'ye göre bu hacimli eserin bölümleri hem ders kitabı olarak okutulmuş hem de kendinden sonraki ders kitaplarına kaynaklık etmiştir (Eyice, 1968: 514).

Bu kısımda sosyal Darwinizm teorisi 'Türk Tarihinin Ana Hatları' özelinde incelenecektir.

Kitabın başlangıcında kâinat ile alakalı bazı bilgiler verilmiştir. Doğa bilimlerindeki ilerlemeler gerçekleşmeden önce iptidai insanların dünyayı düz; gökyüzünü ise onun kubbesi olarak gördüklerini ifade edilmiştir. Dolayısıyla eski dönemlerde yaşayan insanlar teknolojik ilerlemelerden mahrum oldukları ve doğru bilgiye sahip olmadıkları için bu insanlar, ilkel, iptidai gibi sıfatlarla nitelendirilmiştir (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930: 6).

Kutsal kitaplarda anlatılan dünyanın başlangıcı ile alakalı 'masalların' doğru olmadığı ifade edilmiştir. Devamında doğa bilimlerinden olan jeoloji ve paleontoloji sayesinde

dünyanın 5-6 bin yıl önce meydana geldiği bilgisine ulaşabildiğimiz vurgulanmıştır. Dinlerden kaynaklanan bilgilerinin doğa bilimleri sayesinde rafa kaldırıldığı ifade edilmiştir (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930: 7). Önceki bölümlerde Darwin'in de eserlerinde ifade ettiği gibi, doğa bilimlerine atfedilen üstünlük vurgulanmıştır.

İnsanlar da dahil olmak üzere bütün varlıkların doğaya dahil ve tabi olduğunu ifade eden eser, hayatın büyük kaidesinin tamamı ile doğanın emrinde olduğunu vurgulamıştır (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930: 9). Ergün'e göre bu tarz ifadeler Wells'in dünya tarihi kitabındaki ifadelere benzemektedir. Ayrıca açıklamalar, Büchner ve Haeckel'in eserlerindeki biyolojik materyalizm ideolojisinin aynısı olduğunu vurgulamıştır. Çünkü böyle bir kâinat tasavvuru Haeckel ve Büchner aracılığı ile yayılmıştır (Ergün, 2023: 258).

Eserde, dünyada içerisinde hayat belirtilerinin nasıl başladığı ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda hayatın denizlerin içerisindeki bazı 'iptidai' varlıklar tarafından başladığı ifade edilmiştir. Milyonlarca yıl içerisinde bu canlıların deniz hayvanlarına sonrasında karada ve denizde yaşayabilen hayvanlara sonrasında karada yaşayabilen hayvanlara nihayetinde ise insanlara dönüştüğü açıklanmıştır. Bu süreçlere hem canlıların kendi içerisindeki mücadelelerin hem de tabiatta meydana gelen afetlerin sebep olduğu vurgulanmıştır. (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930: 11-14). Ancak bu sürecin işlemesinde sadece doğa kanunlarının rehberliğinde meydana geldiği harici bir kuvvete inanılmaması gerektiği şu ifadelerle vurgulanmıştır: (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930: 14).

> Her halde hayatın, herhangi tabiat harici bir amilin müdahalesi olmaksızın, dünya üzerinde tabii ve zaruri, bir kimya ve fizik seyri neticesi olduğunu kabul etmek lazımdır. Aksi taktirde, mesela bir mantarın, bir sineği ve bunların mevcudiyetindeki seyri, bir billur parçasında, pek zarif bir şekilde sıra sıra dizilmiş olan unsurlardan veya rüzgarla dalgalanan bir kum deryasından daha esrarengiz bir mahiyette sanmak ve bu iki nevi varlık arasındaki gayri tabii farkın sebeplerini araştırmak gibi gülünç bir mevkiye düşülür.

Evrenin başlangıcını fosiller ve kalıntılar özelinde doğa bilimleri üzerinden izah etmeye çalışılmış ve kutsal kitaplardan gelen bilgiler doğa bilimlerinin karşısında adeta 'ilkel ve eski' olarak gösterilmiştir.

Eser, canlıların zamanla balıklardan insana dönüşme süreci ile alakalı çeşitli kanıtlar sunmuştur. İnsanın anne karnındayken bu süreçlerden geçtiğini iddia etmiştir. İnsanın anne karnındaki ilk hallerini balığa benzetmiş sonrasında ise biraz gelişme ile sürüngen hayvanlara benzediğini ifade etmiştir. Hatta belli bir müddet kuyruğunun da olduğunu iddia etmiştir. Dolayısıyla eser, canlıların zamanla ilkel halden mürekkep hal olan insana evrilirken ki süreci insanın anne karnında yaşadığını ifade etmiştir (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930: 15).

Elli bin yıl önce yaşayan insanların şimdiki insanlardan daha 'kaba' olduğunu iddia etmiştir. Ancak yüz bin yıl önceki atalarından daha az 'kaba' olduğunu vurgulamıştır. Zamanla doğal seleksiyondan galip çıkamayan 'çok kaba' insanımsıların nesillerinin tükendiğini ifade edilmiştir. Dolayısıyla eser, insanların zaman ilerledikçe daha nazik ve daha gelişmiş olduklarını ortaya koymaya çalışmıştır (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930: 18).

İlk insanların şimdiki insanlardan hisler ve lisanlar özelinde çok daha geride olduğunu ifade edilmiştir. Melekelerin ve hislerinin çok kaba olduklarını lisanlarının ise yok denecek kadar az olduğu iddia edilmiştir (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930: 19). Dolayısıyla şimdiki insanların ilk insanlardan daha 'ileri' olduğu ifade edilmiş ve bu durum, sosyal evrim çerçevesinde ele alınmıştır.

Eserin 'İnsanların Geçirdiği Devirler' isimli bölümünde tarih, 'tarihten evvelki zamanlar' ve 'tarih zamanları' olarak ikiye ayrılmıştır. Tarihten önceki zamanları ise yontma taş devri, cilalı taş devri, tunç devri, demir devri olmak üzere dört evreye ayrılmıştır. Esere göre, bu devirler o dönemki insanların gelişim düzeylerine göre ayrılmıştır. Ancak dünyada aynı evrede farklı gelişim düzeylerinin olduğu ifade edilmiştir. Ama her halükârda o dönemde yaşayan insanların 'vahşilikten' çıkma süresinin uzun sürdüğü vurgulanmıştır. Genel itibariyle eser, bu bölümde bahsedilen dönemlerdeki insanların iptidai, ilkel, gelişmemiş olduğunu söylemiş, zaman ilerledikçe geliştiklerini ve yaşayış tarzı olarak normal insanlara daha çok yaklaştıklarını ifade etmiştir (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930: 23).

Türk Tarih Tezi'nin etkilerinin görüldüğü bu bölümde, yukarıda ifade edilen 'vahşi' insanların Avrupa'da görüldüğü ifade edilmiştir. Ancak yıllar içerisinde Avrupa sahalarına yerleşmeye başlatan Türk kavimleri, Avrupa'nın 'vahşi' hallerini ehlileştirmeye başlamıştır. Zira Türkler, cilalı taş devrinin ilk idrak edebilen kavimdir. Dolayısıyla doğa bilimlerine yön veren şimdiki Avrupa'nın temellerini Türklerin attığı vurgulanmıştır (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930: 26).

Cilalı taş devrinde toplum genel itibariyle bireysel olarak yaşadıkları iddia edilmiştir. Bu yaşayış biçimi kavgaya, kaosa sebebiyet veren bir durumdu. Ancak sonraları insanların bir araya gelmek suretiyle toplulukların oluşturduğunu bu toplulukların ise toplumdaki düzensizlikleri azalttığı ifade edilmiştir. (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930: 27).

Eserin 'ırk' isimli bölümünde sosyal Darwinist bazı ögeler mevcuttur. Bu bölümde dünya üzerinde bazı ilkel ırkların olduğu ifade edilmiştir. İlkel ırklar hayat mücadelesinden galip çıkamamışlar zamanla ırkların da birbiriyle karışması neticesinde yeni, mürekkep ve gelişmiş ırklar meydana çıkmıştır. Konu ile alakalı benzer ifadeler 'Ortamektep İçin Tarih I'de de mevcuttur (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930: 31 ve Ortamektep İçin Tarih I, 1934: 18-19).

Topluma dair pek çok şeyde olduğu gibi lisanlar üzerinden de sosyal evrimi var olduğu vurgulanmıştır. Önceki insanların lisanlarının ilkel ve az kelimeli olduğu ifade edilmiştir. Lisanlarını, bir takım telaş, korku, sevinç ifade eden gayri iradi nidalardan veya doğa aracılığıyla yarı şuurlu bir şekilde taklit edilen kelimelerden teşekkül ettikleri söylenmiştir. Ancak zaman içerisinde insanların kendilerini geliştirmeleri ile lisanların daha karmaşık ve ileri bir hal aldığı vurgulanmıştır (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930: 35).

Eserde düşünce de evrimsel süreçlere dâhil edilmiştir. Eskiden yaşayan insanların din ve tanrı gibi kutsal kavramları kendi kendilerine ihdas ettiğinden bahseden eser, kutsal zannedilen şeylerin insan aklının bir ürünü olduğunu söylemiştir. Eser, iptidai insanların pek çok şeyden korktuklarını, bu korktukları şeyleri de rüyalarında gördüklerini ifade etmiştir. Rüyalarına gelen bu kudretli varlıkları memnun etmek

isteyen insanlar ise kendi kutsallarını icat etmişlerdir. Ayrıca eskiden yaşayan insanlar, yeryüzünde meydana gelen doğal afetleri de kendileri için ödül veya ceza olarak algılamışlardır. Sel neticesinde taşan bir nehri, kendilerine hasım bir doğaüstü güç tarafından meydana getirildiğini zannetmişlerdir. Ancak esere göre insanlar, doğa bilimleri ilerledikçe ve meydana gelen olayları sebep sonuç ilişkisi ile açıkladıkça kutsala olan ihtiyacın azaldığı vurgulanmıştır. Dolayısıyla günümüzün 'gelişmiş' insanı, kendisi tarafından ihdas edilen Tanrı ve din gibi 'eski' kavramları terk edeceklerdir. O dönemde bakanlık tarafından yayınlanan bazı ders kitaplarında benzer ifadeler mevcuttur (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930: 40 ve Ortamektep İçin Tarih I, 1934: 21). Düşüncenin ortaya çıkışı, bu cümlelerle açıklanmaya çalışılmıştır. Konu ile alakalı olarak eserdeki şu paragraf önem arz etmektedir: (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930: 44).

> İnsanların hayatına taalluk eden her şeyde olduğu gibi dini meselelerde de bir tekâmül hadisesi görülür. İptidai insanda Allah ve din hakkında hiçbir fikir ve kanaat yoktur. Bu kadar umumi ve şümulü telakkilere, insanın dimağı ancak yavaş yavaş alıştırıldı.

Bilimin gelişmesi ile birlikte din ve Tanrı kavramları neticesinde kutsal sayılan bilgiye, ihtiyaç duyulmamaya başlandığı ifade edilmiştir. İnsanın bu noktadan sonra hakikati daha net görmeye başladığı vurgulanmıştır (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930: 45). Eserde, din kavramı da sosyal evrim içerisinde ele alınmaya başlamıştır.

Anadolu'da kurulan uygarlıklardan olan Etilerden bahseden eser, bu uygarlığın siyasi, dini, hukuki yapısı ile alakalı bilgiler vermiştir. Etilerin, savaş aletleri başta olmak üzere bazı konularda çağdaş uygarlıklara nazaran daha tekâmül ettikleri ifade edilmiştir. Günümüzden binlerce yıl önce yaşayan insanların, bu derece gelişmiş olmaları eser bakımından şaşılacak bir durum ifade etmiştir (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930: 242). Yazar, sosyal Darwinist saiklerle ele aldığı dünya tarihindeki böylesi bir 'aksama'yı vurgulama gereği duymakta ve şaşkınlığını gözler önüne sermektedir. Yine konu ile alakalı olarak eser, 'Türklerde Madencilik' isimli kısımda şu ifadelere yer vermiştir: (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930: 406).

> Moskova, Leningrat müzelerinde saklanmakta olan kurganlardan çıkarılmış eşya numunelerini gördüğü zaman insan, bunların milattan evvel devirlerde yapılmış eşya olduğuna inanmak istemiyor. Bunları bugün Avrupa şehirlerinden birinde yapılmış eşya zannediyor.

Türk Tarihinin Ana Hatları isimli eser, erken dönemde pek çok müfredat kitabına rehberlik etmiş bir eserdir. O kitaplardan birisi de 1931 yılında müfredata eklenen dört cilt olarak yayınlanan 'Tarih' kitabıdır. Kitap, Maarif Vekâleti Milli Talim ve Terbiye Dairesinin 1869 sayılı emri ile 30.000 adet olarak basılmıştır. Kitabın basımını İstanbul Devlet Matbaası yapmıştır. Kitabın güncel olarak basılmış hali Kaynak Yayınları tarafından 2022 yılında 'Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri Seti' ismiyle yayınlanmıştır.

O dönemlerde Türk Tarih Tezinin ders kitaplara uyarlanması görevi Türk Tarih Kurumuna verilmiştir. Kurum, oluşturduğu 13 kişilik komisyon aracılığıyla bu görevi yerine getirmek için çalışmalara başlamıştır. Bu doğrultuda hazırlanan mezkûr eser, devrimin mantığının geniş kitlelere yayılması için müfredata eklenmiştir.

Tarih I isimli kitap, insanlığın ve dünyanın ortaya çıkışını, ırkları ve tarihi devirleri konu edinmiştir. Bu doğrultuda kitap, dünyanın ve insanlığın oluşumunu sosyal Darwinist yöntemlerle açıklamıştır. Dolayısıyla bu noktada eser, dinsel hurafelerden ve iptidai bilgilerden sıyrılmayı amaçlamıştır. Kabapınar'a göre bu ders kitabı, her şeyi doğa bilimlerini çerçevesinde ela almaya çalışmıştır (Kabapınar, 1991: 152-153).

Devamındaki kitap, 1932 yılında basılan Tarih II olmuştur. Kitap, genel itibariyle Türk Tarihi ve İslam Tarihi'nin anlatıldığı bir görüntü sunmaktadır. Laik ve seküler bir toplum oluşturmaya çalışan erken Cumhuriyet dönemi yöneticileri için bu bölüm önem arz etmiştir. Ulus-devlet kurulmaya çalışılan bu dönemde İslam, öteki olarak lanse edilmiştir (Küçükali 2018: 78).

Ders kitapları genel itibariyle kronolojik bir sıralama ile devam etmiştir. Tarih III, Osmanlı Devleti tarihini konu edinmiştir. Ancak kitap o dönemde Osmanlı tarihine, pek çok kişinin cesaret edemeyeceği sert eleştirilerde bulunmuştur. Osmanlı padişahlarının ve sisteminin pek çok yanlışlar barındırdığını ifade etmiştir. Devletin kuruluş, genişleme, duraklama, dağılma ve yıkılış dönemleri sert bir dille ortaya koyulmaya çalışılmıştır (Kabapınar, 1991: 158).

Serinin son kitabı olan Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurtuluş Savaşı'nı ve yeni devletin kuruluş dönemlerine odaklanmıştır. Türk ırkının dünya tarihine önemli

katkılarda bulunan pek çok medeniyete ya mihmandarlık ettiği ya da yardımcı olduğu ifade edilmiştir (Kabapınar, 1991: 162).

Küçükali'ye göre bahsi geçen ders kitapların kaynakçaları Türk Tarihinin Ana Hatları eserinin kaynakçası ile neredeyse aynı olmasından dolayı bu ders kitapları, mezkûr eserin genişletilmiş hali gibidir (Küçükali, 2018: 77).

İğdemir'e göre o dönemde yayımlanan lise tarih ders kitapları öğretmenler tarafından hoş karşılanmıştır. Eğitimcilerin büyük bir kısmı yeni ders kitaplarına ve Türk Tarih Tezine adeta sarılmışlardır. Tek şikâyetleri bu eserlerin öğrencilere ağır gelmesi olmuştur. Bu doğrultuda Millî Eğitim Bakanlığı, ilkokul ve ortaokullar için içeriği güncellenmiş yeni ders kitapları yazdırtmıştır (İğdemir, 1973: 10).

Adı geçen bu ders kitapları, sosyal Darwinizm'e yaptıkları atıflar özelinde incelenecektir.

Tarih I kitabının ilk sayfasında paylaşılan görsele göre insanlar, buzul çağında mağaralarda yaşamışlardır. Saçları ve sakallar birbirine karışmış insanlar olarak tasvir edilen insanlar, ellerinde sopalarla üstlerinde parça kıyafetlerle ateşin etrafında toplanmış olarak görülmektedir (Tarih I, 1931: IV). Görsel, sosyal Darwinizm'in ders kitaplarındaki yansımasının önemli bir yansımasıdır.

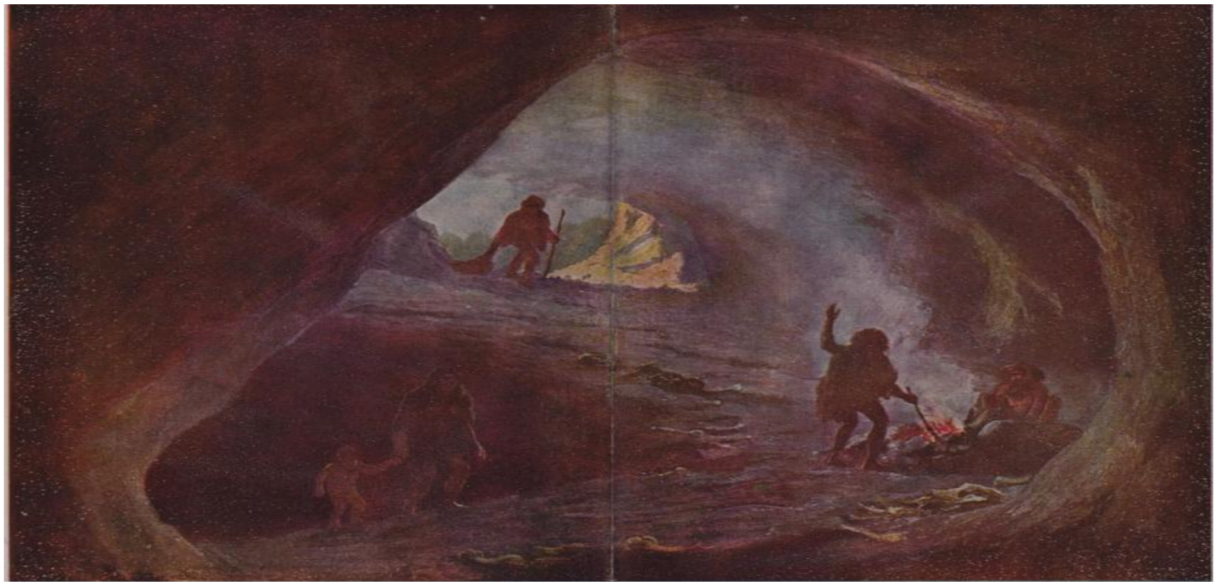

Resim 4.1 : Tarih I ders kitabında eski dönemlerdeki insanın resmedilmesi.

‘Ortamektep İçin Tarih I’ kitabında ise yukarıdaki görsele benzer bir görsel bulunmaktadır: (Ortamektep İçin Tarih I, 1934: 1).

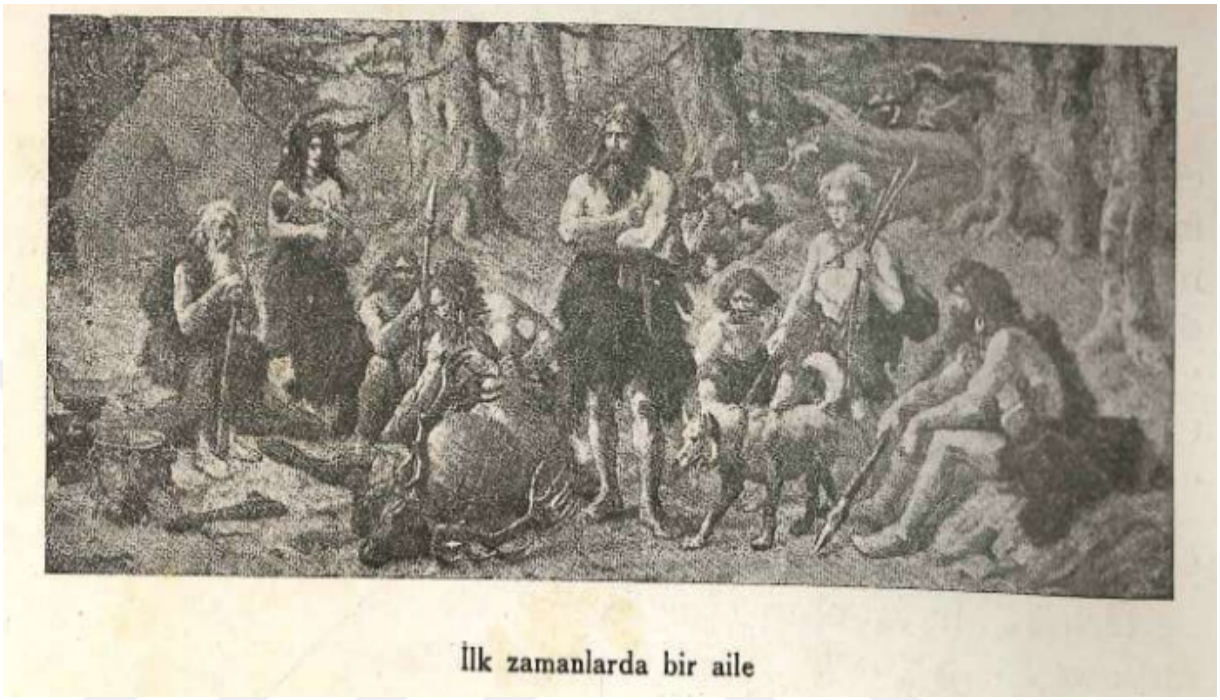

Resim 4.2 : Ortamektep İçin Tarih I ders kitabında resmedilen bir aile.

Tarih I kitabının başındaki ‘Mukaddime’ başlıkla bölümde kitabın hazırlanmasına sebep olan durumlar belirtilmiştir. Kitaba göre bin yıldır devam eden İslamlık-Hristiyanlık kavgasından dolayı Türklerin tarihleri kâmil manada yazılamamıştır. Yıllardır devam eden ümmetçilik ve Osmanlıcılık akımları da bu sürece sebep olan amiller bazıları oldukları ifade edilmiştir. Bu duruma bir son vermek isteyen Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’nin yetkilileri, tarih yazımı alanındaki boşluğu doldurmak istemişlerdir. Bahsedilen ders kitaplarının bu doğrultuda yazıldığı ifade edilmiştir. Mukaddimenin sonunda Türk ve dünya tarihi hakkında daha fazla bilgi almak isteyenlerin ‘Türk Tarihin Ana Hatları’ eserine müracaat etmeleri tavsiye edilmiştir (Tarih I, 1931: V-VI). Dolayısıyla ders kitaplarının amacı, ‘bin yıllık dezenformasyon’un tamiriydi (Küçükali, 2018: 77).

Kitabın ‘Beşer Tarihine Giriş’ isimli bölümünde insanlar dâhil olmak üzere tüm canlıların doğa bilimlerine tabi olduğu ifade edilmiştir. İlerlemenin ve gelişmenin doğa bilimleri üzerinden olacağı vurgulanmıştır. Sosyal bilimlerin konusu olan pek çok alan

dahi doğa bilimleri öncülüğünde ilerleyeceği vurgulanmıştır (Tarih I, 1931: 2). Darwin'de de görüleceği üzere dünyayı algılama noktasında doğa bilimleri adeta bir rehber konumundadır.

Dünyanın oluşumuna dair çıkarımlar yapan kitap, 'ilkel' dini bilgilerin uzun bir süre boyunca insanları aldattığını ifade etmiştir. Dini 'hikâye'lerin ifade ettiği gibi dünyamızın yaşının 5-6 bin olmadığı doğa bilimleri aracılığıyla günümüzde yapılan tetkikler sayesinden ortaya koyulduğu vurgulanmıştır.

Eser, dünyanın kronolojisini ortaya koyarken 'kayalar sicili' anlatısına müracaat etmiştir. Hayatın kaynağını kayalara, deniz otlarının saplarına ve küçük hayvan kabukları gibi basit şeylere kadar götüren bu anlatı, canlıların ve toplumların doğal seleksiyon içerisinde zamanla geliştiğini iddia etmiştir. İlerleyerek devam eden zaman çizelgesinde kayalardaki ilkel hayat belirtisinin, milyonlarca yıl içerisinde balıklara, balıklar hem kara hem deniz hayvanlarına, bu hayvanlar sürüngenlere, sürüngenler memelilere ve maymunlara, maymunlar ise bugünkü gördüğümüz formdaki canlılara tekâmül ettiği ifade edilmiştir. Kitaba göre, zaman çizelgesine baktığımızda insan, bu çizelgenin en son halkası olarak gösterilmiştir. (Tarih I, 1931: 3-4 ve Ortamektep İçin Tarih I, 1934: 2). Toprak'a göre kayalar sicili ve hayat zinciri gibi teoriler bizleri Darwizm'e ulaştırmaktadır (Toprak, 2021: 194).

İnsana kadar tekâmül eden hayat zincirinin, doğa dışı bir amilin müdahalesi neticesinde gerçekleşemeyeceği vurgulanmıştır. Tüm bu süreç, kimya ve fizik önderliğinde doğa bilimlerine hamledilmiştir. Hayat zincirinin son halkası olan insanın bir önceki atasının maymun olduğunu ifade eden kitap, insan yavrularının ilk doğduklarında hayvanlar gibi çırpındığını ortaya koymuştur. Zamanla hayat mücadelesinden galip çıkan insanın, bugünkü zekâsına ulaşmak için milyonlarca nesil boyunca çabaladığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır (Tarih I, 1931: 5).

İnsanı 'koşucu bir mahlûk' olarak tanımlayan kitap, insanların önceden maymunumsu tarzda yarı insan olduklarını ifade etmiştir. Ancak kitaba göre insan, zamanla mücadele ederek bugünkü formuna kavuşmuştur. Konu ile alakalı şu ifadelere yer verilmiştir (Tarih I,1931: 6 ve Ortamektep İçin Tarih I, 1934: 6).

> Şüphesiz bu insanlar bugünkü nesillere nazaran pek kaba yapılı idiler. Fakat kendilerinden evvelki cetlerinden daha az kaba idiler.

Kitap '50 Bin Sene Evvel İnsanların Hayat ve Maişetleri' bölümünde elli bin sene önce yaşayan insanların kelime bilmedikleri için konuşamadıkları ifade etmiştir. Dolayısıyla günümüzdeki gibi lisan denilecek bir şeyin olmadığını vurgulamıştır (Tarih I, 1931: 7). İptidai insanların çok az kelime bildikleri, günümüzde ise doğal seleksiyon neticesinde lisanların çok zengin bir hale geldiği ifade edilmiştir (Tarih I, 1931: 18).

Tarihi 'Tarihi Zamanlar' ve 'Tarihten Evvel Zamanlar' olarak ikiye ayıran kitap tarihten evvel zamanları da belli bölümlere ayırmıştır. Tarihten evvelki zamanlar ise kendi içerisinde Bakır, Tunç ve Demir olarak 3'e ayırmıştır. Kitap, bakır çağında yaşayan insanların sefil ve iptidai olarak yaşadıklarını iddia etmiştir. Devamında ise o dönemlerde yaşayan insanların ehlileştirilmemiş olduğu, en ufak bir yiyeceğin veya mağaradaki bir yerin kavgaya sebebiyet verdiği ifade edilmiştir (Tarih I, 1931: 11). Bu dönemler arasında her kulvarda en gelişmiş olan çağın, demir çağı olduğu vurgulanmıştır. Benzer bir sınıflandırma ise Ortamektep İçin Tarih I'de ifade edilmiştir (Tarih I, 1931: 14 ve Ortamektep İçin Tarih I, 1934: 9).

Eski dönemlerde yaşayan iptidai insanların hayatlarında yaşadıkları tersliklerden çeşitli uhrevi anlamlar çıkarmaya meyyal oldukları ifade edilmiştir. Öten yandan ölen kabile üyelerinin ruhlarının gitmediğini aralarında dolaştığını düşünen 'ilkel' insanlar onları hoşnut etmeye çalışmışlardır. Bu doğrultuda haram ve mekruh gibi kavramlar ihdas edilmiştir. Kitaba göre Tanrı fikri, bu dönemlerden kalma bir inanıştır. Mevcut Tanrı inanışının insanın tabiat hakkında daha fazla bilgi edinmesi ile azaldığı vurgulanmıştır. Yani insanoğlunun doğa hakkında yeterli miktarda bilgi sahibi olmaması, Tanrı gibi olağanüstü bir güce tapmayı gerektirdiği vurgulanmıştır. Doğa bilimlerindeki gelişmeler hızlandıkça uhrevi bir otoriteye inancın azaldığı, bu durumun ise insanların hakikati daha bariz görmelerini sağladığı söylenmektedir (Tarih I, 1931: 23-24).

Kitap, aynı zamanda Türk ırkının ikinci sınıf bir ırk olmadığını kanıtlamaya çalışmaktadır. Bunu da sosyal Darwinist Vacher de Lapouge'in bilim tarihine soktuğu

brakisefal ve dolikosefal kafatası biçimleri üzerinden açıklamaktadır (Ergün, 2023: 286). Kitaba göre, insanlığın dünyanın çeşitli yerlerinde ağaç ve kaya kavuklarında iptidai bir hayat yaşarken Türk ırkının, maden ve kereste devirlerinin medeniyetlerine kadar ulaşmıştır. Canlıların hayvan cinsinden insan cinsine geçiş sürecinin Türk ırkının olduğu beldelerde meydana geldiği ifade edilmiştir. Ayrıca çiftlikler, tabiatı insan iradesinin emrine veren işletmeler olarak tanımlamakta ve çiftliklerin de ilk örneklerinin Türkler tarafından meydana geldiği vurgulanmıştır (Tarih I, 1931: 26).

Hint yarımadasında tarihten evvel zamanlarda yaşayan insanlar 'maymun sürülerine benzeyen kara derili insan kabileleri' olarak tanımlanmıştır. Bu insanların pek ilkel olduğunu ifade eden kitap, Türklerin bu coğrafyaya gelmesi ile medeniyette yüksek derecelere çıkarak iptidailiği terk ettiklerini ifade etmiştir (Tarih I, 1931: 29).

Bu kitabın bazı bölümleri 'Türk Tarihinin Ana Hatları' eserinin bazı bölümlerinden aynen alıp kopya edilmiştir. Tarih I kitabındaki kurganlarla ilgili olan bölüm bu duruma bir örnektir. Kitapta, eski zamanlarda Moskova'daki kurganlara çok şaşırılacağına adeta modern zamanlarda inşa edilmiş hissi verdiğine yer verilmiştir (Tarih I, 1931: 37 ve Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930: 406).

Türklerin tarih boyunca kurdukları devletlerden bahseden kitap, Türkler tarafından kurulan en gelişmiş devletin en son kurulan Türkiye Cumhuriyeti devleti olduğunu ifade etmiştir (Tarih I, 1931: 40). İlk kurulan Hun İmparatorluğu'ndan son kurulan Cumhuriyet'e kadar devletler ilerleyerek daha teşkilatlı bir hal almışlardır. İlerleme ve mücadele kavramaları ile yakından ilgisi olan sosyal Darwinizm'in etkileri kendini burada da göstermektedir.

Tarih IV kitabında Osmanlı hukuk sisteminde uygulanan Mecelle'nin çok eski dönemlerden beri uygulandığı için artık ilkel kaldığı ifade edilmiştir. Mecelle ve şeriatın on üç asır evvel eski Arap çöllerinde yaşayan insanların içtimai hayatlarını yansıttığını vurgulamıştır. Bu yüzden bu duruma bir son vermek isteyen yeni kurulan Cumhuriyet'in, modern ve ileri olarak ifade edilen muasır hukuk sistemlerini kabul ettiği söylenmiştir (Tarih IV, 1931: 205). O dönemde 'teokratik ve skolastik' olarak ifade edilen hukuk isteminin terkedildiği, yerine 'demokratik' olarak ifade edilen

hukuk sisteminin ihdas edildiği ifade edilmeye çalışılmıştır. Zira yeni kurulan Cumhuriyet'in hukuk sistemi doğal seleksiyondan kurtulabilmiş modern bir sistem olarak ifade edilmiştir. Benzer ifadeler çeşitli müfredat tarih kitaplarında da mevcuttur (Tarih IV, 1931: 206 ve Ortamektep İçin Tarih III, 1934: 257).

Tarih IV kitabının 'Maarif ve Terbiyede İnkılap ve Istılah Cereyanları' isimli bölümde Osmanlı'daki ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki eğitim sistemleri karşılaştırılmıştır. Osmanlı eğitim sisteminin orta çağdan kalma birkaç Arapça metin üzerine inşa edildiği iddia edilmiştir. Ayrıca bu mekteplerin terbiye aracı hocanın yanında duran değnek ve falaka olduğu ifade edilmiştir. Oysa yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim sistemi doğa bilimlerini merkezine alan tekâmül etmiş, ileri bir sistemdir (Tarih IV, 1931: 242).

Üzerinde durulması gereken bir diğer lise tarih kitabı ise 'Ortamektep İçin Tarih' kitabıdır. Kitap toplam üç ciltten meydana gelmektedir. İsminde ortamektep geçmesine rağmen bu kitap, günümüz anlamıyla liselerde okutulmak için basılan bir kitaptır (Ergün, 2023: 267).

Kitabın ilk sayfası eserin, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından hazırlatıldığı, 08.03.1934 tarihli emirle 20.000 adet basıldığı bilgisini içermektedir (Ortamektep İçin Tarih I, 1934: IV). Kitabın birinci cildi, 'Beşer Tarihine Giriş' adını verdiği insanlığın nasıl ortaya çıktığını anlattığı bölümden başlayarak Çin, Hint, Mısır, Etrüks gibi dünyada ve Anadolu'da yaşamış önemli medeniyetlerle ilgili bilgiler sunmaktadır. Kitabın ikinci cildi Türklerin kurdukları devletlerden başlanarak İslam Tarihi ve müslümanların kurdukları devletler ele alınmıştır. Kitabın üçüncü cildinde Osmanlı İmparatorluğu ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti hakkında müfredata uygun bilgiler verilmiştir.

Önceki kısımlarda incelediğimiz lise tarih kitapları ile Ortamektep İçin Tarih kitabı arasındaki sosyal Darwinizm noktasındaki benzerlikler, önceki kısımlarda ifade edildiğinden dolayı burada bir kez daha zikredilmeyecektir.

Ortamektep İçin Tarih I' de ortaya koyulan önemli kısımlardan biri kitabın başında görselleştirilen hayat zinciri şemasıdır. Tarih I'de de betimlenen canlıların doğuşu

teorisi, bu kitapta görselleştirilmiştir. Buna göre canlılar, iptidai varlıklardan neşet etmek suretiyle dünyaya gelmişlerdir. Sularda başlayan canlılık emarelerinın zaman içerisinde ilerleyerek en gelişmiş tür olan insanda nihayete erdiği ifade edilmiştir. Kitaba göre ancak doğal seleksiyonu ve mücadeleyi kazanan türler, bir sonraki daha gelişmiş forma tekâmül edebilmişlerdir. Zira görselde insan, gelişim sürecinin en sonunda ve bir tepenin zirvesinde resmedilmiştir (Ortamektep İçin Tarih I, 1934: 3).

Ortamektep İçin Mektep I'de eskiden yaşayan insanların zamanın ilerlemesi ile daha medeni insanlar olduğunu ifade etmiştir.

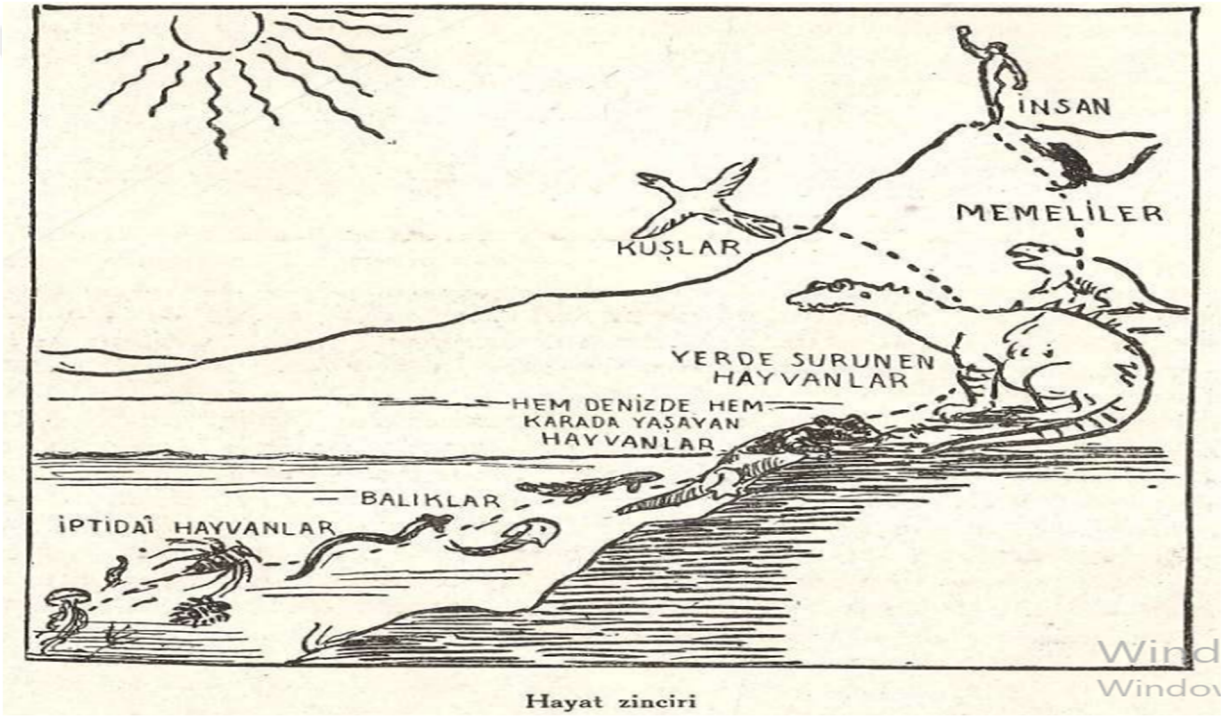

Resim 4.3 : Ortamektep İçin Tarih I ders kitabında resmedilen hayat zinciri.

Hayat mücadelesinden galip çıkan insanların daha ileri toplumlar inşa ettiğini ifade eden kitap, bu sayede geçimsizliğin ve huzursuzluğun geçmişe nazaran daha da azaldığını ortaya koymaya çalışmıştır (Ortamektep İçin Tarih I, 1934: 14).

'Tarihi Zamanlar' olarak nitelendirdiği devirleri 'Eskikurun, Ortakurun, Yenizamanlar ve Yakınzamanlar' olarak dörde ayırmıştır. Her devrin bir öncekine göre daha ileri ve gelişmiş olduğu vurgulanmıştır (Ortamektep İçin Tarih I, 1934: 16).

Kitap ‘Düşüncenin Doğuşu’ isimli bölümünde önceki eserlerde olduğu gibi dil ve din kavramlarını sosyal Darwinist saiklerle ele almıştır. O’na göre insanların din telakkileri uzun süreçler neticesinde tekâmüle uğramıştır: (Ortamektep İçin Tarih I, 1934: 23).

> İnsanın din anlayışlarında da bir tekâmül (olgunlaşma) görülür. İlk insanda Tanrı ve din hakkında hiçbir değerlendirme ve inanış yoktu. Bu geniş inanmalara insanın dimağı ancak yavaş yavaş alıştırıldı. İnsanlar topluluk halinde yaşamaya başladıktan sonra bu hayatın ilerleyişi nispetinde insanlarda din fikri genişlemeye başladı.

Ortamektep İçin Tarih III’ün ‘XV. Asrın Ortasından XVI. Asrın Sonuna Kadar Avrupa’ başlıklı bölümde ortaçağ dönemi ve yeniçağ dönemi karşılaştırılmıştır. Ortaçağda devleti mahiyetinin dini olduğu yeniçağda ise bu durumun gelişerek laik devlet sistemine geçildiği ifade edilmiştir. Ortaçağda ilmin, skolastik düşünce hegemonyası altında olduğu ancak yeniçağda ilimlerin özgürleşip tekâmül ettiği vurgulanmıştır. Hülasa ortaçağdan yeniçağa geçtikten sonra hem bilimsel gelişmeler olarak hem de insanların özgürlük alanlarının genişlemesi bakımından ilerlemelerin, yaşandığı söylenmiştir (Ortamektep İçin Tarih III, 1933: 28-29).

Kitap, rönesans hareketini ‘fikrin tekâmülü’ olarak ifade etmiştir. Reform kavramına da ayrı bir önem atfeden kitap, reformla beraber Hristiyanlıktaki mezheplerin uygulamalarının geride kaldığı ve dinin tekâmül ederek rasyonel bir zemine oturtulduğu ifade edilmiştir (Ortamektep İçin Tarih III, 1933: 39-41). Kitabın ‘Adliyede Tekâmül’ isimli bölümünde, mevcut kanunların zamanın gerisinde kaldığından dolayı devrin ihtiyaçlarını karşılamadığı ifade edilmiştir. Bu doğrultuda zamanın ruhunu yakalayabilmiş, tekâmül kanunlarına uygun bir adliye öngörülmüştür (Ortamektep İçin Tarih III, 1933: 260).

Osmanlı zamanında kullanılan fesin ilkel ve gülünç olduğu ifade edilmiştir. Cumhuriyet dönemine geçtiğimiz dönemdeki kullanılan şapkaların ise zamanın ruhuna uygun, modern ve ileri bir külah olduğu vurgulanmıştır (Ortamektep İçin Tarih III, 1933: 265). Yine liselere yardımcı olarak okutulan ‘İnkılabın Ruhu’ isimli kitapta kıyafette yapılan inkılap ifade edilmiştir. Peçeli kıyafetlerin ve sarığın geride kaldığı modern ve ileri olan yeni nesil kıyafetlerin giyilmesi gerektiği ifade edilmeye çalışılmıştır (Muzaffer, 1933: 61).

Bu çalışma erken Cumhuriyet dönemi lise tarih ders kitaplarında sosyal Darwinizm'i ele almıştır. Çalışma neticesinde diğer ders kitaplarında veya diğer dönemlerdeki sosyal Darwinizm konusuna dair çalışmaların materyallerinin mevcut olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla görece bakir bir konu olan sosyal Darwinizm'in farklı pencerelerden bakılarak çalışılması önem arz etmektedir.

SONUÇ

Bu tez, erken Cumhuriyet döneminde (1923–1938) lise tarih ders kitaplarında Sosyal Darwinizm'in nasıl yansıdığını ve ulus-devlet inşa sürecinde nasıl işlevsel kılındığını incelemiştir. Araştırmanın temel bulgusu, Darwinizm'in yalnızca biyolojik bir kuram olarak kalmadığı, aksine Cumhuriyet'in kurmak istediği yeni toplumunu oluşturmada meşruiyet araçlarından biri hâline geldiğidir. Cumhuriyet'in kurucu kadroları, bir yandan Batı ile eşitlik iddiasını, diğer yandan ulusal kimliğin köklülüğünü ve üstünlüğünü ispatlamak amacıyla sosyal Darwinist kavramları tarih anlatısına uyarlamışlardır. Böylece genç kuşaklara aktarılan tarih, yalnızca geçmişin bilgisi değil, aynı zamanda bir kimlik ve ideoloji aktarımı işlevi görmüştür.

Çalışmamız başlangıçta, sosyal Darwinizm'in kavramsal temellerini, pozitivizm ve materyalizmle olan ilişkisini, Batı'daki entelektüel arka planını ve Osmanlı düşüncesine girişini ele almıştır. Bu çerçeve, tezde yapılan tarihsel incelemenin zeminini oluşturmuştur.

Bahsedilen zemin oluşturulurken Osmanlı'nın son devrindeki meşrutiyet dönemi önemli bir rol oynamıştır. Özellikle II. Meşrutiyet dönemi, sosyal Darwinist fikirlerin Osmanlı aydınları arasında yayılmasına zemin hazırlamış ve bu düşünceler erken Cumhuriyet'in eğitim politikalarına temel oluşturmuştur. Bu dönemde sosyal Darwinizm teorisinin Osmanlı entelektüelleri tarafından benimsendiği ve eğitim sistemine dahil edilmeye başlandığı görülmektedir. II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlükçü ortam, sosyal Darwinist yaklaşımların tartışılmasına ve eğitim politikalarına yön vermesine katkı sağlamıştır.

Çalışma, bu bağlamda Osmanlı son döneminden Cumhuriyet'e uzanan bir fikrî sürekliliğe işaret etmektedir. II. Meşrutiyet aydınları arasında yaygınlaşan pozitivist, materyalist ve sosyal Darwinist fikirler, Cumhuriyet'in laik ve bilimsel eğitim anlayışına hazır bir zemin oluşturmuştur. Cumhuriyet'in kurucu elitleri, Osmanlı'dan miras kalan bu entelektüel birikimi, kendi hedefleri doğrultusunda yeniden yorumlamış, özellikle Türk Tarih Tezi çerçevesinde bilimsel bir meşruiyet inşasına girişmişlerdir.

Türk Tarih Tezi özelinde antropoloji bilimi, sosyal Darwinizm'in Cumhuriyet eğitiminde ne ölçüde işlevselleştirildiğinin en belirgin örneğidir. Tez, Türklerin insanlık tarihinin en eski ve en medeni unsuru olduğunu savunmuş, Anadolu'daki eski uygarlıkların kökenini Türklere dayandırmıştır. Bu iddialar, evrimsel ilerleme ve doğal seçilim metaforlarıyla desteklenmiştir. Ders kitaplarında sıkça karşılaşılan "Türkler doğanın ve tarihin imtihanlarından geçerek varlığını koruyan ve güçlenen bir millettir" söylemi, sosyal Darwinist seçilim mantığının ulusal kimliğe tercüme edilmiş hâlidir. Bu söylem, Cumhuriyet'in hedeflediği modernleşme projesiyle iç içe geçerek, yurttaşa hem tarihsel köklülük hem de modern uygarlıkla eşitlik iddiası aşılamıştır.

Eğitim politikaları bu sürecin en kritik boyutunu oluşturmuştur. Ders kitapları, genç kuşaklara yalnızca bilgi aktarmamış; aynı zamanda kimlik inşa etmiştir. Bu yönüyle eğitim, Althusser'in ifadesiyle devletin "ideolojik aygıtı" olarak işlev görmüş, ulus-devletin ihtiyaç duyduğu yurttaş tipini yetiştirmede kilit rol oynamıştır. Sosyal Darwinizm de bu işlevde önemli bir araç olmuş, gençlere "doğal üstünlük" ve "uygarlık taşıyıcılığı" fikri kazandırılmıştır.

Cumhuriyet'in bu tercihi, aynı zamanda bilimsellik görüntüsünün ideolojik amaçlarla nasıl araçsallaştırıldığını da göstermektedir. Pozitivizm ve materyalizmden beslenen sosyal Darwinizm, dini açıklamaların yerine bilimin otoritesini yerleştirmiş; fakat bu bilimsel kavramlar milli kimliğe uygun biçimde yeniden yorumlanmıştır. Evrim ve seçilim gibi Batı kaynaklı bilimsel teoriler, Türk milletinin kadim ve üstün bir medeniyet kurucu halk olduğu iddiasını desteklemek için kullanılmıştır. Böylece evrensel bilimin dili, ulusal kimliğin hizmetine sokulmuştur.

Ancak bu yaklaşım birtakım çelişkiler de barındırmaktadır. Sosyal Darwinizm'in evrensel iddiaları, ulusal kimliği mutlaklaştırmak için daraltılmış; çok etnili ve çok kültürlü bir toplumsal yapıya sahip Türkiye'de homojenleştirici bir işlev görmüştür. Ancak Türk ulusu, evrimsel ilerlemenin tek taşıyıcısı olarak kurgulanmıştır.

Bu tez, literatüre üç açıdan katkı yapmaktadır. Birincisi, sosyal Darwinizm'in Türkiye'deki etkilerini yalnızca entelektüel düzeyde değil, eğitim politikaları üzerinden somutlaştırarak incelemiştir. İkincisi, ulus-devlet inşa sürecinde bilimsellik

iddiasının ideolojik işlevini göstermiştir. Üçüncüsü, erken Cumhuriyet döneminde yazılan tarih kitaplarını birincil kaynak olarak kullanarak, dönemin ideolojik atmosferini doğrudan belgeler üzerinden ortaya koymuştur.

Bu bağlamda, araştırma şu önemli çıkarımlara ulaşılmıştır:

1. Erken Cumhuriyet Dönemi tarih ders kitaplarında sosyal Darwinizm'in açık bir şekilde işlendiği görülmüştür.
2. Eğitim politikaları, modernleşme sürecinde sosyal Darwinist öğeleri içerecek şekilde oluşturulmuş, özellikle ulus-devlet söylemini desteklemek için kullanılmıştır.
3. Osmanlı'dan devralınan entelektüel miras, Cumhuriyet dönemi tarih yazımına aktarılmış ve dönemin ideolojik çerçevesine uyumlu hale getirilmiştir.
4. Tarih anlatısının, Batı merkezli bir anlayışla benimseyerek, sosyal Darwinist yaklaşımlar ile şekillendirildiği tespit edilmiştir.

Gelecekte yapılacak araştırmaların, bu çalışmayı daha da genişletmesi mümkündür. Aynı dönemde biyoloji, coğrafya ya da sosyoloji ders kitaplarının da incelenmesi, sosyal Darwinizm'in yalnızca tarih alanıyla sınırlı kalmadığını gösterebilir. Ayrıca günümüz ders kitaplarıyla karşılaştırmalı analizler yapılarak, ideolojik yönlendirmelerin zaman içindeki değişimi daha net görülebilir. Bu tür çalışmalar, hem eğitim tarihi literatürüne katkı sunacak hem de güncel tartışmalara ışık tutacaktır.

Sonuç olarak, Sosyal Darwinizm Erken Cumhuriyet döneminde yalnızca bir fikir akımı değil, ulus-devlet inşasının kurucu unsurlarından biri olmuştur. Eğitim aracılığıyla topluma aktarılan bu anlayış, bir yandan modernleşme idealini, diğer yandan Türk milletinin üstünlüğü fikrini pekiştirmiştir. Ancak aynı süreç, homojenleştirici ve dışlayıcı yönleriyle eleştiriye de açıktır. Bu tez, Sosyal Darwinizm'in Cumhuriyet ideolojisindeki rolünü ortaya koymakla kalmamış, aynı zamanda eğitim-ideoloji ilişkisini anlamak için güçlü bir tarihsel örnek sunmuştur.

KAYNAKÇA

Akal, Emel — **Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal**, İttihat ve Terakki ve Bolşevizm, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.

Akarsu, Bedia — **Çağdaş Felsefe Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları**, İstanbul, İnkılap Yayınları, 1979.

Akçura, Yusuf — **Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair**, Birinci Türk Tarih Kongresi (içinde), ss. 576- 607, 1932.

Akış, Iraz — **Darwin'in Evrim Kuramının Bilimsel Dünya Görüşünün Doğuşuna Katkısı,** Madde, Diyalektik ve Toplum Dergisi c.1 no.4 ss. 292-297, 2018.

Aksin, Sina — **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1980.

Akşin, Sina — **Kısa Türkiye Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2021.

Aladağ, Hüseyin Hilmi — **Inkilapsever Bir Cumhuriyet Aydını**, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi c.6 no.3, ss. 711-726, 2016.

Alkan, Mehmet Öznur — **Osmanlı Darwinizmi,** Cogito, no.60-61, ss. 1-26, 2009

All About Science — **Thomas Malthus, Charles Darwin'i Nasıl Etkiledi, Bilim Hakkında Her Şey** (yazar yok) (çevrimiçi), 2021 https://www.allaboutscience.org/thomas-malthus-faq.htm

Altınkaş, Evren — **Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Aydınlar: Kurucu İdeolojinin Seçkinleri**, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, c.7, s.14, ss. 115-132, 2011.

Altick, Richard — **Victorian People and Ideas: A Companion for the Modern Reader of Victorian Literature**, New York, Norton Press, 1973.

Arsal, Sadri Maksudi — **Tarihin Amilleri**, Birinci Türk Tarih Kongresi (içinde), ss. 338-364, 1932.

Arslan, Ahmet — **Felsefeye Giriş**, Ankara, BB101 Yayınları, 2018.

Aslan, Erdal — **Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Ders Kitapları**, Eğitim ve Bilim Dergisi c.35 no.158, ss. 215-231, 2010.

Ata, Galip — **Darvin**, Ankara, Bilim ve Ütopya Kitaplığı, 2011.

Atatürk, Mustafa Kemal — **Nutuk** (hazırlayan: Kırmızı Beyaz Yayın Kurulu), İstanbul, Kırmızı Beyaz Yayınları, 2004.

Atatürk, Mustafa Kemal — **Gazi Mustafa Kemal Atatürk: Eğitim Politikaları Üzerine Konuşmalar** (haz. Kemal Aytaç), Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1984.

Ateş, Kenan — **Dünü ve Bugünüyle Evrim Teorisi**, İstanbul, Evrensel Basın Yayın, 2009.

Atkinson, Juliette — **Victorian Biography Reconsidered: A Study of Nineteenth-Century Hidden Lives,** Oxford, Oxford University Press, 2010.

Aydemir, Şevket Süreyya — **Bir Ruh Fantezisi yahut Yerli Peygamber**, Kadro Dergisi s.1 (Ocak 1932), ss. 30-36, 1932.

Aydemir, Şevket Süreyya — **Europacentrism'in Tasfiyesi**, Kadro Dergisi s.7 (Temmuz 1932), ss. 5-10, 1932c.

Aydemir, Şevket Süreyya — **İnkılap Heyecanı**, Kadro Dergisi s.2 (Şubat 1932), ss. 5-8, 1932a

Aydemir, Şevket Süreyya — **İnkılap Hukuku**, Kadro Dergisi s.26 (Şubat 1934), ss. 5-10, 1934

Aydemir, Şevket Süreyya — **Tabiata Tahakküm**, Kadro Dergisi s.3 (Mart 1932), ss. 19-24, 1932b.

Aydemir, Şevket Süreyya — **Yaban**, Kadro Dergisi, s.18 (Haziran 1933), ss. 80-87, 1933.

Aysal, Necdet — **Atatürk Dönemi Türk Devrimi**, Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyet Tarihi (ed. Temuçin Faik Ertan), Ankara, Siyasal Kitabevi, 2011.

Bahadır, Osman — **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bilim**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2014.

Ball, Terence — **Marx ve Darwin: Yeniden Bir Değerlendirme**, Siyasi Teori Dergisi, c.7 no. 4, ss. 469–483, 1979.

Başgil, Ali Fuat — **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu- Manası- Gayesi ve Vasıfları**, İkinci Türk Tarih Kongresi (içinde), ss. 983-995, 1937.

Batır, Betül ve Giorgetti, Filiz M. **Atatürk Dönemi Eğitim Politikaları (1919-1938),** Türkoloji Kültürü Dergisi, c.2 no.4, 2009.

Bayertz, Kurt **Darwinismus als Politik Zur Genese des Sozialdarwinismus in Deutschland 1860-1900**, Linz/Austria: Stapfia Botanik Dergisi, c. 56 no.131, ss. 230-286, 1998.

Bayrakdar, Mehmet **''Charles Darwin'' Düşüncenin Serüveni** editör: Bayram Ali Çetinkaya, İstanbul, İnsan Yayınları ss. 29-46, 2017.

Bayrakdar, Mehmet **''Lamarck'' Düşüncenin Serüveni** editör: Bayram Ali Çetinkaya, İstanbul, İnsan Yayınları ss. 15-27 2017.

Bayrakdar, Mehmet **İslam'da Evrimci Yaratılış Teorisi**, İstanbul, Otto Yayınevi, 2018.

Bayraktar, Mehmet - Vural, Mehmet **Cahiz ve Biyolojik Evrimciliğin Doğuşu,** Kader Kelam Araştırmaları Dergisi c.10 no.1, s.117-126, 2012.

Belge, Burhan Asaf **İnkılap ve Hilafet**, Kadro Dergisi s.1 (Ocak 1932), ss. 37-40, 1932.

Berkes, Niyazi **Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Batı Uygarlığına Yaklaşım**, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi c.1 (editör. Murat Belge) (içinde), İstanbul, İletişim Yayınları, 1983.

Berkes, Niyazi **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2012.

Beşikçi, Mehmet **Topyekün Savaş Kavramı ve Son Dönem Osmanlı Harp Tarihi**, 2010 https://www.geliboluyuanlamak.com/371_topyekun-

savas-kavrami-ve-son-donem-osmanli-harp-tarihi-mehmet-besikci.html

Bilgili, Alper — **Darwin ve Osmanlılar**, İstanbul, Vadi Yayınları, 2018.

Binbaşıoğlu, Cavit — **Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2005.

Birecikli, İhsan Burak — **Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme**, Gazi Akademik Bakış Dergisi c.2 no.3, ss. 211-226, 2008.

Black, Jeremy — **Kısa İngiltere Tarihi**, İstanbul, Say Yayınları, 2020.

Blackledge, Paul — **''Tarihsel Materyalizm: Sosyal Evrimden Devrimci Politikalara'' Tarihsel Materyalizm ve Sosyal Evrim** editör: Blackledge, P., Kirkpatrick, G. Londra, Palgrave Macmillan ss. 8-35 2002.

Bowler, Peter J. — **Evolution the History of an Idea**, London, University of California Press, 1989.

Bozaslan, B. Mehmet ve Çokoğullar, Emel — **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Modern Eğitimin İnşası: Devletin Kurtarılmasından Devletin Kurulmasına**, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, c.17 no.3, ss. 309-329, 2015.

Bozkurt, Veysel — **Sosyoloji,** Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2017.

Burkhardt, Richard W. Jr. — "Olmayanın Nesini İdare Edeceksin? : Yoksulluk, Kadınlar ve Hane", **Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, Der. Necmi Erdoğan), İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 2002, s. 65-88.

Büchner, Louis — **Madde ve Kuvvet,** Konya, Çizgi Yayınları, 2012.

Cengiz, Recep — **Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar cilt 2, H.G. Wells, Cihan Tarihinin Umumi Hatları (içinde)**, Ankara, Anıtkabir Derneği Yayınları, ss. 134-490, 2001.

Cengiz, Recep — **Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar cilt 22, Eugene Pittard, Irklar ve Tarih (içinde)**, Anıtkabir Derneği Yayınları, ss. 226-486, 2001.

Cevdet, Abdullah — **Başın Büyüklüğü: Müktesebat-ı Fenniyemden**, Maarif Dergisi, c.2 no.47 ss. 323-325, 1308.

Cevdet, Abdullah — **Fizyolociya ve Hıfz-ı Sıhhat-i Dimağ ve Melekat-ı Akliyye**, İstanbul, Mahmut Bey Matbaası, 1312a/1896a.

Cevdet, Abdullah — **Fizyolociya ve Hıfz-ı Sıhhat-i Dimağ ve Melekat-ı Akliyye,** İstanbul, Mahmut Bey Matbaası, 1312b/1896b.

Cevdet, Abdullah — **Tesülsül-i Saltanat Meselesi**, İçtihat Dergisi, c.1, no.6, ss. 62-96, 1905c.

Cevizci, Ahmet — **Büyük Felsefe Sözlüğü**, Ankara, Say Yayınları, 2017.

Cevizci, Ahmet — **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2010.

Cevizci, Ahmet — **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2000.

Ceyhan, Cemil Ozan — **Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye'de Darwin Algısı (1859-1938),** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, 2022.

Claeys, Gregory — **The "Survival of the Fittest" and the Origins of Social Darwinism**, Journal of the History of Ideas, c.61 no. 2, ss. 223–240, 2000.

Clarck, Linda — **Fransa'da Sosyal Darwinizm**, Modern Tarih Dergisi (ek), c.53 no.1, ss. 1025-1044, 1981.

Crook, Paul — **Darwinism, War and History: The Debate Over the Biology of War from the 'Origin of Species' to the First World War**, New York, Cambridge University Press, 1994.

Çapanoğlu, Münir Süleyman — **Türkiye'de Sosyalist Hareketler ve Sosyalist Hilmi,** İstanbul, Pınar Yayınları, 1964.

Darwin, Charles — **İnsanın Türeyişi**, Ankara, Onur Yayınları (çev. Sevim Belli), 2016.

Darwin, Charles — **The Life and Letters of Charles Darwin** (editör: Francis Darwin), New York, D. Appleton and Company, C. I, 1887.

Darwin, Charles — **Türlerin Kökeni** (çeviri: Öner Ünalan), Ankara, Onur Yayınları, 1976.

Darwin, Francis — **Charles Darwin Yaşamı ve Mektupları** (çev. Hüseyin Portakal), İstanbul, Düşün Yayıncılık, 1996.

Dellaloğlu, Besim — **Ahmet Hamdi Tanpınar: Modernleşmenin Zihniyet Dünyası**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2012.

Dembski, William A. — **Intelligent Design**, İllinois, Inter Varsity Yayınları, 1999.

Dobzhanskyi, Theodosius — **Nothing in Biology Makes Sense Except in the Light of Evolution,** The American Biology Teacher, c.35 no.3, ss. 125-129, 1973.

Doğan, Atila — **Osmanlı Aydınlar ve Sosyal Darwinizm**, Küre Yayınları, 2023.

Dunn, Peter M. — **Thomas Malthus (1766-1834): Population Growth and Birth Control**, c.78 s.1, F76–F77 1998.

Duralı, Teoman — **Çağdaş İngiliz Yahudi Küresel Medeniyeti**, Dergah Yayınları, 2020.

Dursunoğlu, İsmail — **Sosyal Darwinizm**, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c.6 no.1, ss. 210-221, 2016.

Edhem, Subhi — **Darvenizm**, İstanbul, Beynelmilel Ticaret Matbaası, 1327.

Edhem, Subhi — **Lamarckizm**, Dersaadet Nefaset Matbaası, 1330.

Engels, Friedrich — **Engels to Marx in London**, Marx & Engels Collected Work Volume 40 1856-59 (içinde), Lawrence & Wishart Elektronik Kitap, 2010.

Erdem, Ekin — **Jön Türkler'den Cumhuriyet'e Osmanlı-Türk Siyasal Düşüncesi'nde Fransız Etkisi Ve Kuramsal Perspektifler: Liberalizm, Pozitivizm, Solidarizm**,

Paradoks Ekonomi Sosyoloji Ve Politika Dergisi, c.11 no.1 ss. 5-20, 2015.

Erdem, Hüsamettin ve Erdem, Ömer Faruk — **Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Felsefi Yaklaşımlar ve Etkili Olan Felsefe Akımları**, Beytulhikme Uluslararası Felsefe Dergisi, c.13 no.4, ss. 365-404, 2023.

Erdoğan, Aynur — **Meşrutiyet'in Evrimci Dergisi: Ulûm-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası,** Sosyoloji Dergisi, c. 28 no.1, ss. 73-91, 2014.

Ergün, Ragıp — **Cemil Sena Ongun'un Fikir Kırıntılarında Sosyal Darwinist Yansımalar**, Sosyal Bilimler Akademi Dergisi c.5, no.1, ss.13-28, 2022.

Ergün, Ragıp — **Darwin'de Sosyal Darwinizm**, Din Sosyoloji Araştırmaları, c.2 no.2, ss.1-20, 2022.

Ergün, Ragıp — **Tek Parti Dönemi Sosyal Darwinizm**, İstanbul, Mahya Yayınları, 2023.

Ertürk, Bayram Eyüp — **Ali Reşat ve Tarihçiliği**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, 1999.

Eyice, Semavi — **Atatürk'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları**, Belleten Dergisi, c.32 no.128, ss. 509-526, 1968.

Fildiş, Berna — **Bir Osmanli Aydini Olarak Beşir Fuad**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c.15 no.01, ss. 555-584, 2017.

Freeman, Derek — **The Evolutionary Theories of Charles Darwin and Herbert Spencer,** Güncel Antropoloji Dergisi, c.15 no. 3, ss. 211–237. 1974.

Fuad, Beşir — **Şiir ve Hakikat** (Yazılar ve Tartışmalar)(editör. Handan İnci), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999.

Gale, Barry G — **Darwin and the Concept of a Struggle for Existence: A Study in the Extrascientific Origins of Scientific Ideas**. Isis, c. 63 no. 3, ss. 321–344. 1972.

Gamlin, Linda — **Evrim** (çev. Aksu Bora), İstanbul, Tübitak Popüler Bilim Kitaplığı 116 Başvuru Kitaplığı 3, 200.

Gordon, Scott — **Sosyal Bilimler Tarihi ve Felsefesi**, İstanbul, Küre Yayınları, 2020.

Göçkül, N. — **Ankara İsmet Paşa İlkokulu Talebelerinden 442 Kız ve Erkek Türk Çocuğu Üzerinde Antropometrik Araştırmalar ve Neticeleri**, Türk Antropoloji Mecmuası s.19, ss. 36-46, 1939.

Gökberk, Macit — **Felsefe Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1999.

Göker, Ali Muzaffer — **Türk Kurumunun İlmi ve İdari Faaliyeti**, İkinci Türk Tarih Kongresi (içinde), ss. 15-20, 1937.

Gökhan, Halil — **100 Terimde Bütün Felsefe**, İstanbul, Kafe Kültür Yayınları, 2013.

Gültekin, Deniz — **Modernleşme Döneminde Osmanlı Düşünce Dünyasında Evrim Teorisi Tartışmaları**, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüsek Lisans Tezi, 2019.

Günay, Nasuh — **Dr. Abdullah Cevdet ve Görüşleri,** Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi c.1, ss. 212-223, 1994.

Gündüz, Mustafa	**Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitiminde Yeni Değerler ve İdeal Tipler**, Değerler Eğitimi Dergisi-II, Ensar Neşriyat, ss. 806-828, 2015.
Haeckel, Ernst	**İnsanın Menşe'i, "Ahmet Nebîl ve İnsanın Menşe'i".** Nşr. İnan Kalaycıoğulları, önsöz Baha Tevfik, Dört Öge Dergisi c.3 no.6, ss. 87-130, 2014.
Haeckel, Ernst	**Vahdet-i Mevcud Bir Tabiat Aliminin Dini**, Bizim Sözlerimiz (önsöz), çev. Baha Tevfik-Ahmed Nebil, İstanbul, Matbaa-i Kader, 1911.
Haeckel, Ernst	**Vahdet-i Mevcud: Bir Tabiat Aliminin Dini**, çev. Baha Tevfik-Ahmed Nebil, Kader Matbaası, 1911.
Hanioğlu, M. Şükrü	**Atatürk An Intellectual Biography**, New Jersey, Princeton University Press, 2011.
Hanioğlu, Şükrü	**Abdullah Cevdet**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi c.2, İStanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
Hanioğlu, Şükrü	**Bilim ve Osmanlı Düşüncesi,** Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi c.2 (editör. Murat Belge) (içinde), İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.
Hanioğlu, Şükrü	**Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük**, c.1 (1889-1902), İstanbul, İletişim Yayınları, 1989.
Hanioğlu, Şükrü	**Doktor Abdullah ve Dönemi**, İstanbul, Üçdal Yayınları, 198.
Hanioğlu, Şükrü	**Hem Halkçı Hem Seçkinci**, Sabah Gazetesi Köşe Yazısı, 2011, https://www.kisa.link/UUXsE

Hanioğlu, Şükrü — **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet, Siyaset ve Tarih**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2006.

Hawkins, Mike — **Social Darwinism in European and American Thought (1860-1945)**, Cambridge University Press, 1997.

Hobsbawn, Eric — **Age of Extremes The Short Twentieth Century 1914-1991**, London, Abacus Book, 1995.

Hofstadter, Richard — **Social Darwinism in American Thought**, Beacon Press, 1955.

Howerth, Ira W. — **Did Spencer Anticipate Darwin?** Science Dergisi, c. 43 s.1109, ss: 462–464.

Hülür, Himmet ve Demirpolat, Anzavur — **Seçkincilik Aydın Kimliği ve Süreklilik**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s.5, ss. 367-389, 1999.

Irmak, Sadi — **Türk Irkının Biyolojisine Dair Araştırmalar Kan Grupları ve Parmak İzleri,** İkinci Türk Tarih Kongresi (içinde), ss. 841-845, 1937.

İğdemir, Uluğ — **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, Ankara, Tarih Kurumu Basımevi, 1973.

İnalcık, Halil — **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, İstanbul Kırmızı Yayınları, 2007.

İnalcık, Halil — **Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - 4,** İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2020.

İnalcık, Halil — **Osmanlı ve Avrupa Osmanlı Devleti'nin Avrupa Tarihindeki Yeri**, İstanbul, Kronik Yayınları, 2020.

İnan, Afet — **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

İnan, Afet — **Atatürk ve Tarih Tezi**, Belleten Dergisi c.3 no.10, ss. 243-246, 1939.

İnan, Afet — **Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında**, Belleten Dergisi c.35 no. 140, 1971.

İnan, Afet — **Türkiye Halkının Antropolojik Karakteri ve Türkiye Tarihi,** Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1947.

İnan, Afet — **Türkiye'de Antropoloji**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi no.4, ss. XI-XII, 1967.

İnan, Arı — **Prof. Dr. Afet İnan**, İstanbul, Remzi Yayınevi, 2005.

İnce, Hasan T. — **Sosyal Darwinizm'in Din Sosyolojisi Açısından İncelenmesi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fen ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2005.

İnönü, İsmet — **Hatıralar** c.2 (editör. Sabahattin Selek) Ankara, Bilgi Yayınevi, 2018.

İzmirli, İsmail Hakkı — **İslam Mütefekkirleri ile Garp Mütefekkirleri Arasında Mukayese**, Ankara Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1952.

Kabapınar, Yücel — **Başlangıçtan Günümüze Türk Tarih Tezi ve Lise Ders Kitaplarına Etkisi**, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, c.1 no.2, ss. 143-177, 1992.

Kalaycıoğulları, İnan — **Ahmed Nebîl ve İnsânın Menşe'î,** Dört Öge Dergisi c.3 no.6, ss. 87-130, 2014.

Kalaycıoğulları, İnan — **Subhi Edhem ve Lamarkizm Adlı Eseri**, İstanbul, Dört Öge Dergisi c.2, no. 4, ss. 79-119, 2013.

Kalelioglu, Uğur B. — **Auguste Comte'un İnsanlık Dini Kurgulamasında Üç Hal Kanununun Rolü ve Pozitif Dinin Etkileri**, Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi. c.3 no.3, ss. 535-544, 2019.

Kanbolat, Erhan — **Atatürk Döneminde Eğitimde Millilik ve Modernleşmeye Dair Tartışmalar**, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, c.16 no.31, ss. 57-80, 2017.

Kansu, Şevket Aziz — **Türklerin Antropolojisi**, Birinci Türk Tarih Kongresi (içinde), ss.270-278, 1932.

Kansu, Şevket Aziz — **Anadolu'nun Irk Tarihi Üzerine Antropolojik Yeni Bir Teknik,** Türk Antropoloji Mecmuası, s.19, Eylül, ss.1-5, 1939.

Kansu, Şevket Aziz — **Türk Kadın ve Erkeğinin Mukayeseli Sefalometrisi Hakkında Muhtıra**, Türk Antropoloji Mecmuası s.9, Mart, ss. 44-49, 1930.

Karal, Enver Z. — **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918-1965,** Ankara, Maarif Basımevi, 1974.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri — **Yaban**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2022.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri — **Haile Unsuru,** Kadro Dergisi s.4 (Nisan 1932), ss. 15-17, 1932a.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri — **Şairin Bize Anlatacağı Şey Kaldı mı ?,** Kadro Dergisi s.1 (Ocak 1932), ss. 27-29, 1932.

Kelly, Alfred — **The Descent of Darwin: The Population of Darwinism in Germany 1860-1914,** North Carolina, The University of North Carolina Press, 1981.

Kurtulan, İldeniz ve Kartoğlu, Ümit — **Yazıyla Çiziyle Darwin ve Evrim Kuramı**, Dönem Yayıncılık, Ankara, 1988.

Kuşçi, Ahmet — **Arşiv Belgelerine Göre İkinci Türk Tarihi Kongresi**, Bellek Uluslarası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi c. 3 no.2, ss. 177-191, 2021.

Kutlu, Sacit — **İkinci Meşrutiyet Dönemi'nin Düşünce Akımları**, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, c.15 ss. 1-13, 2008.

Küçükali, İlker — **Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Ulus Devletin İnşasında Milliyetçilik ve Dine Yaklaşımın Ders Kitapları Üzerinden Analizi (1924-1945),** Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Lamarck, Jean-Baptiste — **Zooloji Felsefesi: Hayvanların Doğal Tarihine İlişkin Bir Açıklama,** (çev: HSR Elliott), Cambridge, Cambridge University Press Yayınları, 1914.

Lange, Friedrich F. — **Mateyalizmin Tarihi ve Günümüzdeki Anlamının Eleştirisi I II** (çev. Ahmet Arslan), İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2016.

Lewontin, Richard ve Levins, Richard — **Teori ve İdeoloji Olarak Evrim** (çev. Günseli Bayram), Dünü ve Bugünüyle Evrim Teorisi (editör: Kenan Ateş), İstanbul, Evrensel Basın Yayınları, 2009.

Maksudyan, Nazan — **Türklüğü Ölçmek**, İstanbul, Metis Yayınları, 2005.

Malthus, Thomas — **An Essay on the Principles of Population**, London, Electronic Scholary Publishing 1789.

Mardin, Şerif — **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.

Marshall, Albert — **Principles of Economics**, London, Macmillan and Co. 8th ed. 1920.

Mayr, Ernst — **The Growth of Biological Thought**, London, Harvard University Press, 2000.

Mcneil, William H. — **Dünya Tarihi**, (çev.Alaeddin Şenel), Ankara, İmge Kitapevi Yayınları, 2002.

Meydan, Sinan — **Atatürk ve Türklerin Saklı Tarihi**, Truva Yayınları, 2007.

Milton, R. — **Son Tartışmalar Işığında Darwinizm'in Mitleri** (çeviren: İbrahim Kapaklıkaya), İstanbul, Gelenek Yayıncılık, 2003.

Mithat, Ahmet — **Fikr-i Tahrip ve Fikr-i Tamir,** Dağarcık Dergisi c.9, İstanbul, 1288c/1871c.

Mithat, Ahmet — **Fikr-i Tahrip ve Fikr-i Tamir**, Dağarcık Dergisi c.9, İstanbul, 1288d/1871d.

Mithat, Ahmet — **İnsan**, Dağarcık Dergisi c.2, İstanbul, 1288a/1871a.

Mithat, Ahmet — **İnsan,** Dağarcık Dergisi c.4, İstanbul, 1288b/1871b.

Muzaffer, Mediha — **İnkılap Ruhu,** İstanbul, Devlet Matbaası, 1933.

Nef'i, Asaf — **Demokrasi ve Sosyalizm**, Ulum-i İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası, c.2 no.6, 1325b.

Nef'i, Asaf — **Mücadele-i Hayatiye ve Tekamül-i Cemiyat,** Ulum-i İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası, c.3, no.8, 1325a.

Nejdet, Edhem — **Tekamül ve Kanunları**, İstanbul, İçtihad Matbaası, 1329.

Nişancı, Şükrü — **İttihat Terakki Politikalarında Pozitivizmin Etkisi ve Eleştirel Bir Yaklaşım**, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi c.19 no.2, ss. 19-49, 2009.

Nur, Rıza — **Hayat ve Hatıratım c.3**, İstanbul, Altındağ Yayınevi, 1967.

Okay, M. Orhan — **Ahmed Midhat Efendi**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi c.2, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.

Okay, M. Orhan — **Beşir Fuad,** Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c.6, İstanbul, Tükiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

Ortamektep İçin Tarih I — İstanbul, Devlet Matbaası, 1934.

Ortamektep İçin Tarih III — İstanbul, Devlet Matbaası, 1933.

Öktem, Ülker — **Charles Darwin'in Evrim Teorisinin Tanzimattaki Etkileri**, Kaygı Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, c.19, ss. 11-26, 2012.

Öktem, Ülker — **Darwin'in Evrim Kuralının Tanzimattaki Etkileri**, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, s. 11, ss. 1-24, 2011.

Özbek, Metin — **Cumhuriyetle Başlayan Antropoloji**, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, ss. 105-107, 1998.

Özgökman, Fatih — **Yaşamın Kökeni,** Evrim ve Tanrı. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 54 no. 2, ss. 49-76, 2013.

Özkaya, Yücel — **Tanzimat'ın Siyasi Yönden Meşrutiyete Etkileri Cemiyet-i İslamiyye Başkan Vekili Muhiddin Efendi'nin Meşrutiyet Hakkındaki Düşünceleri**, Anakara, Türk Tarih Kurumu Yayaınları, Tanzimat'ın 150.Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, ss. 301-303, 1994.

Özlü, Hüsnü — **Afet İnan'ın Cenevre Günleri ve Tarih Çalışmaları**, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi c.10 no.22, ss. 165-187, 2011.

Öztaş, Sezai — **Atatürk Dönemi Tarih Anlayışı ve Tarih Öğretimi,** Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi c.2 no.2, ss. 94-107, 2009.

Pala, Kenan — **Atatürk Dönemi Türk Tarihi Kongreleri**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Petrosyan, Yuriy A.	**Sovyet Gözüyle Jontürkler** (çev. Mezlum Beyhan), İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1974.
Polat, Ferihan ve Özkan, Enes	**Sosyal Darwinist Bir Jön Türk: Rıza Tevfik'in Sosyal ve Siyasal Fikirleri**, Türk Çalışmaları (Elektronik), c.13 no.7, ss. 187 - 205. 2018.
Poyraz, Serdar	**Beşir Fuad (1852-1887) and the Introduction of Philosophical Materialism into the Ottoman Intellectual Life,** USA, Review of History and Political Science, c.2 no.3, 2014.
Reşat, Ali	**Umumi Tarih**, çev. Suat Çatar, İstanbul, İÜC Üniversite Yayınevi, 2024.
Reyhan, Cenk	**Osmanlı'da İki Tarz-ı İdare**, Ankara, İmge Kitapevi Yayınları, 2007.
Risale Haber	'**Atatürk Sosyal Darwinizm'den Etkilendi'**, Şükrü Hanioğlu ile Röportaj, 2011. https://www.risalehaber.com/ataturkun-sosyal-darwinizmden-etkilendi-115762h.htm erişim tarihi. 17.11.2024
Ronan, Colin	**Bilim Tarihi** (Çev. Ekmeleddin İhsanoğlu ve Feza Günergun), Ankara, Tübitak Yayınları, 2005.
Russell, Bernard	**Bilim ve Din** (çev. Hilmi Yavuz), İstanbul, Cem Yayınevi, 1999.
Sandow, A.	**Darwinizm'in Kökenindeki Sosyal Faktörler**, Biyoloji Üç Aylık Dergisi, c.13 no.3, ss. 315-326, 1938.
Sarton, George	**Herbert Spencer 1820-1903,** Chicago Üniversitesi Yayınları, Isis, c.3 no.3, ss. 375–390, 1921.

Sarton, George — **Introduction to the History of Science**, Published for Carnegie Institution of Washington, 1931.

Sayarı, Binnaz — **Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, c.33 no.1, ss. 173-185, 1978.

Sevim, Acar — **Yakup Kadri'nin Yaban Romanında Aydın-Halk Kopukluğu**, Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi c.1 s.2, ss, 189-195, 2014.

Spencer, Herbert — **First Principles**, Cambridge, Cambridge University Press, 2010.

Spencer, Herbert — **Progress: Its Law and Cause,** Popular Science Literature, New York, J. Fitzgerald Publisher ss. 233-234, 1882.

Sunar, Lütfi — **Kadro Dergisi Hareketi ve Etkileri**, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi c.2 s.1 ss. 511-526, 2004.

Swami Viren — **Evrimci Psikoloji: "Yeni Akıl Bilimi" mi Yoksa Darwinci Köktencilik" mi?** (çev. Veli Yadırgı), Dünü ve Bugünüyle Evrim Teorisi (editör: Kenan Ateş), İstanbul, Evrensel Basın Yayınları, 2009.

Şahin, Yalçın — **Düşünce, Tarih ve Gerçeklik Noktasında Biyolojide Geçmişe Yolculuk**, Ankara, Palme Yayıncılık, 2007.

Tanar, Mehtap — **Batı Avrupa'da Sosyal Darwinizm Tartışmaları ve Osmanlı Düşünce Dünyasına Etkileri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslarası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.

Tanpınar, Ahmet Mithat	**Kapitalizm (Emperyalizm) ile Milli İktisat Rejimi ve Ferdiyetçilik ile Devletin Manaları**, Kadro Dergisi s. 18 (Haziran 1933), ss. 43-49, 1933.
Tansü, Yunus E.	**Osmanlı İmparatorluğu'nda Batıcı Düşünce Çerçevesinde Dr. Abdullah Cevdet ve İctihad Dergisi**, Tarih Ve Gelecek Dergisi c.4, no.1, ss. 113-142, 2018.
Tarih I	İstanbul, Devlet Matbaası, 1931.
Tarih IV	İstanbul, Devlet Matbaası, 1931.
Taslaman, Caner	**Bir Müslüman Evrimci Olabilir mi ?,** İstanbul, Destek Yayınları, 2017.
Taslaman, Caner	**Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı**, İstanbul, İstanbul Yayınevi, 2017.
Teber, Serol	**Doğanın İnsanlaşması**, İstanbul, Sorun Yayınları, 1995.
Tevfik, Baha ve Nebil, Ahmet	**Hassasiyet Bahsi ve Yeni Ahlak,** İstanbul, Meşterekü'l Menfaa Osmanlı Şirketi Matbaası, 1326.
Tevfik, Baha	**Muhtasar Felsefe**, İstanbul, Artin Asadoryan ve MahdumlarıMaatbaası,1331.
Tevfik, Rıza	**Amerikanizm**, İçtihad Dergisi, c.4 no.100, 1330.
Tevfik, Rıza	**Hükümet ve Hürriyet Hakkında Spencer'in Felsefesi**, Ulum-i İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası ss. 354-368 1325.

Tevfik, Rıza	**Nüfus Meselesi ve Ehemniyet-i Siyasiye ve İçtimaiyesi**, Ulum-i İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası, c.1 no.1, ss. 34-53, 1324.
Topaloğlu, Aydın	**Materyalizm**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 28. Cilt (içinde), İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2003.
Topdemir, Hüseyin G. ve Unat, Yavuz	**Bilim Tarihi**, Ankara, Pegem Akademi Yayınevi, 2009.
Toprak, Zafer	**Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2022.
Torun, Tuba	**''Herbert Spencer'in Felsefi ve Ahlaki Görüşleri'', Düşüncenin Serüveni** editör: Bayram Ali Çetinkaya, İstanbul, İnsan Yayınları ss. 47-66 2017.
Tökin, İsmail Hüsrev	**Millet İçinde Sınıf Meselesi**, Kadro Dergisi s.25 (Ocak 1934), ss. 34-38, 1934.
Tör, Vedat Nedim	**İşte Bir Roman: Yaban**, Kadro Dergisi s.16 (Nisan 1933), ss.47-49, 1933.
Tör, Vedat Nedim	**Serbest Ticaretten Bağlı Ticarete**, Kadro Dergisi s. 12 (Aralık 1932), ss. 12-17, 1932.
TTK	**Tevhid-i Tedrisat Kanunu** (kanun no. 430), 06/03/1340, erişim tarihi: 09/10/2024 https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.430.pdf
Türk Tarihinin Ana Hatları	İstanbul, Devlet Matbaası, 1930.

Türkeş, Mehmet — **Giriş: Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Geçiş,** ODTÜ Gelişim Dergisi, s.39, ss. 1-25, 2012.

Uçman, Abdullah — **Baha Tevfik,** Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi c.4 (içinde), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 452-453, 1991.

Uçman, Abdullah — **Rıza Tevfik Bölükbaşı**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi c.35 (içinde), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 68-70, 2008.

Uçman, Abdullah — **Rıza Tevfik'in Mektupları**, İstanbul, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2016.

Ülken, Hilmi Ziya — **Bilim Felsefesi**, İstanbul, Ülken Yayınları, 1983.

Ülken, Hilmi Ziya — **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul, Ülken Yayınları, 1992.

Ünaydın, Ruşen Eşref — **Atatürk Tarih ve Dil Kurumları Hatıralar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1954.

Vatandaş, Celaleddin — **Cumhuriyet Tarihi**, İstanbul, Pınar Yayınları, 2021.

Vorzimmer, Peter — **Darwin, Malthus ve Doğal Seleksiyon**, Fikirler Tarihi Dergisi, c.30 no.4, ss.527–542.

Weikart, Richard — **Socialist Darwinism: Evolution in German Socialist Thought from Marx to Bernstein**, San Francisco, International Scholars Publications, 1999.

Weikart, Richard — **The Origins of Social Darwinism in Germany 1859-1895**, Journal *o*f the History of Ideas, c.54 no. 3, ss. 469–488, 1993.

Weikart, Richard — **The Origins of Social Darwinism in Germany,** Journal of the History of Ideas, c. 54 no. 3, ss. 469-488, 1993.

Wilson, Howard E. — **Türkiye Cumhuriyeti'nde Milli Eğitim ve Atatürk**, çev. İlhan Başgöz, Ankara, Dost Kitapevi, 1968.

Worster, Donald — **Nature's Economy: The Roots of Ecology**, San Francisco, Sierra Club Books, 1977.

Yakıt, İsmail — **Darwin'den Önce İslam Düşünürlerinde Evrimle İlgili Fikirler**, Felsefe Arkivi Yayınları, 2012.

Yıldırım, Mustafa — **Rönesans ve Reformasyon,** Çankırı Karatekin Üniversitesi, Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi c.8 no.1, ss. 184-210, 2020.

Yıldız, Hümeyra — **Erken Cumhuriyet Dönemi Modernizasyonunun 'Makbul' Kadını**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Yücel, Mustafa S. ve Taşer, Murat — **Sosyal Darwinizm: Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Erken Cumhuriyete Etkisi**, Kutadgu Bilig Dergisi, no.29, ss.309-340, 2016.